

Jurisztokratikus berendezkedések Ázsiában: India és Thaiföld példája

Bevezetés

A jelen kutatási anyag az újabb angol nyelvű szakirodalom -elsősorban monográfiák és könyvfejezetek- összefoglalása mentén igyekszik megvilágítani az ázsiai jurisztokráciák két, éppen szélsőséges voltak okán különösen illusztratív esetét. Az indiai Legfelsőbb Bíróság és a thaiföldi Alkotmánybíróság az államrendszer egésze szempontjából központivá lett működését, amely radikális mértékben korlátozza a tömegdemokratikus állampolgári felhatalmazással bíró végrehajtói és törvényhozói hatalmi ágak hagyományos állampolitikai-jellegű hatásköreit. A „szuperjurisztokratikus” berendezkedést kiépítő két alkotmánybíróság közös vonását az jelenti, hogy ezek a demokratikus átalakulások mentén fellépő, vagy hatásköreiket ennek keretében radikálisan kiterjesztő, a tömegdemokratikus felhatalmazás követelménye alól kivett nem-többségi jellegű intézmények és intézményi elitszereplők (bár különböző hatalmi-ideológiai jellegű megfontolások és belpolitikai célrendszerek mentén, de) a „globális alkotmányosság” retorikája mentén a „militáns jogállamiság” ultraliberális jogelméleti koncepcióját aktualizálták és fejlesztették tovább. Elérve annak azon logikai végpontjáig, amely effektív ellehetetleníti magát a többségi elven alapuló demokratikus politikai kormányzást is.

Ennek révén pedig ezek az elemzések nem csupán „egzotikus” országtanulmányokként szolgálnak. Mivel megvilágítják az egyes nemzetállami szereplők és globális hatalmi hálózatok működése mentén világméretben propagált és szinte kritikátlanul érvényesülő atlanti liberális alkotmánykoncepciónak a magára a demokráciára nézve gyakorolt veszélyeit is. Amely koncepció a politika eljogiasítása (judicialization), és a jog politikai eszközszerepbe kényszerítése (lawfare) révén a demokratikus konszolidáció sikeres megvalósítása helyett az államrendszer hatalmi szereplőit egymással szembeállítva és egymás ellen kölcsönösen kijátszva felszámolja a nemzetállamot, mint cselekvési- és akarategységet. És ezáltal vagy a tömegdemokratikus akaratnyilvánításon nyugvó politikai államműködés effektív ellehetetlenítéséhez, vagy egy, az éppen ezen törekvés által kiváltott (!) erőteljes (a válságba jutott kortárs liberalizmus metapolitikai nyelvezetében „autoriter” és „populista” jellegűként

leírt) politikai visszahatáshoz vezet el. Az utóbbi „betegségre” a globális alkotmányosság hívei által felírt gyógyír aztán -ironikus módon- éppen a bajok okozója, a maguknak effektív törvényhozói és végrehajtói hatásköröket vindikáló „független” intézményeken alapuló „militáns jogállamiság” „elitdemokráciájának” mérge lesz.

I. Az indiai „alkotmányjogi forradalom” nemzetközi kontextusa: a globális alkotmányosság koncepciójának fénykora, és az aktivista bírák felemelkedés

A globális alkotmányosság, a maga liberális-kozmpopolita eszmeiségével, valamint az alkotmányosság közös világméretű projektként való felfogásával a második világháború után, saját önlegitimizáló célú politikai retorikája szerint a világégésre adott „organikus” reakcióként alakult ki. Ezzel a nyugati világ viszonylatában az egyes nagytérségeket domináló hegemonállamokra épülő regionális politikai integráció autarktikus nemzetiszocialista programját az Amerika Egyesült Államok világhegemoniájára épülő intézmény-központú jogi és gazdasági integráció liberáldemokratikus-kapitalista programjával váltotta fel.

Ez az új, alkotmányjogi köntösben fellépő ideológia a „populizmusra” adott állítólagos reakcióként, a nemzetállam, mint fundamentális szerveződési forma meghaladásának gyakorlati szándékával az egyetemes emberi méltóság, a jogegyenlőség és a liberális demokrácia eszméinek tömeges-mediatisztált indoktrinációjára és kizárólagossá tételére helyezte a hangsúlyt mind a társadalmi, mind az akadémiai diskurzusnyilvánosságban. Ezeket a meglehetősen szabadsággal definiálható és tetszőlegesen kiterjeszthető, lényegileg extralegális eszményeket a tömegdemokratikus felhatalmazás követelménye alól kivett új, nem-többségi jellegű intézmények és intézményi elitszereplők voltak hivatottak felülről-lefelé elterjeszteni a nyugati társadalmakban. Ezt a liberális elitlogikát testesítették meg azok a társadalmi rezponzivitástól függetlenített alkotmánybírák is, akik a liberális-jellegű egyéni szabadságjogok kiterjesztése révén képessé váltak kontrollálni és korlátok közé szorítani a többségi elvű politikát, és a demokratikus felhatalmazással bíró politikai-intézményi szereplőket. Ezáltal pedig -amennyiben a politikai helyzetkonstelláció ezt megengedte, úgy- a politika végleges eljogiasítására tettek kísérletet.

Így a nyugati szövetségesek jogi szakértői a második világégésért felelőssé tett „nacionalizmusra”, gyakorlatilag magára az általános nemzetállami-elvű és nemzeti érdeket

artikuláló politikára adott reakcióként egy univerzalista, transznacionális és kozmopolita szemléletet honosítottak meg a felszabadított és/vagy megszállás alá került nyugat- és közép-európai térség nemzetállamaiban. Eközben a világ más térségében egy, a második világháborút követő világjelenség, a dekolonizációt követő államalapítás-államépítés következményeként hívtak életre lokális nemzetállami alkotmánybíróságokat.

A nemzetközi sztenderdhez igazodva az újonnan létrehozott államalakulatok -ideértve a jellemzően már a megalakulásuk pillanatában de facto autoriter rendszerekként funkcionáló államokat is- jóformán mindegyike új nemzetállami alkotmányszövegeket fogadott el, egyben pedig az alkotmánybíráskodás rendszerét is megteremtette. Ezt kiegészítve idővel a regionális emberi jogi egyezmények Európán túlra is kiterjedtek, és Latin-Amerikában, Afrikában és Ázsiában is meghonosodtak. A globális alkotmányosságnak ez a hulláma még azon common law országok körét is elérte, amelyek a parlamenti szuverenitás és a „politikai konstitucionalizmus” brit koncepciói mentén hagyományosan idegenkedtek a szakosított alkotmánybíróságok koncepciójától. (Porat, 2021.: pp. 23-26.)

Ennek egy szélsőséges, éppen ezért különösen illusztratív esetét jelenti India, ahol az aktivista Bhagwati főbíró vezette Legfelsőbb Bíróság az 1970-es évek vége és az 1980-as évek eleje között valóságos „alkotmányjogi forradalmat” hajtott végre. És hatásköreinek nemzetközi összehasonlításban is egyedülálló kiterjesztése révén lényegében egy jurisztokratikus berendezkedés alapjait rakta le. Ahogy Bhagwati, úgy a korszak több bírója esetében is az tény, hogy kiemelkedő bírakká válhattak, az mód, ahogyan ezt a szerepüket az intézményi környezetben gyakorolták, valamint az általuk képviselt eszmeiség és értékvilág is abból fakad, hogy alkotmánybírási működésüket a globális konstitucionalizmus fénykorában, az 1980-as évek eleje és a 2000-es évek vége közötti időszakban fejtették ki. A kiemelkedő bírák így nem csupán saját társadalmuk és az abban fellépő politikai kontingenciák termékei, hanem tartós globális tendenciák helyi leképződéseiként is megragadhatóak. (Abeyratne – Porat, 2021.: p. 17., Porat, 2021.: p. 22.)

Abeyratne és Porat szerint a bírák különféle szempontok szerint hagyhatnak kiemelkedő örökséget maguk után. Ennek megfelelően három olyan általános dimenziót különböztetnek meg, amelyek mentén egy bíró kiemelkedővé válhat: a politikai, az intézményi és a jogász dimenziót. Ez persze nem jelent kimerítő kritériumrendszert, a dimenziók között pedig átfedés is lehet, amint a bírák egyszerre több kategóriában is kiemelkedhetnek. (Abeyratne – Porat, 2021.: p. 10.) A személyes bírói karakter, mint kontingens tényező erejét jelzi, hogy az indiai jurisztokratikus berendezkedést megalapozó Bhagwati főbíró -nemzetközi összehasonlításban

is szinte egyedülálló módon- mindhárom dimenzióban kiemelkedett. Így működésének elemzése a későbbiekben különösen illusztrívva válhat a jurisztokratikus berendezkedések létrejöttében szerepet játszó tényezők vizsgálatában is.

Az első dimenzió szerinti, politikai szempontból kiemelkedő bírák tehát azok, akik egy meghatározott ideológiai, morális és/vagy politikai menetrendet mozdítottak elő a az általuk előírányzott társadalmi eredmények megvalósulás érdekében. Bhagwati főbíró, aki egy a liberális jogvédelmet radikálisan kiterjesztő, szegénypárti ideológiai fordulatot hajtott végre az indiai alkotmánybíráskodás intézményi gyakorlatának liberalizálása révén, kétségtelenül kiemelkedő volt ebben a dimenzióban.

A második dimenzió szerinti, intézményi szempontból kiemelkedő bírák tartós örökséget hagytak hátra az általuk létrehozott, megerősített és/vagy megőrzött alkotmánybíróóságok vonatkozásában. Egyes bírák olyan új intézményi mechanizmusokat építettek ki, melyek kiszélesítették bíróságuk hatáskörét. Bhagwati főbíró, aki az indiai közérdekű peres eljárások rendszerének kidolgozója és fő hajtóereje volt, ebben a dimenzióban is kiemelkedett.

A harmadik dimenzió szerinti, jogászi szempontból kiemelkedő bírák azok, akik jogtudományi vagy intellektuális nyomot hagytak a bíróság ítélkezési gyakorlatán, akár jogi szakértelmük vagy az általuk megszövegezett jogi vélemények hatása és száma révén, akár azért, hogy testületük többségét sikeresen mozgósították az intézményi reformok és/vagy adott jogértelmezési gyakorlatok felé való elmozdulás érdekében. A kiemelkedő bírák közül egyesek inkább szellemi, míg mások inkább szervezeti értelemben vett vezetők. Bhagwati főbíró inkább az előbbi dimenzióban emelkedett ki, mivel kevésbé volt hatékony a koalícióépítésben, továbbá asszertív személyisége, nyílt politizálásra való hajlama és agresszív intézményi taktikai nyomán számos kollégája nem kedvelte, ami korlátozta arra való lehetőségét, hogy az örökségét folytatni akaró aktivista pártfogoltjait kinevezzék a Legfelsőbb Bíróságra. (Abeyratne – Porat, 2021.: pp. 10-12.)

Ahogy Porat tanulmánya rámutat, a globális alkotmányosság jelentését háromféleképpen ragadhatjuk meg: 1) az alkotmányosság és az alkotmányos alapjogok kiterjesztésére irányuló világszintű törekvésnént, amely a liberális kozmopolitanizmus koncepcióján alapul, 2) az e koncepció mentén világszerte együttműködő alkotmánybíróóságok és alkotmánybírák valóságaként, és 3) akként a konkrét történelmi helyzetkonstellációként, amikor ez a koncepció a hozzá kapcsolódó eszmekörrel együtt a maga számára sajátította ki a világértelmezés monopóliumát, és leuralta a „globális nyugat” politikáját. (Porat, 2021.: p. 21.)

Magát a globális konstitucionalizmus és az egyes aktivista bírák testületükön belüli kiemelkedése közötti összefüggést három fő, egymáshoz szorosan kapcsolódó ok alapozta meg.

Először is, a globális alkotmányosság koncepciója az annak ágenseként felfogott tagállami alkotmánybírákat helyezte az általa képviselt, a liberáldemokratikus-kapitalista világegészre kiterjedő morális és ideológiai forradalom középpontjába. Ez a politikait eljogiasító alkotmányjogi forradalom a korábbi nemzetállam-központúságot, a demokratikus felhatalmazással bíró lokális politikai eliteket és a többségi uralmat felváltotta a kozmopolitanizmussal, a demokratikus felhatalmazástól függetlenített intézményi elitekkel és a kisebbségek számára biztosított alapjogi jogvédelemmel.

Az alkotmánybírók ezen jellegzetességek mentén az új korszak globális elitszereplőinek legfőbb reprezentánsaivá váltak. Mindez pedig új legitimitációs erőforrásokat keletkeztetve tovább növelte az ebbe a számukra kiszabott új, kiterjesztett szerepkörbe behelyezkedni képes bírói személyiségek ágenciáját, ami esetenként a testület egészének működését átható kiemelkedésükben nyilvánult meg. Melynek révén az alkotmánybíráskodás intézményét az államrendszer egészének működése szempontjából centrális hatalmi szereplővé transzformálták át.

Másodszor, a globális alkotmányosság egy olyan extralegális, kvázi-politikai jellegű projekt, célkitűzés és ideál volt, amelynek lokális megvalósítása felé az egyes bírának törekedniük kellett, már amennyiben részesülni kívántak a projekt által kínált olyan személyes előnyökben, mint a nemzetközi szervezetekben való tagságok, akadémiai pozíciók, tanulmányutak, konferencia- és publikálási lehetőségek. A globális konstitucionalizmus fénykorában így a projekt iránt elkötelezett alkotmánybírók egy világméretű közös erőfeszítésben vettek részt az univerzális érvényességüként és objektívként tekintett alapjogok jogok átfogó katalógusának kidolgozása és védelme érdekében. Miközben tudatosan arra törekedtek, hogy nemzetállami társadalmaikat a lehető legteljesebb mértékben igazítsák hozzá ehhez az globális eszményhez.

Végül, a globális alkotmányosság a különböző tagállami bíróságok és az azokban működő bírák közti interakciók elősegítése és megszervezése mentén igyekezett létrehozni az aktivista alkotmánybírák egyfajta globális közösségét. Ahhoz, hogy ehhez a privilegizált szakmai közösséghez tartozhassanak, a nemzetállami bírának aktivista működésük révén meg kellett különböztetniük magukat a testületükben működő többi bírótól. Ha egy tagállami bíró be akart kerülni a globális alkotmányosság vezető bíráinak ezen informális nemzetközi eliklubjába, annak feltétele nem csupán az alkotmányjogászai kompetencia, hanem a döntései mentén

konzekvensen érvényesített világos ideológiai- és értékelköteleződés, illetve ennek sikeres érvényesítése volt a testület működésének egészére nézve. Ezáltal a globális konstitucionalizmus eszményének politikai ideálja a testületéből kimagasló aktivista alkotmánybíró szakmai ideálját hívta életre. (Porat, 2021.: pp. 22-23.)

A globális alkotmányosság kora ezáltal központi szerephez juttatta a bírákat, különösen pedig az alkotmánybírákat. A bírák mindig is kiemelkedő szerepet játszottak a nyugati társadalmakban, különösen a common law jogrendszerű országokban. Azonban korábban nem álltak olyan mértékben a morális és politikai etosz centrumában, mint a globális alkotmányosság fénykorában. A globális konstitucionalizmus következtében a bírák tekintélye és befolyása több tekintetben is megnövekedett.

Egyrészt a bírának, mint az emberi jogok őreinek szerepe a korábbi, elsősorban szakmai-jogi tekintélyből kifejezett erkölcsi-társadalmi tekintéllyé emelte a bírák autoritását. A bírák azáltal határozták el magukat az ügyvédektől, hogy azt állították, hogy az anyagi és önérdékelt ügyvédekkel ellentétben ők erkölcsi-társadalmi tekintéllyel rendelkeznek. Így a bírói kar az 1970-es évektől kezdve az alapjogok védelmének keretében egy kollektív társadalmi mobilizációs projektet indított el annak érdekében, hogy szakmai-jogi autoritását általános érvényű erkölcsi-társadalmi autoritásként ismertesse el a szakmai- és a tömegnyilvánosságban.

Másodszor, a globális alkotmányosság olyan jelentős politikai és társadalmi visszhangot kiváltó, effektív politikai kérdések rendezését vonta be az alkotmánybírák hatáskörébe, amelyek korábban nem tartoztak a működési területükhöz.

Harmadszor, azokban országokban, amelyek korábbi autoriter berendezkedésekből kiinduló demokratikus átmeneteket hajtottak végre, a bírák részt követeltek az új államrendszer kiépítésének folyamatában is. Az átmenet ezen időszakában fellépő prominens bírákat gyakran a demokratikus átmenet legfőbb őreinek tekintették, akik nem csupán jogi és intézményi, de egyfajta erkölcsi jellegű személyes támaszt is jelentettek a tekintélyelvűségbe való visszacsúszással szemben. A közvetlen demokratikus legitimitációt nélkülöző bírói hatalom függetlenségének védelme, és a közvetlen tömegdemokratikus felhatalmazáson alapuló demokráciának a védelme így az azokat jellemző, merőben eltérő logikák ellenére egy történelmi esetlegesség, az autoriter rendszerek öröksége elleni fellépés menetében egymás szinonimáivá váltak a liberalizálódó tömegnyilvánosságban.

Ahogy Porat megjegyzi, a kimagasló bírói személyiségek nem fejlődhetnek ki olyan államok olyan korszakaiban, amelyekben a bírói hatalom megszemélyesítését intézményi, jogelméleti

és kulturális határok mérséklék. Ez az oka annak, hogy a polgári jogi jogrendszerrel rendelkező, konszolidált demokráciákban alig találunk markáns példákat a kiemelkedő bírákra. Ugyanakkor ahogy a bírák a számukra nagy személyes mozgásteret adó átmeneti időszakokban a szakmaitól az erkölcsi tekintély felé, illetve a technikai jellegű jogi elköteleződéstől a nyílt érték- vagy politikai alapú elköteleződés felé mozdulnak el, úgy lesz intézményi értelemben is egyre nagyobb transzformatív hatása a személyiségüknek. Ezzel lehetővé válik egyes bírák felemelkedése a testület többi tagja fölé. (Porat, 2021.: pp. 27-28.)

A globális alkotmányosság az alkotmányos jogok ezen időszakban kialakult sajátos koncepciója mentén járult hozzá egy aktivista bírói személyiség és gyakorlat megszületéséhez, és ennek testületen belüli kiemelkedéséhez. E felfogás szerint létezik az alkotmányos alapjogok rendszerének egy általános érvényű, minden emberi lényre kiterjedő és objektív modellje, miközben a különböző nemzetállami alkotmányokban található alapjogi csomagok ennek csupán tökéletlen tükörképeit jelenítik meg. Mivel a konkrétan létező alkotmányszövegek ki vannak téve az éppen adott politikai érdekeknek és a társadalmi-történelmi perspektivizmusnak, így azok fogantatásuk extralegális körülményei okán már kezdettől fogva hiányosak és tökéletlenek.

Ezért e koncepció szerint az alkotmánybírák nem az adott nemzetállami alkotmány szövegének, hanem az alkotmányos alapjogok „objektív”-ként tételezett felfogásának kötelesek engedelmessé válni, amely azonban az alkotmányjogász szakma nem aktivista részének képviselői előtt -azok olyan, állítólagosan „jogon kívüli” elköteleződései miatt, mint amilyenek a demokratikus többségi akaratot leképező államrend működési szempontjainak, és az általa premizált értékek érvényesítése mentén önazonosságra törekvő társadalom stabilitásának figyelembe vétele- el van zárva. Feladatukat ennek megfelelően az jelenti, hogy az „örködések alá rendelt” társadalmakat a lehető legközelebb hozzák az alkotmányos alapjogok rendszerének ezen „objektív felfogásához” azáltal, hogy a szöveghez-kötöttséggel szakító olvasataik révén olyan irányban transzformálják át a tagállami alkotmányértelmezési gyakorlatot, hogy az a lehető legtöbb hasonlóságot mutassa ezzel a nemzetállami sajátosságokat meghaladó, globális érvényűnek tekintett koncepcióval.

Az a szempont, hogy az alkotmánybíró működésével a társadalmat közelebb hozza az emberi jogok ideálisnak tekintett értelmezéséhez, meglehetősen távol áll az alkotmánybíráskodási funkciójának azon eredeti, a két világháború között Kelsen által kidolgozott felfogásától, amely szövegközpontú-interpretatív szándékú és visszaható jellegű, amennyiben az alkotmány szövegének kidolgozói által előre meghatározott normákat érvényesíti újra azok sérelme esetén.

Ezzel szemben a globális alkotmányosság koncepciójából eredő aktivista bíraskodás voluntarista szándékú és proaktív jellegű, mivel egy kívánatosnak tekintett kvázi-ideológiai kimenetel megvalósulására szolgáló irányt, feladatot és célt tűz ki maga elé.

A globális alkotmányosság időszakának számos kiemelkedő bírása az alkotmányos jogok újrateremtő-kiterjesztő olvasatát valósította meg, néhányan pedig kifejezetten elismerték történelmi szerepüket abban, hogy társadalmak és államrendszereik működését egy olyan, az állampolgári kötelezettségekkel szemben az alapjogok érvényesülésének abszolút elsőbbségét szolgáló jogvédelmi eszmény felé mozdították el, amely körül nemzetközi konszenzust kívántak kialakítani. Az ilyesfajta kiterjesztő értelmezések persze egyértelműen eltértek az alkotmány megfogalmazóinak eredeti szándékaitól. Az alkotmány szövege mögött álló demokratikus felhatalmazást azonban az aktivista bírák az alkotmány értelmezésének szempontjából alapvetően problematikusnak vagy feleslegesnek, legjobb esetben pedig korlátozott jelentőségűnek tekintették.

Ennek megfelelően a bírói szerepfelfogásra gyakorolt hatása szempontjából a globális alkotmányosság koncepciója azt jelenti, hogy az aktivista alkotmánybíró működése nem a saját társadalmát és államrendjét fenntartó-megőrző célzatú, hanem kreatív és transzformatív, ezáltal a nemzetállami működést tekintve potenciálisan szubverzív jellegű. Amint működése révén egy, a politikait mint „valami extralegálisat” eljogiasító nemzetállamok feletti globális projektben vesz részt, amelyben a nem állami szervezetrendszerek, és a világ minden tájáról származó bírák egyidejűleg mint nemzetközi ideológiai szövetségesei vesznek részt. . (Porat, 2021.: pp. 29-36.)

Míndez azonban a nemzetállami alkotmányos joggyakorlat és a politikai működés tekintetében kihívásokat keletkeztet a kiemelkedő bírák működésének hatásaival kapcsolatban. A Porat tanulmánya által azonosított négy ilyen jellegű kihívás a következőkben ragadható meg: 1) nemkívánatos torzulások kialakulása az alkotmányos ítélkezési gyakorlatban; 2) a bírák és a társadalmi célok alakító választói környezet közötti kapcsolat megszakadása; 3) a demokratikus deficit jelentkezése; és 4) a politizáló bírák fellépése

Az első kihívás elemi elfogultságot eredményez a fokozott alkotmányos jogvédelem és az alapjogokat kiterjesztő alkotmányértelmezés felé, egyéb érdekek, például a tágabb értelemben vett nemzet(állam)i érdek hátrányára. Ez különösen a globális bírói közösséghez való tartozás jelentette materiális (a nyugdíjazást követő, prosperáló nemzetközi karrier lehetősége a bajtársi nemzetközi szervezetekben) és immateriális ösztönzőkből (presztízs-szemponatok) következik,

mivel az ebbe az elitklubba való belépés feltétele a szabadságjogok szerepének liberális felfogása és érvényesítési gyakorlata. A nemzeti érdekek megvédelmezésében való jeleskedés értelemszerűen nem hogy nem segíti, hanem kifejezetten ellehetetleníti az ebbe az elitkörbe való bekerülést.

A második kihívást a bírák és a társadalom politikai értelemben aktív része, a választói közösség közötti kapcsolat megszakadása, és a társadalmi többség erkölcsi- és értékvilágával való szakítás jelenti. Ez abból adódik, hogy az aktivista bíró döntéseivel egyidőben két hallgatóságot - a lokális nemzetállami és egy globális hallgatósághoz - is megszólít. Így még szinte kizárólag pozitív visszacsatolást kap a globális szakmai és politikai közösségtől, ami hamis konszenzusérzetet kelt benne a liberális világmorál eszmeiségének lokális érvényessége körül, addig szem elől téveszti azt, hogy az ezt artikuláló alkotmánybírói döntéseit éppen saját társadalma nem kívánja vagy nem képes (!) adaptálni a maga konkrét és valós életviszonyaiban. Ez a későbbiekben rendszerint éles politikai visszahatást és társadalmi ellenállást keltett a kiemelkedő bírók alkotmányértelmezésével és intézményi örökségével szemben, erodálva ezzel a testületbe vetett, az átalakulások kezdeti időszakában jellemzően még kiemelkedően magas társadalmi bizalomszintet is.

Harmadszor, a tömegdemokratikus akarat számbavétele csekély szerepet játszott azokban az alkotmányértelmezési gyakorlatokban, melyeket globális alkotmányosság időszakában működő néhány kiemelkedő bíró honosított meg a nemzetállamokban. A korszak kiemelkedő bírái kifejezetten hajlottak az alkotmányszöveg világos értelmétől való eltérésre, és annak egy olyan doktrinális átértelmezésére, amely kifejezett ellentétben állt az azt megalkotó politikai akarral. Egyes esetekben a kiemelkedő bírók döntéseik révén tulajdonképpen új, implicit alkotmányszöveget alkottak. Az eredmény azonban rendre demokratikus deficit és az elszámoltathatóság hiánya volt. A liberális kozmopolita projekt részeként néhány kiemelkedő bíró a maga legitimitációját nem az alkotmányszöveg, mint a törvényhozói akaratot megjelenítő politikai dokumentum konkrét értelmének és a társadalmi többség értékvilágának való megfelelésből, hanem az emberi jogok és a liberális demokrácia általánosnak és egyetemesnek tételezett absztrakt koncepcióiból vezette le. Amikor ezek az eszmények a későbbiekben, a már konszolidált államrendszerekben összeütközésbe kerültek a társadalmi többség által elvárt államteljesítményekkel és az azokban uralkodó, demokratikus felhatalmazással bíró politikai áramlatokkal, az eredmény szinte mindig egy, a bírói hatalom függetlenségét kihívó politikai visszahatás volt. Amely minimálisan a bírói karnak a demokratikus felhatalmazással bíró

törvényhozói akarathoz való visszacsatoltságát kívánta megerősíteni, szélsőséges esetekben pedig autoriter-jellegű visszarendeződésekhez vezetett el.

Végül a kiemelkedő bírákról, mint a demokratikus társadalmi berendezkedés felépítőiről, alkotmányos forradalmárokról és a nemzetállamaikat a globális alkotmányos sztenderdek felé terelő jogi messiásokról szóló elképzelések elszakadnak a bírói semlegesség és objektivitás jogállamisági eszményeitől, és ezzel a bírakat az implicit politikai szereplővé válás felé orientálják (félre). A bírák társadalmi legitimációja ugyanis azon az alapvető funkcionális elváráson kell, hogy alapuljon, hogy azok a jogszabályok szövegét pártatlanul és részrehajlás nélkül értelmezik és alkalmazzák. Amennyiben a bírák öntevékeny részt vállalnak a társadalmi és politikai átalakulás konkrét irányának kijelölésében, az erőben ellentmond ezen legitimációs alapnak. Persze ameddig -és az átalakulások kezdeti szakaszára valóban ez a jellemző- a társadalomban viszonylagos egyetértés van abban, hogy milyen általános irányba kellene haladni, az új politikai osztály pedig még kevésbé kompetens és csak korlátozottan akar vagy képes élni a maga hatalmi eszközeivel és jogköreivel, akkor az helyet nyit az ilyesfajta alkotmánybírói voluntarizmus működésének. De a demokratikus államrend konszolidációjával és az új politikai törésvonalak láthatóvá válásával a bírói hatalom képviselőit már jellemzően a politikai táborok egyik oldalának (általában a globalista és liberális oldalnak) a politikai ügynökeiként, és a másik (jobbára a patrióta és konzervatív oldal) ellenlábasaiként találjuk meg. (Porat, 2021.: pp. 37-38.)

A társadalmi-politikai átalakulásokban játszott aktív szerep felértékeli a perszonalizált vezetés szerepét. A kollektív testületként működő alkotmánybírói koncepciója, melynek vezetője csupán „első az egyenlők között”, szervezesebben illeszkedik a konszolidált államrendszerek bírói szerepének hagyományos, szigorúan jogászszakmai szemléletéhez, mint a politikai átmenetek transzformatív-forradalmi beállítottságához. A jelentős társadalmi-politikai átmenetekkel rendszerint együtt járó bizonytalanság keltette alkotmányértelmezési szabadság teszi lehetővé azt, hogy egyes bírák markáns személyiségük, az államhatalmi szereplők és intézmények érdekei közti manőverezési képességük és a tömegnyilvánosságban „jól értékesíthető” (köz)politikai preferenciáik ereje révén kiemelkedjenek testületi kollégáik közül. Ezáltal pedig működésük révén a még nem konszolidálódott államrendszer egészét áthassák. Azonban, amint látjuk majd a Bhagwatihoz hasonló nagy bírói személyiségek valóban nagy árnyékot vetnek. Így a globális szintéren ünnepezt örökségük gyakran tartósan diszfunkcionális intézményi-működési következményekhez vezet el a helyi igazságszolgáltatásban. (Porat, 2021.: pp. 32-33.)

II. Az alkotmányos joghoz jutás „társadalmiasítása”: a közérdekű peres eljárások (Public Interest Litigation, PIL) rendszerének megszületése

India kortárs Legfelsőbb Bírósága jelentősen eltér attól, ahogyan létrejöttkor, 1950-ben működött. Akkoriban egy mindössze nyolc bíróból álló testület volt, amely jellemzően nagy létszámú tanácsokban ülésezett, aránylag kevés de nagyszúlyú ügyet tárgyalt, és főként az új indiai alkotmány textualista értelmezésére szorítkozott. A Legfelsőbb Bíróság azonban közvetlenül a szükségállapot lezárultát és a Gandhi-kormányzat választási vereségét követően jogi innovációk egy az indiai jogrendszer egészét átalakító sorozatát vezényelte le. Mára a Bíróság egy 34 bíróból és nagyszámú bírósági apparátusból álló igazságszolgáltatási vízfejjé alakult át, amely minden szempontból nehezen birkózik meg az egyre növekvő ügyteherrel. Ennek okán túlnyomórészt kisebb, két-háromfős tanácsokban kénytelen ülésezni, és az intézményt szabályosan elárasztó évi mintegy 60.000 ügy nyomán kevés ideje (és számos esetben, akarata) marad a fontos társadalmi vonatkozásokkal bíró, közvetlen alkotmányossági kérdéseket felvető ügyek kezelésére.

Ez a jelenlegi helyzet abból a következőkben elemzésre kerülő, ellentmondásos hatástörténetű transzformatív változásból fakad, amelyet az indiai államrendszeren belül a bíróság saját szerepfelfogásának átalakulása vont magával. És melyet -legalábbis a bíróság populista retorikája szerint- a jogérvényesítéshez való szélesebb körű hozzáférés elősegítésére és a kormányzati jogsértések elleni fellépésre irányuló szándék vezérelt. Bhagwati főbírói munkásságának legfontosabb vívmányát a PIL szisztémájának megteremtése jelentette.

A PIL egy alapvetően új perrendezési eljárást foglalt magában. Ezzel elszakadt attól a hagyományos angolszász common law modelltől, amelyben a perek két ellenérdekeltnek tekintett fél között zajlottak, ahol a bíró passzív döntőként járt el, és a bírósági döntések a múltban bekövetkezett jogsérelmekért járó személyi, anyagi jellegű kártérítésre összpontosítottak. Ezzel szemben PIL új paradigmában a jogvitákban több magánszemély vagy csoport is érintett lehet, a bírák tevékeny szerepet vállalnak az eljárásjogi szabályok alakításában, és a bíróságok az anyagi kompenzációra irányuló személyi kártérítésen túl a jogorvoslat rehabilitációs szándékú és kollektív formáit is előírhatják. Ezek közé tartozik a távlati jogorvoslat lehetősége, amely a jóvátételi folyamat több éven keresztül figyelemmel

kísérését és rendszeres kiértékelését kívánja meg a bíróságtól. Ezt a *follytatólagos mandamus* intézményének bevezetése és az egyetemi és a civil szféra bevonásával létrehozott monitoring ügynökségek felállítása tette lehetővé. A Bhagwati főbíró által vezetett Legfelsőbb Bíróság PIL-re vonatkozó joggyakorlata így a peres eljárás minden egyes szakaszára kihatott: a perindítást megelőzően a keresetindításra és a benyújtás formai követelményeire, a bírósági úton érvényesíthető jogok körére, valamint a bírói döntést követően alkalmazott jogorvoslatokra is. (Abeyratne, 2021: p. 196-197.)

Bhagwati bíró legjelentősebb eljárásjogi újítása, mely révén a PIL intézményét is megalapozta, a perindítási szabályok radikális lazítása volt. A Legfelsőbb Bíróság korai joggyakorlata még szigorú perindítási feltételeket írt elő. Ezek még csak a kifogásolt jogszabályok által közvetlenül érintett személyek számára tették lehetővé azt, hogy India alkotmányának 32. és 226. cikke alapján beadványt nyújtsanak be. Ezek a cikkek a magánszemélyek arra való jogát biztosítják, hogy „megfelelő eljárásokon” keresztül beadványt nyújtsanak be a Legfelsőbb Bírósághoz, illetve a felsőbbbíróságokhoz alapvető jogaik érvényesítése érdekében. A „megfelelő eljárás” fogalmának értelmezése a Legfelsőbb Bíróság joggyakorlatában aztán idővel a jóval enyhébb keresetindítási szabályok irányába tolódott el. E változás legfontosabb kezdeményezői a bírói karon belül Bhagwati és Krishna Iyer bírák voltak.

Az 1976-os *Mumbai Kamgar Sabha kontra Abdulbhai Faizullabhai* ügyben eljáró Iyer bíró döntésében már azt a jelzést adta, hogy a Legfelsőbb Bíróság a társadalmi közérdek előmozdítása érdekében megkönnyítheti a perindítási feltételeket. Néhány évvel később, az 1981-es *Kamgar Union Mútrágyagyár kontra Indiai Unió* ügyben a Chandrachud főbíró által elnökölt bírói tanács többségi véleménye még azt a „hagyományos” álláspontot képviselte, hogy a 32. cikk szerinti keresetindítási jog továbbra is azokat a magánszemélyeket illeti meg, akik jogaik közvetlen sérelmét szenvedték el. Azonban Iyer bíró párhuzamos indoklásában, melyhez Bhagwati bíró is csatlakozott, egy kiterjesztő perindítási gyakorlat szükségessége mellett érvelt. Mint fogalmazott, „a *locus standi*-t lazítani kell, hogy megfelhessen azoknak a kihívásoknak”, amelyekkel egy Indiához hasonló fejlődő ország szembesül. (Abeyratne, 2021: pp. 197-198.)

Ez az új megközelítés az 1981-es *Első bírák* ügyben már többségi véleményként érvényesült. Ekkor a Bhagwati főbíró által dominált bírói tanács úgy ítélte meg, hogy a brit gyarmati időszakban gyökerező hagyományos keresetindítási szabályok, melyek állítása szerint még akkor alakultak ki, „amikor a magánjog uralta a jogi színteret, és a közjog még nem született meg (sic!)”, nem kompatibilisek az indiai társadalmi viszonyokkal. Így a közjog Bhagwati által

meghírdetett, állítólagos „új korszakához” alkalmazkodva a Legfelsőbb Bíróság elvetette a perindítási jogosultság (standing) eredeti értelmezését. És elismerte a nyilvánosság bármely tagjának jogát arra, hogy „egy személyt vagy a személyek egy meghatározott csoportját” ért jogsérelem orvoslására irányuló kérelmet nyújtson be, amennyiben azok „szegénységük, tehetetlenségük vagy fogyatékoságuk, illetve szociális vagy gazdasági szempontból hátrányos helyzetük miatt” maguk nem tudnak közvetlenül a bírósághoz fordulni.

Ezzel az *Első Bírák* ügy bevezette a „képviselési perindítási jogosultság” (representative standing) fogalmát, amellyel felhatalmazta a közérdeket szem előtt tartó állampolgárokat és társadalmi szervezeteket arra, hogy közvetlenül ők a folyamodjanak a Legfelsőbb Bírósághoz mindazok érdekének képviseletében, akik személyes élethelyzetük vagy társadalmi szituáltságuk okán nem képesek a Bírósághoz fordulni. Egy ehhez kapcsolódó fejleményként Bhagwati bíró eltörölte a 32. cikk szerinti beadványozásra vonatkozó korábbi formai követelményeket is. Így a „levelező joghatóság” néven elhíresült eljárás keretében közvetlenül az állampolgároktól kapott levelekre, vagy jogsértéseket feltáró oknyomozó hírlapi cikkekre reagálva is megindított PIL-eljárásokat. Az 1980 és 1982 között benyújtott PIL beadványok többségét (amelyeket Bhagwati maga „társadalmi célú peres eljárásokként” népszerűsített a nyilvánosságban) így nem ügyvédek, hanem különféle társadalmi aktivisták nyújtották be. Bhagwati ebben az időszakban főbírói működése mellett annak a jogsegélyprogram végrehajtásával foglalkozó nemzeti bizottságnak az elnökeként is tevékenykedett, melyet az Iyerrel közös javaslata nyomán Indira Gandhi állított fel. E kettős szerepkörében eljárva a bizottság elnökeként hozzá beérkező állampolgári jogsegélykérelmeket aztán főbírói hatáskörében közvetlenül PIL-ügyekké konvertálta át (!). (Abeyratne, 2021: p. 198-199.)

Az 1980-as évek elején végül a Legfelsőbb Bíróság az indiai alkotmány 21. cikkének hatályát a tisztességes eljáráshoz való jogra, és a szociális-gazdasági jogok egy tágan értelmezett körére is kiterjesztette. Azonban mindez a bíróság értelmezési gyakorlatában jelentős eltávolodást kívánt meg az alkotmányszövegtől. A 21. cikknek a törvényhozói akaratot premizáló rendelkezése ugyanis csupán ennyit foglalt magában: „Senkit sem lehet megfosztani életétől vagy személyes szabadságától, kivéve a törvény által meghatározott eljárás szerint”.

Az 1978-as *Maneka Gandhi kontra Indiai Unió* ügyben a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálta korábbi, még az Indira Gandhi által bevezetett szükségállapot alatt hozott döntéseit, melyekben konzekvensen elutasította a tisztességes eljárás követelményének beleolvasását az alkotmány 21. cikkébe. Ebben az ügyben a beadványozó Maneka Gandhi, Indira Gandhi menyé és a szükségállapot alatt a kormányzattal szembeni egyet nem értés minden nyilvános formáját

elfojtó államműködésben informális kulcsszerepet játszó Sanjay Gandhi hitvese volt. Beadványában azt állította, hogy az éppen regnáló, a korábbi ellenzéki erőket tömörítő Janata-kormány az útlevelekről szóló 1967-es törvény alapján jogellenesen foglalta le az útlevelét. Gandhi azzal érvelt, hogy a törvény nem tartalmazott arra vonatkozó eljárásjogi rendelkezéseket, hogy mely esetekben lehet lefoglalni egy állampolgár útlevelét. Továbbá, hogy ha még létezett is volna erre irányuló eljárás, az önkényes és ésszerűtlen volna, ezért megsértené az alkotmány 14., 19. és 21. cikkét.

Az ügyben a többségi véleményt megszövegező Bhagwati olyan módon értelmezte az alkotmányszövegben szereplő „személyes szabadság” kifejezést, hogy az magában foglalja a külföldre utazáshoz való jogot is. Ahogy írta: „a 21. cikkben szereplő »személyes szabadság« kifejezés a lehető legszélesebb értelmű, és olyan jogok összességét foglalja magában, amelyek együttesen alkotják az ember személyes szabadságát”. Bhagwati bíró továbbá megállapította, hogy a vonatkozó jogszabály nem biztosított ésszerű lehetőséget a kérelmező számára arra, hogy meghallgatást kapjon a hatóságoktól, mielőtt útlevelét lefoglalták volna. Ennélfogva kimondta, hogy a „természetes igazságosság” elveit bele kell olvasni a 21. cikkbe, annak érdekében, hogy „a törvényt méltányossággal ruházzák fel.” A Bíróság így azt állapította meg, hogy az indítványozót a törvény önkényesen fosztotta meg a 21. cikk szerinti személyes szabadságától.

Bhagwati érvelésében az Egyesült Államok Alkotmányának ötödik és tizennegyedik kiegészítéseiből átvett tisztességes eljárás követelményét tekintette irányadónak. Annak ellenére tett így, hogy az alkotmány megalkotói tudatosan mellőzték a „tisztességes eljárás” kifejezést, és az indiai Legfelsőbb Bíróság korábbi joggyakorlata ezzel ellentétes értelmű precedenseket állított fel. A Bíróság tehát az ügy mentén kitérítette a 21. cikk értelmezését, és ezáltal saját hatáskörét is kibővítette. Így megkövetelte a kormányzattól, hogy ne csupán azt igazolja, hogy az élettől vagy a szabadságtól való megfosztás a törvény által meghatározott eljárás szerint történt, hanem azt is, hogy ez az eljárás arányos és ésszerű, nem pedig „önkényes, ötletszerű vagy elnyomó jellegű” volt. (Abeyratne, 2021: p. 199-200.)

Néhány évvel később a Legfelsőbb Bíróság Bhagwati vezetésével a 21. cikk hatályát a szociális-gazdasági jogokra is kiterjesztette. Ennek érdekében Bhagwati bíró úgy értelmezte az élethez való jogot, hogy az magában foglaljon néhányat az állampolitikai irányelvek (Directive Principles of State Policy, DPSP) közül. Maguk DPSP-k az Alkotmány IV. részében szerepelnek, az alapvető jogokról szóló szakaszt követően. Ezeket az alkotmány megalkotói azzal a rendeltetéssel hozták létre, hogy kiegészítsék az Alkotmány III. részébe foglalt alapvető

jogokat. Az irányelvek így olyan „emberiességi alapelveket fogalmaznak meg, amelyek (...) az indiai szociális forradalom célkitűzéseit jelentik”. Így többek közt előírják, hogy „az államnak (...) a politikáját annak érdekében kell irányítani, hogy biztosítsa (...) a kielégítő megélhetéshez való jogot”, és hogy „a munkavállalók egészségével és erejével (...) ne lehessen visszaélni”. Az alapvető különbség, hogy míg a III. részben szereplő alapvető jogok -mint például a 21. cikkben szereplő, az élethez és a személyes szabadsághoz való jog- az alkotmány 32. és 226. cikkei alapján bíróság előtt közvetlenül érvényesíthetőek, addig a DPSP-k az alkotmány 37. cikke alapján –bár „alapvető fontosságúak az ország kormányzása szempontjából, és az állam kötelessége, hogy ezeket az elveket a törvényhozási folyamat során érvényesítse”- bíróság előtt közvetlenül nem érvényesíthetőek. (Abeyratne, 2021: pp. 199-200.)

Az 1981-es *Francis Coralie Mullin kontra Delhi Unió Terület* ügyben a Legfelsőbb Bíróságnak azt a kérdést kellett (volna) eldöntenie, hogy az előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottnak joga van-e találkozni az ügyvédjével és a családjával. Noha az ügy csak ezt a szűkebb kérdést vetette fel, Bhagwati meglátta a lehetőséget arra, hogy még a korábbiaknál is kiterjesztőbb irányba mozdítsa el a 21. cikk értelmezését. Ennek érdekében különösebb hermeneutikai és dogmatikai érvelés nélkül, *ipse dixit* kimondta, hogy az élethez való jog magában foglal egy tágabb, az „emberi méltósággal folytatott élethez” való jogot is. Ez a szélesebb körű jog pedig magában foglalja „az élet olyan alapvető szükségleteit is, mint a kielégítő táplálkozás, ruházat és hajlék”. Bhagwati bíró ezúttal világosan kinyilvánította az alkotmányszöveg voluntarista és radikálisan kiterjesztő értelmezésére irányuló ítélkezési filozófiáját. Mely szerint „[egy] alkotmányos rendelkezést nem szűkítő és korlátozó értelemben kell értelmezni, hanem olyan tág és nyitott módon, hogy az előre jelezze és figyelembe vegye a változó körülményeket és célkitűzéseket”.

A Bíróság a később felmerülő ügyekben ezt a „sajátos” interpretációs módszert követve számos további szociális-gazdasági jogot ismert el a bíróság előtt közvetlenül érvényesíthető alkotmányos alapjogokként. Köztük a munkához, az egészséghez, az oktatáshoz, az élelemhez és a lakhatáshoz való jogot. E jogok bíróság általi érvényesítése azonban ellentmondott az Alkotmány 37. cikkében foglaltaknak, mely szerint a SPSP-k bíróság előtt közvetlenül nem érvényesíthetőek, és maga Bhagwati főbíró sem adott világos alkotmányjogi indoklást az alkotmányszöveg kifejezett és egyértelmű jelentésétől való eltérésre. Mindez összhangban állt az „angolszász jogi formalizmus” elvetésével, és azzal a jogpolitikai törekvésével, hogy egy, az indiai „szociális forradalommal” párhuzamosan haladó „alkotmányjogi forradalom” útján

függetlenítse az indiai common law jogrendszert a retorikája szerint a gyarmati időszakból származó korszak konzervatív precedensektől.

Ezzel egyidejűleg Bhagwati főbírói mandátuma alatt konzekvensen arra törekedett, hogy a demokratikus felhatalmazással bíró állami intézmények működése felett minél nagyobb fokú bírói kontrollt építsen ki. Azáltal, hogy enyhébb perindítási szabályokat állapított meg, a PIL-ügyekben a „képviselési perindítás” vált általánossá. Az ügyek többségében aktivista hajlamú újságírók, orvosok, ügyvédek és NGO-k nyújtottak be írásos beadványokat, amelyekben hátrányos helyzetű csoportok alapvető jogainak sérelmére hivatkoztak. Ezen túlmenően a Legfelsőbb Bíróság *amicus curiae*-t nevezett ki a PIL-ben érintett érdekek képviselésére azokban az esetekben, amikor az eredeti kérelmező nem járt el jóhiszeműen, vagy valamilyen okból már nem szándékozott volna folytatni a jogi eljárást. (Abeyratne, 2021: pp. 200-202.)

Az 1984-es *Bandhua Mukti Morcha* ügyben a Legfelsőbb Bíróság egy kőfejtőben dolgoztatott adósrabszolga-munkásoknak igazat adva egyben a méltányos munkavégzéshez való jogot is elismerte. A bíróság ennek mentén kötelezte az állami hatóságokat, hogy intézkedéseket hozzanak a munkások jogi-pénzügyi rehabilitációja, és biztonságos munkakörnyezetük kialakítása érdekében. A hatóságok utasítást kaptak, hogy biztosítsák a minimálbért a munkásoknak, továbbá NGO-kkal együttműködve nyújtsanak számukra tájékoztatást törvényes jogaikról, biztosítsanak ingyenes oktatást gyermekeiknek, szervezzék meg a megfelelő egészségügyi ellátást, és gondoskodjanak arról, hogy a munkakörülmények biztonságosak legyenek.

Bhagwati a bíróság utasításainak végrehajtása érdekében két új ellenőrzési mechanizmust is bevezetett. Elsőként a *folytatólagos mandamus* intézményét, amely lehetővé teszi a bíróságok számára, hogy rendelkezéseiket a peres eljárás befejezése után is végrehajtsák a kormányzati hatóságokkal. A *folytatólagos mandamus* keretében a Legfelsőbb Bíróság egymást követő átmeneti rendelkezéseket adott ki. Ezek aztán lehetővé tették a bíróság számára, hogy ne csak azt kövesse nyomon, hogy a döntése nyomán kidolgozott kormányzati programok megfelelnek-e a bírósági iránymutatásoknak, hanem azt is, hogy kifejezett végrehajtási utasításokat adjon a kormánynak a programok megvalósítására vonatkozóan. A másodikként bevezetett végrehajtási mechanizmust a monitoring ügynökségek felállítása jelentette. A bíróság az ügyben huszonegy erre vonatkozó utasítást adott, továbbá kijelölte a munkaügyi minisztérium egyik államtitkárát, hogy keresse fel a problémával érintett kőbányákat, és nyújtson részletes jelentést az utasítások végrehajtásának előrehaladásáról.

A Legfelsőbb Bíróság az 1980-as évek elejének PIL-eljárásai nyomán kezdte meg a szociális-jogi bizottságok felállítását is. A bizottságok a Bíróság megbízásából Engels munkásságát idéző szociológiai „tényvizsgálatokat” végeztek, megállapításaik nyomán pedig részletes jelentéseket készítettek és ajánlásokat fogalmaztak meg. A *Morcha* ügyben a bíróság különmegbízottakat nevezett ki a rabszolgamunka gyakorlatának kivizsgálására. A bíróság két társadalmi aktivizmusáról ismert ügyvédet kért fel, hogy látogassanak el a Haryana állambeli Faridabadban található kőbányákba, és készítsenek feltáró interjúkat a beadványban megnevezett alperesekkel annak megállapítása érdekében, hogy önként vagy kényszer hatása alatt, fizetés nélkül dolgoznak-e ezekben a létesítményekben. Az alperes haryanai kormányzat képviselőjének eközben nem volt lehetősége keresztkérdéseket feltenni, vagy akár csak jelen lenni az interjúfolyamat során.

A különmegbízottak jelentése megerősítette a rabszolgamunka kiterjedt gyakorlatát a kőfejtőben. Ezzel egyidejűleg a bíróság kinevezte a társadalmi igazságosság iránti elkötelezettségéről ismert Dr. Patwardhan szociológus professzort, hogy végezzen „szociológiai-jogi vizsgálatot” a rabszolgamunkások helyzetének feltárása érdekében. Végül az eljárás ezen szakaszát lezáró, Dr. Patwardhanhoz intézett utasításaiban Bhagwati bíró az összes felet felkérte, hogy dolgozzanak együtt a bírósággal a rabszolgamunka gyakorlatának felszámolása érdekében.

Bhagwati bíró eközben azt bizonygatta a minden érintett félnek megküldött, ezáltal a sajtóhoz rendszeresen kiszivárgó jelentések nyomán egyre komolyabb politikai botránnyal szembenező haryanai kormányzatnak, hogy a PIL-eljárás részeként folyó vizsgálatot ne a működésével kapcsolat kritikaként, hanem olyan lehetőségként kezelje, amely alkalmat ad a régóta fennálló törvénysértések orvoslására. A haryanai kormányzat aztán jóhiszeműségét és együttműködési hajlandóságát demonstrálni akarva átvállalta a bíróságtól Dr. Patwardhan terepmunkájának költségeit.

Az új bizonyítási eljárások egy fontos következménye a bizonyítási teher radikális áthelyezése volt a magánszemély alperes(ek)ről a kormányzati felperes(ek)re. A *Morcha* ügyben a normális joggyakorlatnak megfelelően a haryanai kormányzat azt az álláspontot képviselte, hogy indítványozó félként az állítólagos adósrabszolga-munkások képviselőjére hárul annak bizonyítása, hogy az állam alkalmazásuk során megsértette az alapvető jogaikat. Bhagwati azonban a PIL kontextusában nem volt hajlandó ezt a garanciális jellegű eljárásjogi gyakorlatot követni, mivel nézete szerint a „kontradiktórius eljáráshoz való szigorú ragaszkodás olykor

igazságtalansághoz vezethet, különösen akkor, amikor a felek társadalmi vagy gazdasági ereje nem egyenletesen oszlik meg.”

Így a *Morcha* ügyben született ítélet eredményeként a PIL-ügyekben a beadványozóknak nem kell közvetlenül bizonyítaniuk az alapvető jogaik sérelmét. A bíróság az eljárása során feltárt bizonyítékok, és a szociális-jogi megbízottak jelentései nyomán önállóan is megállapíthatja az alapjogok sérelmét. Mindez rendkívüli terhet ró az alperesekre, azaz az esetek többségében a kormányzat(ok)ra. Azáltal, hogy a PIL-t „együtműködésen alapuló perrendezésnek” nevezte, Bhagwati lényegében be is ismerte, hogy a kormányzatnak nincs reális esélye arra, hogy a befogadásra kerülő PIL-ügyek döntő többségében ügynyertessé váljon. Ezért -ha másért nem, legalább a nagy médianyilvánosságot kapó botrányos ügyek kapcsán még megmaradt politikai renoméjának védelmét célozva- akár részt is vállalhat a társadalom igazságérzetét sértő állapot megszüntetésében, és a rehabilitációt célzó lépések megtételében.

Bhagwati koncepciójának egy további, a bírói pártatlanságot és függetlenséget erodáló hatása, hogy a bírák szinte korlátlan és szabadon alkalmazható hatáskörrel rendelkeznek a PIL eljárások megindítására, alakítására és kiszélesítésére, akár a maguk személyes politikai-ideológiai célrendszerének megfelelően. Így a Legfelsőbb Bíróság és a felsőbbbíróságok akár saját hatáskörükben is kezdeményezhetnek PIL-eljárást, ha ennek látják szükségét. (Abeyratne, 2021: p. 202-203.)

Bhagwati bíró a PIL-ügyek kapcsán a pénzbeli kártérítés megítélésének egyik korai szószólója volt. A korai alkotmányos kártérítési ügyekben például a Legfelsőbb Bíróság kárpótlást ítélt meg olyan Bihar állambeli fogvatartottaknak, akiket jogellenesen tartották őket fogva, vagy a maximálisan kiszabható büntetésnél is hosszabb ideig tartották őket előzetes letartóztatásban. Egy másik ügyben a bíróság a rendőrök által megvakított foglyok számára egyrészt kártérítést és rendszeres jóvátételt ítélt meg hátralévő életük egészére, másrészt egy vakok számára fenntartott intézetben szakképzést biztosított számukra. Míg a hasonló kártérítési ügyek korábban a magánjog tárgy körébe tartoztak, addig Bhagwati főbírói működésének idején ezek már alapjogokat érintő alkotmányossági ügyekként jutottak el a Legfelsőbb Bíróságra.

Bhagwati a Legfelsőbb Bíróság alkotmányos joghatóságát végül a magánfelek közötti jogvitákra is kiterjesztette. Így az 1986-os *MC Mehta kontra Indiai Unió* ügyben a Bhagwati által már főbíróként vezetett Legfelsőbb Bíróság új jogorvoslati lehetőségeket dolgozott ki egy műtrágyagyárból eredő mérges gáz-szivárgás károsultjai számára. A bíróság elutasította annak eldöntését, hogy a gyár tulajdonosa, a Delhi Cloth Mills Limited az Alkotmány 12. cikke

értelmében vett állami szervnek minősült-e. Így -mivel az alapvető jogok megsértéséért kizárólag az állam vonható felelősségre- a Bíróság nem állapíthatta meg a Delhi Cloth Mills Limited felelősségét, és kártérítés megfizetésére sem kötelezhette a vállalatot. Mindazonáltal a bíróság utasította a Delhi Jogi Segítségnyújtási és Jogi Tanácsadói Testületet, hogy valamennyi áldozat nevében nyújtson be kártérítési igényt az illetékes bírósághoz. Így, bár Bhagwati főbíró nem tudott közvetlen jogorvoslatot nyújtani a károsultak számára, azért a PIL-mechanizmus alkalmazásával mégis képes volt érdemi jogi képviseletet biztosítani számukra az alsóbb fokú bíróságokon. Bhagwati főbíró végül azt is biztosította, hogy a baleset és a hasonló jellegű jövőbeni szerencsétlenségek áldozatai is érvényesíteni tudják majd kártérítési igényeiket. Ennek érdekében az *MC Mehta* ügyben kiadott döntés végén kijelentette, hogy a kockázatos vagy eredendően veszélyes gazdasági tevékenységeket új, fokozott felelősségi normák szerint kell elbírálni.

Ezt az új normát „abszolút felelősségnek” nevezte, amely az üzemek tulajdonosait kártérítési felelősség vállalására kötelezi minden olyan esetben, amikor a tulajdonukban álló kockázatos vagy veszélyes üzem kártételt okoz, függetlenül attól, hogy a károkozás önhibájukból következett-e be. Mindez jóval szigorúbb annál a brit *Rylands kontra Fletcher* ügyben megállapított klasszikus korlátolt felelősségi normánál, amely az alpereseket mentesíti a felelősség alól mindazon esetekben, amikor a kártételt magasabb erő vagy egy harmadik fél cselekménye okozta.

Bhagwati főbíró indokolásában, amellyel az új kártérítési doktrínát mint az „indiai jogtudomány mérföldkővét” harangozta be, antikolonialista-populista-nacionalista hűrokat pengetett meg. Ezzel az általa irányított „alkotmányjogi forradalmat” impliciten az indiai államelbeszélés szerint a nemzetállami önállóságot megalapozó „politikai” és „szociális” forradalmak mellé emelte fel. Ahogy írta: „Nem engedhetjük meg, hogy bírói gondolkodásunkat az Angliában vagy bármely külföldi országban érvényesülő jogra való hivatkozással korlátozzuk. Nincs szükségünk többé egy külföldi jogrend mankóira. (...) Mi Indiában nem köthetjük meg a kezünket, és meg merjük kockáztatni, hogy olyan új felelősségi szabályt alakítsunk ki, amelyet az angol bíróságok nem tettek meg.” (Abeyratne, 2021: pp. 203-204.)

Egy kevésbé jóindulatú értelmezés szerint Bhagwati főbíró nem annyira az indiai jogfejlődéshez való hazafias hozzájárulásaként, hanem sokkal inkább azért alkotta meg ezt a doktrínát, hogy kerülőúton biztosítsa az indiai történelem legnagyobb vegyi katasztrófájának, a Union Carbide (UCC) bhopali gázszivárgás áldozatainak kártalanítását. Még azelőtt, hogy

1986-ban, a 65 éves nyugdíjkorhatárt betöltve kényszerűen vissza kellett vonulnia a főbírói székből. Az *MC Mehta* ügyben pontosan egy nappal Bhagwati bíró nyugdíjba vonulása előtt született precedenserejű döntés, miközben az azzal analóg *UCC Bhopal* ügy még folyamatban volt. Nyugdíjba vonulása után Bhagwati, már mint ex-főbíró tagja volt a központi kormányzat által a bhopali áldozatok megsegítésére létrehozott jogsegélybizottságnak. 1989-ben aztán a Legfelsőbb Bíróság jóváhagyta az indiai kormány és az UCC közötti 470 millió amerikai dollár kártérítési összegű megegyezést. A Legfelsőbb Bíróság előtt folyó eljárás során az UCC jogi képviselője visszatérően az *MC Mehta* ítélet érvényessége és precedensereje ellen érvelt, és olyan „politikailag motivált” ítéletnek nevezte azt, amely „nem állt összhangban a [korábbi] indiai joggyakorlattal”. Ez a kritika Bhagwati korábbi főbírói működése ellen irányult, akinek pártatlansága és objektivitása az *MC Mehta*-hoz hasonló, jelentős politikai súlyú és társadalmi hatású ügyekben pályafutása során mindvégig kérdéses volt. (Abeyratne, 2021: p. 204.)

III. A „kivülállóság” politikája: a bírói hatalom összefonódása a médiahatalommal a PIL szisztémájának működése keretében

Ahogy Roy a populizmus örökségeit az indiai demokrácia kontextusában tárgyaló monográfiájában feltárta, a közérdekű peres eljárások rendszerének bevezetése és annak a korban élvezett relatív társadalmi legitimitása szorosan összefonódott egy extralegális fejleménnyel, az indiai médiapiac és a tömegnyilvánosság megváltozásával. Az 1970-es évek végének a szükségállapot időszakát követő, helyreállító célú demokratikus kezdeményezéseit a polgári felháborodás egy újfajta mediatizált tömegpolitikája határozta meg. A rendszer megjavítására irányuló, azonnali és radikális, a garanciális jellegű eljárásjogi szabályok érvényesülését felfüggesztő intézkedéseket a helyzet tűrhetlensége miatti éles felháborodás nyilvános kifejezései kísérték és legitimálták. Ebben az időszakban a demokrácia helyreállításának nevében folytatott jogi és társadalmi gyakorlatok számos olyan elképzelést és stratégiát vittek tovább, amelyek bár módosított formában, de magához a liberális demokrácia működését felfüggesztő szükségállapothoz kapcsolódtak. Az egyik ilyen, az eredetileg Indira

Gandhi 25 pontos „szegénypárti” programjának kormányzati retorikájából eredő elképzelés a (párt)politikán való kívülállás szerepének felértékelése volt az alapvető társadalmi problémák azonnali és hatékony orvoslása érdekében. (Roy, 2024: pp. 139-140.)

A szükségállapotot követő jogi helyreállítási kísérletek bürokratikus lassúsága és gyakorlati eredménytelensége széles tömegek percepcióiban éles különbségtételhez vezetett el az állami jogszolgáltatás és a társadalmi igazságosság fogalmai között. Az időszak képzeletvilágában így a demokratikus politikán kívül eső tér lett az a terület, ahonnan kiindulva új típusú, nem választott szereplők és intézmények, valamint a rendszeren kívülről jövő „társadalmi cselekvés” új formái nyertek láthatóságot, legitimitást és hatóerőt. A „kuratív demokrácia” ekkor megfogant projektje a rendszeren kívüli, „outsider” politika egy sajátos változatát legitímálta. Amely a társadalmi értelemben szükségszerű és hatékony politikai cselekvést a „politikai kívülállóság” ideálja köré szervezi, és a politikai intézményekkel és a politikai establishment tagjaival szemben a demokratikus politikai felhatalmazással nem rendelkező kívülállókat hatalmazza fel a szubsztantív politikai változás fő ügynökeiként. (Roy, 2024: pp. 192-193.)

Az időszakot az "Elég volt!" médianyilvánosságbeli szlogenje fémjelezte, és a PIL-ek a társadalmi közfelháborodás politikájának egyik legfőbb példájává váltak. Amikor az 1980-as évekre a PIL meggyökeresedett szociális-jogi mechanizmussá vált, a „jogos felháborodás” retorikája már a tágabb politikai térbe is áttért. A PIL nyilvánosságra gyakorolt vonzereje abban állt, hogy az az állampolgárok és az állam kapcsolatát a sérelmek és a kiszolgáltatottság mentén értelmezte újra: a „sérelmet szenvedett” állampolgárokat és a „könyörtelen és közönyös” államrendszert kölcsönösen kijátszva egymással szemben azonnali korrekciós intézkedéseket várt a társadalomnak a köz érdekében eljáró tagjaitól, mint morálisan magasabb rendű kívülállóktól. A PIL ügyek az érzelmi elköteleződés egy sajátos formáját és annak nyilvános demonstrálását követelték meg.

Az egyes ügyek közérdek-jellegét igazoló narratíva központi eleme volt az, hogy a (valóságban jellemzően prominens ügyvédeként, orvosokként, újságíróként vagy társadalmi aktivistaként működő, így jelentős társadalmi és szakmai tőkével bíró) beadványozókat, mint egyszerű állampolgárokat kizárólag a „jogos közfelháborodás” intenzív személyes megélése készítette cselekvésre. Maga a jogi beadványok nyelve is olyan érzelmek kifejezésével volt telítve, mint az ügyek hallatán átélt düh, sokk, borzalom és kétségbeesés, amelyek mind a beadványozó jóhiszeműségét, és személyes érdekeltségének hiányát voltak hivatva tanúsítani. A liberális demokrácia tárgyilagosságra és pártatlanságra törekvő racionalitásával szemben a

korszak kuratív demokráciája a politikai cselekvést erkölcsi-etikai töltettel ruházta fel, és kifejezetten megkívánta a rendszeren kívülről jövő állampolgári bevonódást. (Roy, 2024: pp. 221-226.)

A szükségállapot lezárultát és a Gandhi kormányzat választási vereségét követő általános társadalmi liberalizáció következtében a hírkészítés egy sajátos gyakorlata és munkakultúrája alakult ki, melynek keretében a tényszerű tájékoztatásnak a brit közszolgálatiágban gyökerező ideáljával szemben egyre inkább teret nyert a társadalmi változások elérését szolgáló történetmesélés, mint egyszerre normatív újságírói eszmény és gazdasági imperatívusz. A liberalizálódó indiai médiapiac újságírói számára a fő feladat így az volt, hogy kitűnjenek a szakmai versenytársak közül azáltal, hogy egy újfajta, mikroszintű történetet mesélnek el szenzacionalizált formában, amely az érzelmi bevonódáson keresztül saját médiumukhoz láncolja az újabb és újabb botrányos és megindító fejleményekre éhes olvasókat, mellékesen pedig felrzza a politikai rendszert. (Roy, 2024: pp. 89-90.)

Az újhullámos hírujságírás transzformatív ereje az újságírók és a médiaszervezetek által véghezvitt botrányos leleplezésekhez kapcsolódott, mely ügyek mentén a szövetséges társadalmi szervezetekkel és az igazságszolgáltatás aktivista bírjaival szorosán együttműködve a társadalmi igazságosság közvetlen érvényesítését célozták. A média ezáltal olyan társadalmi szerepet vállalt fel, amely a hírtájékoztatáson túlmutatva a társadalompolitikában való tényleges részvételre, és az abba való beavatkozásra irányult. Éppen a demokratikus felhatalmazással bíró politikai-intézményi szereplőkkel szemben.

A szükségállapotot követően diverzifikálódó és versengővé váló média azáltal játszott meghatározó szerepet játszott ebben a folyamatban, hogy nem egyszerűen tényszerű tájékoztatást nyújtott a közvélemény számára, hanem "érzelmi ráhangolódást" alakított ki a nyilvánosság és a séremit szenvedett állampolgárok között a híreknek a sokk, a felháborodás és a gyász mentén való szenzációhajhász retorikai keretezésén keresztül. Ezáltal pedig központi szerepet játszott a népharag és politikafelettség metapolitikájának térnyerésében.

A szükségállapot időszaka alatt megtapasztalt cenzúra és megfélemlítés korlátai alól felszabaduló média az 1970-es évek végétől kezdve proaktív kvázi-politikai szereplőként élte meg befolyásának csúcsidőszakát. A „PIL forradalmat” fűtő média ebben az időszakban olyan átalakító erőként prezentálta magát, amely a korrupit és a társadalomtól elidegenedett (párt)politikával szemben az igazságszolgáltatás partnereként lép fel a közérdek érvényre jutása és a társadalmi igazságosság megvalósulása érdekében. (Roy, 2024: pp. 221-225.)

konvenciókat, és „outsidereként” morálisan magasabb rendű szempontok által vezérelt cselekedeteket hajtottak végre a politikai térben. (Roy, 2024: pp. 229-231.)

A média és az igazságszolgáltatás közötti eszmei és gyakorlati partnerség a cikkekben visszatérő motívummá vált, mivel a média leleplező riportjait gyakorta közérdekű peres eljárások követték, megerősítve egy igazságosabb társadalom megteremtésére irányuló együttműködés gondolatát. Az oknyomozó újságírás története a köz érdekében eljáró állampolgárokat állítottak szembe a részvétlen, romlott rendszerrel és annak politikai establishmentjével.

Ez a populista keretezés az 1970-es évek végének demokratikus restaurációja során alakult ki. India függetlenség utáni állapotának komor és nyugtalanító ábrázolására építve ezek a narratívák a szenvedést és a megfosztottságot az "indiai átlagembereket" érintő egyetemes tapasztalatként fogalmazták meg. Ez a logika aztán a legkülönbözőbb társadalmi osztályok által megtapasztalt sérelmeket kapcsolta össze, ezáltal széles koalíciót teremtve meg a választott - így a médianarratíva szerint a rendszer által kompromitált- politikai szereplőkkel szemben.

Így a társadalmi igazságosság megvalósítása felé mutató közérdek magában foglalta mind a társadalom peremén élők létszerű szenvedését, mind az elvárásaiban csalódott városi középosztályok sérelmeit. A problémák így a közalkalmazottak özvegyeinek ki nem fizetett nyugdíjától kezdve az egészségügyi intézményekben uralkodó körülményeken át a telefonkapcsolatok befolyásos személyeknek való nem transzparens odaítéléséig terjedtek. A közérdek és a társadalmi igazságosság a végletekig kiterjesztett, ezáltal formátlanná és tartalmatlanná lett fogalmaiban a legkülönbözőbb társadalmi osztálykövetelések egyesültek a demokratikus politikai intézményrendszerrel szemben. (Roy, 2024: pp. 231-233.)

IV. P.N. Bhagwati főbírói működése és az indiai jurisztokrácia létrejötte: egy kontextualizáló személy- és vezetésközpontú olvasat lehetősége

P.N. Bhagwati főbírói pályafutását, amelynek során ugyan ellentmondásos, de mindenképp jelentős hozzájárulásokat nyújtott az indiai igazságszolgáltatás működéséhez, az átpolitizálódás és az intézményen belüli széttartás tartós öröksége árnyékolja be. A politikai államvezetéssel, különösen a Kongresszus Párttal ápolt kapcsolataival, és a kollégáival kialakult konfliktusos

viszonyai egy olyan manőverezési mintázatot tárnak fel az intézményi politika területén, amely végső soron nem csak saját tekintélyét, hanem a bírói kar egészének kohézióját is erodálta.

Bhagwati már a kezdetekben is jelenlévő, politikai szereplőkhöz való közeledési hajlandóságát jelezte azon, a Gudzsaráti Legfelsőbb Bíróság bírájaként tett kijelentése, mely szerint a bírácoknak "a Kongresszus Párt mellett kell elköteleződnie". Ez az nyílt állásfoglalás, amelyet Bhagwati célzatosan a párthoz tartozó H.R. Gokhale szövetségi igazságügy-miniszter jelenlétében fogalmazott meg, aztán komoly kétséget ébresztett bírói pártatlanságával és a függetlenségével szemben. J.M. Shelat, a Gudzsaráti Legfelsőbb Bíróság korábbi főbírája az ilyen egyértelmű politikai taktikai megnyilvánulásai miatt szakmai ellenszenvvel volt Bhagwati iránt. Shelat ellenérzései aztán döntő szerepet játszottak abban, hogy 1970-ben és 1972-ben is meghiúsult Bhagwati kinevezése a Legfelsőbb Bíróságra. Ezek a sikertelen jelölések nem csupán Bhagwati politikai elköteleződéseire mutatnak rá, hanem arra is, hogy nem volt képes elnavigálni az intézményi politikában anélkül, hogy ne keltett volna a személyével és politikai-jogértelmezési víziójával kapcsolatos, szélsőséges állásfoglalásokra kényszerítő konfliktusokat. (Abeyratne, 2021: p. 208.)

Bhagwati bírói karrierútját még tovább nehezítette az a Y. V. Chandrachud bíróval folytatott rivalizálás, amely még a bombayi ügyvédi kamarában töltött éveik alatt vette kezdetét, és amely az egymást átfedő hivatali idejük alatt is tartósan fennállt. Ez az ellenségeskedés Chandrachud főbírói mandátuma alatt már magát a Legfelsőbb Bíróságot is áthatotta, mély megosztottsághoz vezetve el a bírák között. Bhagwati híveinek tábora, amelyet a közérdekű peres eljárások és az igazságszolgáltatás populistább elképzelései iránti elkötelezettség jellemezett, ekkor nyílt összeütközésbe került a Chandrachudhoz igazodó, és angol elitegyetemeken („Oxbridge”) iskolázott, jellemzően a kar idősebb generációjához tartozó bírák csoportjával. A Bhagwati által az ezen kollégáiról, mint „életidegen elitistákról” megfogalmazott nyilvános kritika az igazságszolgáltatási reformok ügyében felvállalt konfrontatív-mobilizáló hozzáállásából következett. Ám ezzel a szakmai kritikán túlmutató, személyeskedő jellegű populista retorikával elidegenítette az aktivizmusra kevésbé hajló bírótársait, és gyengítette az intézményen belüli kollegialitást is.

A Bhagwati és Chandrachud közötti rivalizálás Chandrachud főbírói megbízatásának idején érte el a mélypontját. Bhagwati úgy tekintett Chandrachudra, mint reakciós szemléletű és alkalmatlan vezetőre, és aktív erőfeszítéseket tett riválisa pozíciójának aláásására mind a nyilvánosságban, mind az intézményen belül. Az olyan rangidős főbíró-várományosként tett antagonisztikus lépései, mint támogatásának Chandrachud bírói kinevezéseitől való

megvonása, és a vele szemben megfogalmazott kritikáinak nyilvános hangoztatása az olyan Chandrachud bírói örökségének számító jogesetekkel kapcsolatban, mint a *Minerva Mills* és az *Első Bírák* ügyek szemléletesen példázzák az általa követett, megosztásra irányuló, kollégáinak nyílt állásfoglalását kikényszeríteni célzó intézményi-politikai stratégiát. Ezek a lépések nem kizárólag a bírák és bírói csoportok közti szakmai és a személyes ellentéteket mélyítették el, hanem a Legfelsőbb Bíróság relatív egységét is aláásták. Mindez pedig a szélesebb nyilvánosságba kikerülve kihatással volt magára az intézményi hitelességre is.

Nyilvános pártpolitikai elkötelezettsége, a tőle eltérő látásmóddal rendelkező bírósági munkatársakkal való építő jellegű kapcsolatteremtésre való alkalmatlansága, és a bíróságon belüli frakciók kialakulásában betöltött kezdeményező szerepe egyaránt beárnyékolja Bhagwati bírói működésének megítélését. Noha a PIL előmozdításával jelentős mértékben járult hozzá az indiai igazságszolgáltatás átalakulásához, (párt)politizálásra való hajlama, és a szakmai egyet nem értésen túlmutató személyes viszályai rontották a bírói testület integritását és eredményességét. (Abeyratne, 2021: p. 209.)

A fentiekén túl Bhagwati bírói tevékenységét, amely retorikája szerint a társadalmi igazságosság megteremtését és a jogszolgáltatáshoz való hozzáférés kiszélesítését kívánta elősegíteni, alkalmanként a bírói függetlenséget és pártatlanságot aláásó politikai lépések tűzdelték. Ezek sajátos célvezérelt opportunizmusából fakadtak. Az indiai szükségállapot ideje alatt (1975-77) és azt követően tanúsított működésének kritikai elemzése arra világít rá, hogy Bhagwati olykor aggasztó mértékben igazodott az akkori miniszterelnök, Indira Gandhi által meghatározott politikai célrendszerhez, ami kérdéseket vet fel a polgári alkotmányos rend ekkor lezajlott felbomlásában betöltött szerepével kapcsolatban.

Az *ADM Jabalpur kontra Shiv Kant Shukla* (1976) ügyben Indira Gandhi politikai ellenzékének azon tagjai, akiket az 1971-es, drákói belbiztonsági törvény (MISA) alapján vettek őrizetbe, habeas corpus iránti kérelmet nyújtottak be, hogy megtámadják az őrizetbe vételüket. A Legfelsőbb Bíróság egy öttagú tanácsa (Bhagwati részvételével) elutasította a beadványaikat, és úgy ítélte meg, hogy az elnök által kihirdetett szükségállapot ideje alatt a kormány megtagadhatja a politikai fogvatartottaktól a jogorvoslathoz való hozzáférést.

Az igazságszolgáltatás ebben az esetben valóban megadta magát a végrehajtó hatalomnak, és ezzel látványos kudarcot vallott az alapvető jogok védelmében. Bhagwati és testületi kollégái lényegében jóváhagyták a polgári szabadságjogok felfüggesztését, és ezzel megszegték azon

alkotmányos kötelességüket, hogy fellépjenek az alkotmányellenes tekintélyuralmi törekvésekkel szemben.

Bhagwati a szükségállapot időszakát követő bírói állásfoglalásai pedig a szelektív alkotmányértelmezések egy olyan mintázatát tárják fel, amelyekben bírói döntéseit saját társadalom- és jogpolitikai céljainak megvalósítása érdekében alkalmanként az Indira Gandhi által megfogalmazott, azokkal részben kompatibilis politikai célrendszerhez igazította hozzá. (Abeyratne, 2021: pp. 208-209.)

Az 1980-as *Minerva Mills kontra India Unió* ügyben a Legfelsőbb Bíróságnak a 31-C cikk alkotmányosságáról kellett döntenie, amelyet a negyvenkettedik módosítás 4. szakasza iktatott be az alkotmányba. Ez a módosítás, amely a szükségállapot ideje alatt meghozott egyik legvitatottabb intézkedés volt, a 14. cikkre (egyenlőséghez való jog) és a 19. cikkre (szabadsághoz való jog) hivatkozva mentesítette a DPSP-k megvalósítását célzó törvényeket az alkotmányos felülvizsgálat alól. Ezen túl a negyvenkettedik módosítás 55. szakasza is vitatott volt. A szakasz kifejezetten a *Kesavananda-ügyben* született korábbi legfelsőbb bírósági ítélet semmissé tételét célozta, amely kimondta, hogy az Alkotmány magában foglal egy olyan belső értelmi magot vagy „alkotmányos alapszerkezetet”, amelynek megváltoztatását a törvényhozó hatalom nem célozhatja. Ezzel szemben a. szakasz úgy rendelkezett, hogy az alkotmánymódosítások kívül esnek a bírósági alkotmányos felülvizsgálat hatáskörén, mivel a demokratikus felhatalmazással bíró parlament alkotmányozó hatalma elvben korlátlan, maga az alkotmányszöveg pedig expliciten nem tartalmazza a hatalmi ágak elválasztásának elvét.

A *Minerva Mills* ügyben Chandrachud főbíró fogalmazta meg a többségi véleményt, amely mindkét szakaszt alkotmányellenesnek ítélte. Eszerint a negyvenkettedik módosítás 55. szakasza megsértette az Alkotmány alapvető szerkezetét, mivel effektív korlátlan alkotmánymódosítási jogkört ruházott a törvényhozásra. A Bíróság döntésével a negyvenkettedik módosítás 4. szakaszát is megsemmisítette, mint amely a DPSP-knek biztosított elsőbbséget az alapvető jogokkal szemben, és ezáltal az Alkotmány III. és IV. része közötti egyensúly sérelmét valósította meg.

Bhagwati az ügyben kifejtett különvéleményében az 55. szakasz alkotmányellenességének tekintetében osztotta a többségi véleményt, azonban a 4. szakasz alkotmányellenességének kimondását illetően már ellent mondott annak. Különvéleménye szerint az, hogy a IV. részben szereplő DPSP-k az alkotmányszöveg értelmében bíróság előtt közvetlenül nem érvényesíthetők, nem kisebbitte jelentőségüket a III. részben nevesített, bíróság előtt

közvetlenül érvényesíthető alapvető jogokéval szemben. Így azt a következtetést vonta le, hogy a konkrét ügyben a törvényhozás ésszerűen és hatáskörén belül maradva járt el, amikor az individuális jellegű alapvető jogok és az általános állampolitikai irányelvek közti konfliktust utóbbiak, a társadalmi igazságosság konkrét megvalósítását elősegítő DPSP-k javára oldotta fel. Ez az álláspontja a Kongresszus Pártnak a szükségállapot időszakában képviselt eljárását tükrözte vissza, amely a DPSP-knek az alapjogok terhére történő felértékelésére -és ezzel egyidejűleg az alapjogok érvényesülésének és az igazságszolgáltatás hatásköreinek csorbítására- irányult.

Bhagwatinak a 4. szakasz melletti kiállítására a jóindulatú magyarázat az lehet, hogy érvelése összhangban állt a társadalmi igazságossággal kapcsolatos, egész pályafutása során konzekvensen képviselt progresszív társadalompolitikai elkötelezettségével. Tény, hogy ez a *Minerva Mills* ügyben megfogalmazott különvéleménye alapozta meg azt *Francis Coralie Mullin* ügyben hozott későbbi ítéletét, amely az alkotmány 21. cikke alapján levezette „az emberi méltóság tiszteletben tartásával folytatott élethez való jogot”. Az ennél kevésbé jóindulatú értelmezés szerint azonban az ügyben megfogalmazott különvéleménye abba a politikai támogatásába illeszkedik bele, melyet Bhagwati a Kongresszus Párt populista szárnya és konkrétan Indira Gandhi „szegénypárti” politikája iránt már hosszú évek óta tanúsított. (Abeyratne, 2021: p. 210.)

A szükségállapotot követően Gandhi 1977-ben országos választást írt ki, amelyet azonban meglepetésszerűen elvesztett az ellenzékét összefogó Janata Párttal szemben. Ezt követően a nagy politikai visszatérő Gandhit 1980-ban ismét kormányfővé választották, mely alkalomból Bhagwati lelkes magánlevelet írt neki, melyben csodálatáról és támogatásáról biztosította őt. Ez a kétes szándékú és szokatlanul elragadtatott hangvételű levél a miniszterelnök irodájából utóbb kiszivárgott az ellenzéki sajtóhoz, amely az egy bírát valaha is érintő „legbotránnyosabb incidensként” tálalta azt. Mindez Bhagwati újabb problémás közeledési kísérletét jelezte a végrehajtó hatalomhoz annak érdekében, hogy megvalósíthassa a maga átfogó-transzformatív jellegű társadalompolitikai-jogpolitikai céljait. Az ügyben tanúsított magatartása nem csupán saját bírói elfogulatlanságával és pártatlanságával összefüggésben vetett fel jogos kételyeket, de az igazságszolgáltatás általános is hitelességét csorbította.

Bhagwati önlegitimáló célzatú nyilvános megszólalásaiban rendre a népi tömegek széles támogatását övező, az antikolonialista nacionalizmus és a hindu szocializmus sajátos populista retorikai keverékét alkalmazó Indira Gandhi igazságszolgáltatással szemben megfogalmazott kritikájának két sarokpontját tette magáéva: egyrészt az indiai jogszolgáltatás rendszerének

széles néptömegek számára hozzáférhetetlen voltát, másrészt annak a sajátos indiai körülményektől lényegileg idegen, „brit formáját”. Az Indira Gandhi politikai irányvonalához való igazodása a még a bírói döntéseiben is megjelenő retorikai analógiákon túl a korábbi szükségállapot politikai keretrendszeréből fakadó igazságszolgáltatási reformok kivitelezésében való aktív együttműködésre is kiterjedt. Tény, hogy az újra hatalomra kerülő Indira Gandhi 1980-ban Bhagwati és Krishna Iyer még a szükségállapot ideje alatt elkészített jelentéseinek hatására állította fel azt a jogsegélyprogramok végrehajtásával foglalkozó bizottságot, melynek munkájában elnökként maga Bhagwati is tevékenyen részt is vállalt.

Bhagwati pályafutásának fent vizsgált szakasza így egy ellentmondást testesít meg. Egyfelől konzekvensen egy olyan progresszív-aktivista jellegű alkotmányos joggyakorlatot támogatót, amely érdemben kiszélesítette az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést, és kiharcolta a szélsőséges mértékben kiterjesztően értelmezett alapjogok állampolitikai megvalósulását. Másfelől a szükségállapot ideje alatt és azt követően tanúsított magatartása az Indira Gandhi rezsimjéhez és annak (szak)politikai napirendjéhez való opportunistikus igazodás mintázatát tükrözi. Azt mutatva, hogy ha erre alkalom kínálkozott, úgy hajlandó volt a társadalmi igazságossággal kapcsolatos elkötelezettségét egy lényegében tekintélyelvű politika célrendszerének szolgálatába állítani.

Ennek ellenére Bhagwati főbírói mandátuma alatt kevésbé bizonyult eredményesnek jelöltjeinek a Legfelsőbb Bíróságra történő kinevezésében, és ezáltal saját örökségének biztosításában. Bhagwati ugyanis kizárólag olyan „aktivistákat” akart a bírói székekbe kinevezni, akik hozzá hasonló elkötelezettséget mutattak a közérdekű peres eljárások intézménye iránt. Az akkori igazságügyi miniszter, A.K. Sen azonban az angol-mintájú alkotmányos-államszervezeti rendszer tisztelőjeként, és „régivágású”, a még a gyarmati időszak alatt az Egyesült Királyságban végzett jogászként nem támogatta Bhagwatinak a Legfelsőbb Bíróság szerepének radikális kiterjesztésére vonatkozó (és egyben a saját főbírói örökségét is biztosítani hivatott) ambiciózus vízióját. Ezért számos általa preferált aktivista jelölt kiválasztását blokkolta. Emiatt Bhagwatinak végül csak ötöt sikerült kineveztetnie a maga tizenkét jelöltje közül. Emellett az elnöki poszton a szélsőségesen megosztottá vált és átpolitizált testületben konciliátori szándékkal fellépő R.S. Pathak követte őt, aki nem engedélyezte, hogy Bhagwati a nyugdíjazását követően is megtarthassa a tervezete nyomán felállított befolyásos jogsegélybizottság elnöki posztját, amely a „levelező joghatóság” révén kulcsszerepet játszott a „PIL forradalomban”. (Abeyratne, 2021: p. 211.)

Bhagwati főbírói öröksége így már nyugdíjba vonulásától kezdődően megrendült. Miközben az 1980-as évek elején Bhagwati volt a közérdekű peres eljárások (PIL) bevezetésének egyik fő hajtóereje, és a jogi formalizmussal és a garanciális jellegű eljárási és bizonyítási szabályokkal való való szakítása révén az indiai Legfelsőbb Bíróság óriási rugalmasságot és autonóm hatásköröket nyert az államrendszer közpolitikai irányelveinek meghatározásában, addig ezzel a lehetőséggel a testület nem mindig élt körültekintően. Ezen túlmenően számos, mérföldkőnek számító ítélete a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában az ipse dixit döntéshozatali stílust honosította meg, és nélkülözte azokat a szilárd doktrinális alapokat, amelyekre a későbbi alkotmányos joggyakorlatban építkezni lehetett volna. (Abeyratne - Porat 2021: 6. o.).

Bhagwati bírói aktivizmusa annak az angolszász mintájú eljárásjogi formalizmusnak az elutasító meghaladásán alapult, amely álláspontja szerint az indiai társadalom vonatkozásában a rendszerszintű egyenlőtlenségeket tartósította. Igazságszolgáltatási újításait az indiai társadalmi-gazdasági realitások tükrében értékelve rendre azt hangsúlyozta, hogy a hagyományos eljárásjogi szabályok a társadalom széles rétegeit ténylegesen kizárták az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréstől. Bhagwati ezzel szemben az „unortodox és nemkonvencionális” jogorvoslati eljárások szorgalmazásával az igazságszolgáltatást a pozitív diszkrimináció és az elosztó igazságosság (jog)politikai ágenseként kívánta újrapozícionálni.

A jogértelmezésnek ez a szélesebb körű társadalmi igazságossági célkitűzésekkel való összekapcsolása ugyanakkor effektív törvényhozói és végrehajtói hatásköröket vindikált az igazságszolgáltatásnak. Ezzel összefüggésben nyíltan magára vállalta a bírói aktivizmus címkéjét, kijelentve, hogy a bírák óhatatlanul „törvényt alkotnak”, és a bírói aktivizmus értékmérője az általa érvényesíteni kívánt össztársadalmi célok milyenségében, illetve ezek megvalósulásának mikéntjében rejlik.

Az általa elnökölt testület bírói többségének „társadalmi aktivizmusa”, mint „az igazságszolgáltatás India számára optimális filozófiája” Bhagwati azon meggyőződését tükrözte, hogy az alkotmányértelmezésnek a társadalmi igazságosság érvényesítésének szempontjait kell előtérbe helyeznie az alkotmányszöveg autoritására épülő feszes jogi formalizmussal szemben. Bhagwati ennek megfelelően az indiai állam működésének általános politikai céljait kijelölő, az alkotmányszöveg alapján tisztán aspiratív jellegű és jogilag nem érvényesíthető állampolitikai irányelveknek a felsőbbbírói alkotmányértelmezés vezérfonalaként való felfogását propagálta.

Így elnöki működésének időszakában konzekvensen a testület többségének tetszése szerinti iránypolitikai tartalommal szabadon kitölthető célelveket privilegizálta az alkotmányszöveg világos interpretatív megkötések hordozó konkrét tartalmiságával szemben. Ez az aspiratív célelvek szupremáciájára épülő, szélsőségesen voluntarista szemléletmód az alkotmánybíróság indiai intézményét olyan kvázi törvényhozói testületté transzformálta át, amely irrezponzívva vált mind a választópolgárok közösségének nyilvános és szabályozott demokratikus akaratnyilvánítása, mind a kölcsönös intézményi kontroll azon mechanizmusai mentén, amelyeket a hatalmi ágak elválasztása indukálna.

Bhagwati bírónak a jogsegély és a közérdekű jogszolgáltatás érdekében kifejtett munkája a magánpraxist folytató jogászság, mint a korban már egyre növekvő mértékben átlagos középosztálybeli háttérből jövő értelmiségi elitcsoport implicit politikai szerepvállalásának kiterjesztése felé mutatott. Nem csupán a jogsegély kezdeményezéseket támogatta olyan intézményi mechanizmusokon keresztül, mint amilyen a tervezete nyomán a Gandhi-kormányzat által felállított Nemzeti Bizottság a Jogi Segítségnyújtási Programok Végrehajtásáért volt, de magát az ügyvédi szakmát is szélesebb „társadalmi felelősségvállalásra” ösztönözte. Ez a jog transzformatív politikai erőpotenciálját hangsúlyozó aktivista megközelítés azonban a modernizálás programjának nevében olyan kvázi-ideológikus elfogultságokat tett magáévá, melyek mentén bizonyos, hátrányos helyzetűként leírható társadalmi csoportok jogérvényesítését priorizálta a gyarmati korszakból átörökölt hagyományos elitcsoportok, mint a földbirtokosság és a papság szerzett jogai védelmének kárára.

Bhagwati főbírói tevékenységét és retorikáját vizsgálva így láthatóvá válik, hogy koncepciójának külsődleges, szociális-etikai jellegű retorikai motívumai mögött egy szélsőségesen voluntarista és célszemléletű jogfelfogás húzódott meg. Bhagwati ítélkezési filozófiája és nyilvános szerepvállalása tágabb értelemben egy olyan, politikai értelemben opportunistikus aktivizmust példáz, amely egyaránt magába foglalja a globális alkotmányosság a korban népszerűsített koncepciójának lokális adaptációja iránti szellemi-intellektuális igényt, a politika eljogiasítására szolgáló eszközrendszer kidolgozását és annak kreatív alkalmazását, és egy, a nemzetállami keretek közt megvalósuló jurisztokratikus berendezkedés megalapozását.

Ahogy láttuk, Bhagwati bírói aktivizmusa azon az érvén alapult, hogy az angolszász jogi hagyományokból örökölt hagyományos eljárásjogi formalizmus nem felel meg az indiai társadalmi-gazdasági körülményeknek. Ugyanakkor az ezzel szembeni alternatívaként

megjelenített „unortodox és nem konvencionális jogorvoslati eljárások” alkalmazása melletti kritikátlan kiállása, és a bírói kar ezzel együtt járó kiterjesztett szerepvállalása az „elosztó igazságosság biztosításában” erodálta a hatalmi ágak elválasztásának elvét. Az általa képviselt megközelítés nem csupán normalizálta és rendszeresítette a bírói hatalom benyomulását a végrehajtó és a törvényhozó hatalom területére, hanem az ilyesfajta intervenciót mint morális-etikai imperatívuszt fogalmazta meg. Elfedve ezzel annak a népakarat artikulációjára, és a demokratikus elszámoltathatóságra gyakorolt negatív hatásait.

Bhagwati előadásai és írásai rendre a jog ezen tisztán célszemléletű felfogását fogalmazták meg. Érvelése szerint mivel elkerülhetetlen az, hogy a bírák működésük során „törvényt alkossanak”, így számára csupán a bírói akarat irányultsága az, amely kérdésként jelentkezik. Ebben a vonatkozásban a bírói aktivizmus testülete általa gyakorolt változatát olyan pozitív transzformatív működésként mutatta be, amely az osztályuralom és az osztályelnyomás konzerválása helyett szemben az átfogó társadalmi igazságosság dialogikus elérésére irányul a jog médiumán keresztül. (Abeyratne, 2021: pp. 211-213.)

Bhagwati meggyőződése az általa követett út helyességéről azonban eltérítette figyelmét azokról a politikai és strukturális kockázatokról, amelyeket a PIL kiterjedt alkalmazása indukált. Így bár hivatali ideje gazdag volt a társadalmi igazságosságról és a mindent állampolgárt megillető alapvető jogok védelméről szóló retorikai fejtegetésekben, addig bírósági vezetőként nem volt képes az indiai alkotmánybíráskodás rendszerszintű gyengeségeinek kezelésére, újításaival pedig még tovább mélyítette azt. Az eredmény egy olyan bírói testület lett, amely aktivista-populista irányultsága okán ugyan a korban jelentős társadalmi legitimitást szerzett, azonban újonnan kiépített hatásköreinek következetlen és ellenőrizetlen gyakorlása révén hajlamossá vált a túlterjeszkedésre. Ezáltal pedig ártalmas következményeket keletkeztetett mind a jogrendszer egészére, mind az államrend működésére nézve.

Bhagwati valóban kimagasló főbírói személyisége ezért négy évtizeddel később is hosszú árnyékot vet az indiai alkotmánybíráskodás, és a szélesebb értelemben vett igazságszolgáltatás rendszerére. A demokratikus felhatalmazás hiánya miatt indokolt politikai tapintat, és a hosszú távú működőképességet biztosítani tudó intézményi előrelátás szempontjainak figyelmen kívül hagyása egy olyan intellektuális és szervezeti kultúrát hagyott örökölni, amelyet a társadalmi igazságosság megvalósításának nagyra törő aspirációi mozgatnak. Azonban ezeket a vágyakat nem fékezi sem a mértéktartás intellektuális erénye, amely a Legfelsőbb Bíróságnak az államrendszer egészét tekintve középpontivá lett politikai szerepére irányuló refleksióból

következne, sem az intézményi-működési fenntarthatóság gyakorlati szempontja, amely valóban garantálni tudná, hogy az indiai átlagemberek gyors, minőségi és kiszámítható jogorvoslathoz jussanak. (Abeyratne, 2021: pp. 213- 214.)

V. Az indiai jurisztokrácia retorikája és az indiai jogszolgáltatás valósága: a Legfelsőbb Bíróság az empirikus kutatások tükrében

Az indiai igazságszolgáltatási rendszer háromszintű hierarchiájának csúcsán a Legfelsőbb Bíróság helyezkedik el, amely alatt az állami felsőbíróságok és a körzeti-szintű polgári és büntetőbíróságok foglalnak helyet. Az igazságszolgáltatási rendszer működésében különféle szakosított törvényszékek is részt vállalnak, melyek egyes ügyeket közvetlenül a Legfelsőbb Bírósághoz továbbíthatnak. Az indiai igazságszolgáltatási rendszer unitárius jellegű, azaz az egyes bíróságok egyaránt eljárhatnak az állami és a központi törvényeket érintő ügyekben. A Legfelsőbb Bíróság döntései az összes, India területén működő bíróságra nézve kötelező érvényűek.

A Legfelsőbb Bíróság az általa gyakorolt eredeti joghatóság révén kettős szerepet tölt be az indiai jogrendszerben. Egyrészt közvetlenül megkereshető olyan alkotmányos jogvitákban, mint amilyenek az alapvető jogok sérelmével, egyes magas rangú tisztségviselők megválasztásával, illetve a központi kormányzat és/vagy az állami kormányzatok közti hatásköri összeütközésekkel kapcsolatos konfliktusok. Másrészt India Alkotmányának 32. cikke az alapjogok vélhető sérelme esetén rendkívül széles ügykörben, így effektív magánjogi tárgykörökben is garantálja a magánszemélyek számára a közvetlenül a Legfelsőbb Bírósághoz való fordulás lehetőségét. Ugyanakkor 2011-re az ilyen típusú keresetek a bíróság által befogadott és elbírált ügyek mindössze 8%-át tették ki.

A bírósági napirend egyik, az indiai médianyilvánosságban a legnagyobb figyelmet kapó részterületét a közérdekű peres eljárások képezik. Ahogy láttuk, az 1970-es évek végétől a PIL szisztémáját kiépítő aktivista Legfelsőbb Bíróság engedélyezte, hogy személyes érintettségének hiányától függetlenül bármely, a közérdeket szem előtt tartó magánszemély keresetet nyújthasson be olyan más személyek nevében, akik vélhetően alapvető alkotmányos jogaik sérelmét szenvedték el, de marginalizált társadalmi helyzetükből fakadóan – például a

szegénység, a kiszolgáltatottság, fogyatékoság vagy más társadalmi-gazdasági hátrányok okán– nem képesek közvetlenül jogorvoslatot kérni ügyükben a Legfelsőbb Bíróságtól. Az ezeket a szenzacionalizált eseteket kísérő jelentős médiafigyelem ellenére az eljárás végére jutó PIL-ügyek napjainkra mindössze körülbelül 3%-át teszik ki a bíróság ügyterhének.

A Legfelsőbb Bíróság a fentiekén túl a gyakorlatban fellebbviteli bíróságként is működik, ellátva az ország bármely bírósága vagy törvényszéke által hozott bármely típusú -akár polgári, akár büntetőügyekben született- döntés végső felülvizsgálati fórumának szerepét. Az alsóbb bíróságok döntéseivel szembeni fellebbezések háromféleképpen kerülhetnek a Legfelsőbb Bíróság elé: a) az állami felsőbíróságok által kért fellebbezés útján, b) az ezt biztosító törvényi rendelkezések alapján közvetlen fellebbezéssel, vagy c) az Alkotmány 136. cikke alapján, amely rendkívül széles körű diszkrecionális jogkört biztosít a bíróságnak arra, hogy az alperes(ek)nek „különleges engedélyt” adjon bármely India területén működő bíróság és törvényszék által meghozott ítélet, határozat, rendelkezés vagy végzés megfellebbezésére.

Ezt a jogkört a Legfelsőbb Bíróság annak bevezetésekor még körültekintően, kivételesen indokolt esetekben alkalmazandó eszköznek szánta. Azonban a Special Leave Petition (SLP) a Legfelsőbb Bíróság kiterjesztő gyakorlata nyomán mára az elé kerülő fellebbezések leggyakoribb útjává vált. Jelenleg a fellebbezések, amelyek többségét SLP-k teszik ki, a bírósági ügyteher körülbelül 92%-át, a befogadott és elbírált ügyeknek pedig a 88%-át teszik ki. Eközben a befogadásra kerülő ügyek kevesebb, mint 4%-a vet fel közvetlenül hagyományos alkotmányjogi/alkotmányértelmezési kérdéseket.

Ennek megfelelően a Legfelsőbb Bíróság alkotmányos joghatósága, különösen az alapvető jogok sérelmének megszüntetésére irányuló hatásköre –amelyet India alkotmányának kidolgozói az alkotmány legfontosabb rendelkezésének neveztek– a bíróság munkaterhének egyre kisebb részét teszi ki. Mivel az ügyek többségét az SLP-kre vonatkozó joghatóság keretében befogadásra kerülő polgári és büntető jogi fellebbezések alkotják. A Legfelsőbb Bíróság az indiai jogrendszerben játszott szerepét szélsőséges mértékben kiterjesztő önértelmezése egyfajta intézményi-működési „identitásválságot” eredményezett: azt a kérdést vetve fel, hogy a kortárs indiai Legfelsőbb Bíróság elsősorban alkotmánybíróság, vagy fellebbviteli bíróság-e? (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. Introduction, Sch.: Overview: A Court in Crisis: Soul of the Constitution)

Egyértelmű, hogy a kortárs Legfelsőbb Bíróság mind szerkezetében, mind hatáskörében jelentősen eltérést mutat attól a szervezeti és működési modelltől, amelyet az alkotmány

kidolgozói eredetileg céloztak, és amelyet működésének első negyedszázada során követett. Amikor 1950. január 28-án, mindössze két nappal India alkotmányának elfogadása és a köztársasági államforma kikiáltása után a Legfelsőbb Bíróság első bírái letették esküjüket, a bíróság nyolc tagú testület volt, amelyből hat szék volt betöltve. Bár a bíróság már ebben az első időszakban is ritkán ülésezett teljes létszámban, azonban a nagylétszámú, jellemzően öttagú tanácsok gyakorlata az ügyek alacsony száma okán ekkor még általános volt. Az 1950-es kezdőévben a Legfelsőbb Bíróság hat (majd a későbbiekben hét) bírója 1.037 ügy befogadásáról döntött, és negyvenhárom ítéletet hozott.

Azóta a bíróság munkaterhelése radikális mértékben megnövekedett. A testület jelenleg harmincnégy tagból áll, évi szinten több mint 60.000 beadvány befogadásáról dönt, és körülbelül 1.000 ügyben hoz ítéletet. A megnövekedett munkateher nyomán a bíróság jellemzően kisebb létszámú – leggyakrabban két vagy háromtagú - tanácsokban ülésezik. Azonban a bíróság gyakran még olyan, komoly alkotmányértelmezési kérdéseket felvető és jelentős társadalmi hatásokkal járó ügyekben is így jár el, melyek esetében az alkotmányszöveg kifejezetten előírja, hogy azokat a bíróságnak nagyobb létszámú, öt vagy több tagú úgynevezett „alkotmányos tanácsokban” kellene megtárgyalnia.

Így például a 2013-as *Suresh Kumar Koushal* ügyben egy kéttagú bírói tanács volt az, amely (még a homoszexualitást effektív dekriminalizáló 2018-as *Navtej Singh Johar kontra India Uniója* ügyben hozott ítéletet megelőzően) alkotmányosnak találta az Indiai Büntető Törvénykönyv 377. cikkét, amely a gyarmati időszak büntetőtörvénykezése alapján a homoszexuális cselekményeket, mint a szodómia eseteit kriminalizálta. A *Subramanian Swamy kontra India Uniója* ügyben szintén egy kéttagú bírói tanács utasította el a rágalmazás kriminalizálását megkérdőjelező alkotmányos keresetet, annak ellenére, hogy az fontos implikációkkal bírt a szólás- és a véleménynyilvánítás szabadságának szabályozásával kapcsolatban.

Az a gyakorlat tehát, hogy közvetlen alkotmányos jelentőségű kérdésekről is két vagy háromfős bírói tanácsok döntenek, mára általánossá vált. Az „alkotmányos tanácsokban” való ülésezések száma a bíróság működésének első huszonöt évében tapasztalt évi átlagban hetvenegy esetről az azt követő második huszonöt éves ciklus évi átlagában mindössze tizenegy esetre csökkent. A 2010 és 2015 közötti időszakban már kéttagú bírói tanácsok bírálták el az ügyek 78%-át.

A gyorsabb legfelsőbb bírósági ügykezelést megkönnyítő kisebb létszámú bírói tanácsok működésének általánossá válása mindazonáltal negatívan hat az indiai common law

jogrendszer működésére. Melyben az alacsonyabb szintű bíróságokat kötik a Legfelsőbb Bíróság ítéletei, és főszabály szerint maga a Legfelsőbb Bíróság is kötve van a saját maga által kialakított precedensekhez. Azonban a Legfelsőbb Bíróság több, kisebb létszámú tanácsa által hasonló konkrét ügyekben hozott eltérő irányú döntés miatt ellentmondó precedensek jöhetnek létre. Az ilyen belső precedensjogi konfliktusok minimalizálása céljából a Bíróság előírja, hogy a kisebb létszámú tanácsoknak döntéshozataluk során alkalmazkodniuk kell a nagyobb létszámú tanácsok döntései által megteremtett precedensekhez, vagy ütközés esetén felkérhetik a főbíró, hogy az ügyet egy nagyobb létszámú tanácshoz helyezze át.

Ennek ellenére az ellentmondó precedensek jelensége fennmaradt. A halálbüntetés kiszabására és végrehajtására vonatkozó joggyakorlat kapcsán például azonos létszámú, de eltérő összetételű bírói tanácsok eltérő megállapításokra jutottak. Ezek a többes precedenseken keresztül pedig bizonytalanságot teremtettek az alacsonyabb szintű bíróságok büntetőgyakorlatában. A hasonló rendszerszintű inkonzisztenciák így aláássák a common law jogrendszer főelvét is, mely szerint a Legfelsőbb Bíróságnak egyértelmű és egységes precedensjogi iránymutatást kellene nyújtania az alsóbb szintű bíróságoknak.

A Legfelsőbb Bíróság azon, az 1970-es évek eljárásjogi reformjai óta hangoztatott jogpolitikai törekvése, hogy széles néptömegek számára tegye lehetővé az alkotmányos joghoz való hozzájutás lehetőségét, tehát paradox módon éppen a jól funkcionáló és kiszámítható igazságszolgáltatáshoz való szélesebb körű hozzáférés követelményét korlátozza. A Legfelsőbb Bíróság ehhez való érdemi hozzájárulását szervezeti-intézményi erőforrásainak és munkaterhelésének egyértelmű jogi szabályok megalkotására és a közvetlen alkotmányjogi vonatkozású kérdések gyors és egyértelmű eldöntésére való összpontosítása jelentené. Mely révén világos iránymutatást adhatna az alsóbb szintű bíróságoknak, és javíthatná az igazságszolgáltatási rendszer általános minőségét.

A Legfelsőbb Bíróság elképesztő ügyterhe ellenére ugyanis a legtöbb indiai számára az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést továbbra is a körzeti-szintű bíróságok, a törvényszékek és a felsőbíróságok jogszolgáltatásához való hozzáférés jelenti. Az indiai bíróságokon évente megindított több millió ügyből így csupán mintegy 10.000, az ügyek kevesebb mint egy százaléka jut el a Legfelsőbb Bíróság előtt zajló részletes meghallgatásig. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. Introduction, Sch.: Overview: A Court in Crisis: The Supreme Courts of India)

A döntések elhúzódó meghozatala az indiai bíróságokon ugyanakkor olyan rendszerszintű problémát jelent, amely a jogszolgáltatási hierarchia csúcán álló Legfelsőbb Bíróságot is érinti. A Legfelsőbb Bíróság az ügyek késedelmes elbírálásának tekintetében nem teljesít jobban az alsóbb szintű bíróságoknál. Egy adott ügy átlagosan tizenhárom és fél év alatt jut el az elsőfokú bíróságra való benyújtástól a Legfelsőbb Bíróság érdemi döntésének megszületéséig. A Legfelsőbb Bíróság a teljes folyamat során előálló késedelem mintegy egyharmadáért felelős, ami nagyjából megegyezik az igazságszolgáltatás más szintjein szintjén tapasztalható csúszásokkal az ügykezelésben.

Ugyanakkor 2018 márciusában a már a Legfelsőbb Bíróság napirendjére vett ügyek közül körülbelül minden tizenharmadik több mint tíz éve volt függőben, és az ügyek több mint egyharmada már öt évnél hosszabb ideje várt elbírálásra. Igaz, hogy a bíróság munkaterhének döntő részét kitevő, többségében rutinszerű fellebbviteli ügyek közel fele a Legfelsőbb Bíróságra való befogadásuktól számítva körülbelül másfél éven belül lezárult. Azonban az egyes más ügycsoportokat érintő nagyon jelentős késedelmek miatt a Legfelsőbb Bíróság átlagosan két és fél évet vett igénybe egy ügy elbírálására. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. Introduction, Sch.: Overview: A Court in Crisis: Tareekh pe Tareekh)

V. 1. Munkateher és hatékonyság(hiány)

Az alkotmányos joghoz való hozzáférés demokratizálására irányuló döntései nyomán évi szinten több mint 60.000 beadvánnyal elárasztott Legfelsőbb Bíróságnak jelentős időt kell fordítania annak eldöntésére, hogy mely ügyeket fogadja be. Az ügyek befogadása jellemzően két fordulóban történik. Az első fordulóban az ügyek többségét a még nem a kontradiktórium eljárás elvét követő előzetes meghallgatás során, *in limine* elutasítják. Az ezen az első fordulón sikeresen túljutó ügyek a második fordulóba kerülnek. A bíróság ekkor értesítést küld az ügyben ellenérdekeltek másik félnek. Az értesítés kézhezvételét követően a másik fél a bíróság előtt előadhatja, hogy nézete szerint a bíróság milyen okok alapján ne fogadja be az ügyet. A Bíróság mindkét fél meghallgatása után a következő három döntés valamelyikét hozhatja meg: a) elutasíthatja az ügyet, b) befogadhatja és döntést hozhat az ügyben egy rövid meghallgatás alapján, c) vagy részletesebb érdemi tárgyalásra tűzheti ki az ügyet. Az érintettek "caveat"-ot is benyújthatnak, amelyben a bíróságot arra kérhetik, hogy az ne fogadjon be semmilyen további beadványt az ügyben anélkül, hogy előzetesen meghallgatná őket. 2015 és 2019 között a Bíróság az elé terjesztett ügyek 12,8%-át fogadta be.

A minden hétfői és pénteki munkanapon ülésező kéttagú bírói tanácsok naponta akár hatvan új ügy befogadásáról, és a második fordulóba jutott ügyek további sorsáról hoznak döntést. A bírói tanácsok keddenként, szerdánként és csütörtökönként jellemzően tárgyalásokat tartanak a már befogadásra került ügyekben. Azonban a megnövekedett ügyteher okán a Bíróság az utóbbi időben rendszeres tárgyalási napokra is beütemez második fordulás meghallgatásokat. Az ügyteher okán a bírácoknak a meghallgatási szakaszban nagyon kevés idejük, átlagosan csupán kilencvenhárom másodpercül van egy-egy beadvány meghallgatására és mérlegelésére. Ahogy látjuk majd, emiatt a beadványozót képviselő ügyvéd „névértéke” kulcsfontosságúvá válik abban, hogy meggyőzze a bírót az ügy befogadásáról. Az indiai ügyvédi kar elitjét képező „vezető ügyvédeknek” a befogadási folyamatra gyakorolt hatása tehát igen jelentős, mindez azonban a bíróság retorikájával szemben a lakosság szolgálataikat megfizetni nem képes többsége számára csökkenti az alkotmányos joghoz jutás esélyét.

A Legfelsőbb Bírósághoz való hozzáférés kérdésköre és az elitizmus mind az indiai néptömegek, mind az őket képviselő, demokratikusan megválasztott politikusok részéről megfogalmazódó vádja állandó kihívást jelentett az intézmény első három évtizedének történetében. A bíróság az 1970-es évek végétől aztán programatikus erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy „a nép bíróságává” váljon, elősegítve az alkotmányos joghoz jutás kiterjesztését, a társadalmi közérdekhez kapcsolódó ügyek előtérbe helyezését, és a bírósági joggyakorlat „társadalmiasítását”.

A bíróság nyíltan vállalt elkötelezettsége az elesettek iránt leginkább a közérdekű peres eljárások joggyakorlatában érhető tetten, amely a bíróság alkotmányban foglalt eredeti joghatóságának egy voluntarista-kiterjesztő értelmezése révén került kidolgozásra az aktivista Bhagwati főbíró hivatali ideje alatt. A PIL joghatóság megteremtésével a Bíróság számos, a common law jogrendszerekre általánosan jellemző, garanciális jellegű eljárásjogi akadályt hártott el az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés útjából. Ahogy láttuk, a PIL szisztémája lehetővé teszi a társadalmi aktivisták számára, hogy közvetlenül a Legfelsőbb Bírósághoz nyújtsanak be alapjogi jogsérelemre vonatkozó kereseteket olyan személyek vagy csoportok nevében, akik gazdasági-szociális helyzetükből kifolyólag erre önállóan nem lennének képesek. Az elmúlt évtizedek során a bíróság a PIL joghatóságának keretében roppant széles, effektív költségvetési, adminisztratív és végrehajtói hatásköröket sajátított ki a maga számára, és számos társadalmi-gazdasági igazságtalanság orvoslására hozott -sok esetben roppant ellentmondásos- intézkedéseket.

Azonban az 1990-es években lezajlott, kiterjedt hatástörténetű gazdasági liberalizációs-modernizációs folyamat óta a bíróság ismét kritikák keresztüztüzebe került. A kritikusok szerint a Világbank által irányított szerkezeti reformokkal egyidejűleg a Legfelsőbb Bíróság „az igazságszolgáltatás felülvizsgálatának szerkezeti reformját” hajtotta végre, amelyben szervezeti és joggyakorlati prioritásait a gyorsabb és hatékonyabb ügymenet érdekében éppen a leginkább marginalizált csoportok rovására igazította ki. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. Introduction, Sch.: From the Chamber of Princes to the Peoples’ Court—And Back Again?)

Az empirikus kutatások alapján a Legfelsőbb Bíróság -legalább egy értelemben- továbbra is a „nép bírósága”. Az ügyadatok elemzése alapján a bíróság konzekvensen előnyben részesíti a kevésbé befolyásos peres feleket, például az egyéneket a vállalatokkal, a vádlottakat az állami ügyészekkel szemben. Ez az előnyös megkülönböztetés abban nyilvánul meg, hogy a Bíróság nagyobb hajlandóságot mutat a magánszemélyek által benyújtott beadványok befogadására. Még azokban az esetekben is, amikor ezek jogilag kevésbé megalapozottak, így vélhetően nem születik majd beterjesztőikre nézve kedvező döntés a teljes tárgyalási folyamat végén.

Mindazonáltal a Legfelsőbb Bíróság elkötelezettsége, hogy a kevésbé befolyásos felek számára előnyöket biztosítva a befogadási szakaszban „a nép bírósága” legyen gyakran inkább rontja, mintsem elősegíti az indiai néptömegek gyors, kiszámítható és minőségi igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését. A valóban hátrányos helyzetű személyek és csoportjaik kevés hasznot húznak a Legfelsőbb Bíróság működéséből. Mivel ahogy láttuk döntéseinek többsége nem nyújt érdemi iránymutatást az alsóbb szintű bíróságok számára, és nem fejleszti a gyorsabb és hatékonyabb jogszolgáltatást biztosítani képes precedensjogot.

Igaz, hogy mindeközben a Legfelsőbb Bíróság világszinten is kivételesen nagyszámú, évente mintegy 10.000 ügyet fogad be. Azonban ezzel aligha nyújt érdemi jogorvoslatot az állami felsőbbbíróságok által évente tárgyalt körülbelül 1.2 millió ügyben szereplő félnek. A Legfelsőbb Bíróság által kibocsátott, évente ezres nagyságrendű ítélet többsége nem hivatkozik sem korábbi döntésekre és létező precedensekre, ahogy precedensképes szabályokat sem alakít ki. Így az ítéletek gyakran egymásnak ellentmondó jelzéseket küldenek az alsóbb bíróságok számára arról, hogy hogyan döntsenek az ott felmerülő ügyekben. A jogszabályok alkalmazása körüli bizonytalanság aztán tovább növeli a hibák valószínűségét az alsóbb bíróságok ítélkezési gyakorlatában. És mivel ezeknek az ügyeknek az elsőprő többsége soha nem kerül a Legfelsőbb Bíróság elé, ezek a hibák gyakran tartósan korrigálatlanok maradnak. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 1.: „A ‘People’s Court’?”, Sch.: The Broader Picture: A Lot of Hearings but Little New Law)

A 2010 és 2014 közötti időszakban a bíróság évente több mint 60.000 beadvány ügyében hozott döntést a befogadásról, ennek eredményeként pedig mintegy 10.000 ügyet fogadott ténylegesen is be. Ez a befogadási arány a világ más felsőbbbíróságaihoz képest is nagyon jelenős: maga az Egyesült Államok sok szempontból mintának tekintett Legfelsőbb Bírósága az összes befogadást kérő beadványnak mindössze körülbelül az 1%-át fogadja el.

Ennek megfelelően a Legfelsőbb Bíróság rendkívül sok meghallgatást tart. Ahogy láttuk évente körülbelül 10.000 ügyet tárgyal teljes körűen, mindez azonban ez az évente beérkező több mint 60.000 beadvány első forduló, „előzetes meghallgatását” követeli meg a bíráktól. Továbbá, mivel az előzetes meghallgatást követően továbbjutó ügyek legalább még egy meghallgatást igényelnek az ügyben ellenérdekelt fél részvételével, így a Legfelsőbb Bíróság évente akár több mint 100.000 meghallgatást is tarthat. Ezért aztán a bírák munkaidejének nagy részét az átlagban másfél perces időtartamú, ekkor még kizárólag a beadványban szereplő tények tisztázására és értékelésére szorítkozó, ugyanakkor - szakmai értelemben etikus feladatvégzés esetén- roppant szellemi koncentrációt kívánó meghallgatások „alkotmányjogászai üresjáratái” töltik ki.

A Legfelsőbb Bíróság ítéleteinek kidolgozása a legtöbb esetben szintén alkotmányjogászai üresjáratot jelent. Több mint felük ugyanis egyáltalán nem hivatkozik korábbi esetekre és érvényes precedens(ek)re, túlnyomó részük pedig nem alkalmas arra, hogy új precedens(ek)et alapozzon meg, vagy akár csak hivatkozásra kerüljön. Bár a Bíróság évente közel ezer, átlagban mintegy tíz oldal terjedelmű írásos ítéletet ad ki, a munkaterhelés és a szervezeti kultúra keltette mennyiségi elvárások nyomán a testület tagjainak minimális ideje és energiája marad arra, hogy a tőlük elvárható részletességgel és magas szakmai színvonalon indokolják meg döntéseiket. Így a legtöbb legfelsőbb bírósági döntés olyan ítélkezési rutinmunka, amely kizárólag az adott ügy konkrét tényeire összpontosít, és nem képes érvényes jogi iránymutatásként vagy jogászszakmai ideálként szolgálni az igazságszolgáltatási rendszer alsóbb szintjein működő bírók számára.

A Legfelsőbb Bíróság tehát a befogadásra kerülő ügyeket az azokban feltárt egyedi tényállások alapján eldöntve az alsóbb bíróságok munkáját duplikálja. Ezáltal tevékenysége jelentős részében effektív alkotmánybíróság helyett inkább fellebviteli bíróságként és ellenőrző szervként jár el. A gyakran hangoztatott érv a bíróság SLP-kre vonatkozó joghatóságának kiterjesztő értelmű gyakorlata mellett az, hogy a Legfelsőbb Bíróságnak fel kell vállalnia az alsóbb bíróságok hibás döntéseinek korrigálásában játszott szerepet. Mivel a peres magánfelek igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréseinek közérdeke felülírja a Legfelsőbb Bíróság valós

alkotmánybíróságként való működésével kapcsolatos azon megfontolásokat, melyek a gyorsaság, a hatékonyság és a szakmaiság növelése érdekében egyfajta ügyrendi „profiltisztítást” céloznának meg a befogadásra kerülő ügyek szigorúbb szelekciójával.

Ennek az érvelésnek azonban ellentmond az, hogy az alsóbb bíróságok ítéleteivel szemben benyújtott fellebbezések túlnyomó többségét a Legfelsőbb Bíróság nem fogadja be. Az ilyen ügyek közel 88%-át már a befogadási szakaszban elutasítják, az ügyek fennmaradó 12%-ának pedig csupán a felében változtatja meg a Legfelsőbb Bíróság az alsóbb bíróságok korábbi döntését. Így a Legfelsőbb bíróság minden száz megfellebbezett ügyből kevesebb mint hét esetben változtatja meg az alsóbb bíróságok döntését. Mindez pedig nem bizonyítja az alsóbb bíróságok olyan működési zavarát, amely igazolná ezt a hatékonyságvesztéssel és szerepévesztéssel járó funkcióbővülést.

A kortárs Legfelsőbb Bíróság általános gyakorlata tehát az, hogy nagy számú petíciót fogad be anélkül, hogy hangsúlyt helyezne a jelentősebb és általánosabb alkotmányjogi relevanciával bíró kérdéseket felvető ügyek mielőbbi lezárására. Bár 2016 elején egy beadvány kapcsán a Legfelsőbb Bíróság egy nagylétszámú, precedens kialakítására képes, „alkotmányos tanácsa” lehetőséget kapott arra, hogy világos iránymutatásokat adjon ki a beadványok befogadására vonatkozóan, azonban ezzel nem kívánt élni. Mindez ellentétes magának a bíróságnak az SLP-k joggyakorlatát megalapozó *Bihar Legal* ügyben kifejtett eredeti álláspontjával is, mely ügy fogalmazott, hogy a bíróság által befogadott beadványoknak „természetüknél fogva kivételes jelentőségűeknek” kell lenniük.

A felhalmozódott ügyhátralék és a befogadásra méltó ügytípusokkal kapcsolatos egyértelmű iránymutatások hiánya lehetőséget teremt a peres felek számára arra, hogy egy a Legfelsőbb Bíróság felé tett indokolatlan fellebbezéssel mintegy „kicselezzék” a rendszert. Ugyanis az ügyvédi gyakorlatban bevett eljárási taktika, hogy az SLP beadvány valós jogorvoslati igény helyett csupán arra szolgál, hogy a bíróság a két fél előzetes meghallgatásáig időlegesen felfüggeszse a megtámadott alsóbb bírósági döntés végrehajtását. Mindez -feltéve, hogy az ügyet az alperes előzetes meghallgatása során nem utasítja el a befogadásról döntő kéttagú bírói tanács- statisztikailag átlagban két év előnyt ad a beadványozónak.

Ezért különösen magánjogi jellegű jogvitákban az alsóbb bíróságokon pervesztes, azonban erős gazdasági háttérrel rendelkező peres felek számára stratégiai döntés lehet jogorvoslatért fordulni a Legfelsőbb Bírósághoz. Mivel -különösen egy nagy névértékű „vezető ügyvéd” megbízása esetén- még egy kevésbé megalapozott beadvánnyal élve is reális esélyük van arra,

hogy a Bíróság befogadja az ügyet. Ezáltal késleltethetik a jogi következmények bekövetkeztét, sőt, az időhúzás és a felmerülő ügyvédi költségek révén akár olyan mértékben kimeríthetik az ellenérdekelt fél erőforrásait, hogy az követelésének feladása mellett dönthet. Még ha az ellenérdekelt fél ki is tart is, és végül pernyertessé válik a Legfelsőbb Bíróságon, a bíróság valószínűleg akkor sem szab majd ki jelentős perköltséget a halogató taktikát követő rosszhiszemű fellebbezővel szemben. Az SLP-kre vonatkozó laza szabályozás által lehetővé tett rosszhiszemű fellebbezési gyakorlat így tovább mélyíti az ügyhátralék és az ügyek elhúzódása jelentette problémát. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 1.: „A ‘People’s Court’?”, Sch.: The Supreme Court is a People’s Court—but It Serves the People in the Wrong Way)

A bíróság így felhalmozódó ügyhátraléka aztán egyes konkrét ügyek, vagy általános ügytípusok elsőbbségi tárgyalását teszi szükségessé, melynek kijelölése a főbíró hatáskörébe tartozik. Az egyes főbírók által megfogalmazott elsőbbségi szempontok azonban eltérnek egymástól. Ráadásul a főbírók mandátuma jellemzően másfél-két évig tart, ami gyakori változásokat hoz a prioritások rendjében. A Legfelsőbb Bíróság feltorlódott ügyhátraléka emellett azt is lehetővé teszi, hogy a főbírók kikerüljék a (köz)politikai preferenciáik érvényesülése szempontjából problémás, vagy várhatóan nemkívánt média visszhangot kiváltó ügyek tárgyalását azáltal, hogy a bíróság ügyrendjében jó hátra sorolják őket.

Ez a főbíró által gyakorolt hatáskör különösen azokban az esetekben problémás, amikor a főbíró -ugyan hatáskörén belül maradván, de minden transzparenciát és indoklást nélkülözve- egyes ügyek soron kívüli kiírása mellett dönt, és azokat elsőbbséggel a befogadási vagy tárgyalási szakaszba helyezi át. A Legfelsőbb Bíróságon működő ügyvédeknek ráadásul kifejezett lehetőségük van „említéssel” (mention) élni a főbíró előtt, szóban kérvényezve, hogy az általuk képviselt ügyet egy illetékes bírói tanács soron kívül hallgassa meg. Ezért a főbíró munkanapja minden reggel az ilyen ügyvédi folyamodványok kvázi ceremoniális meghallgatásával veszi kezdetét. A jelentős ügyhátralék és a soron kívüli meghallgatás iránti folyamodványok nagy száma miatt az ügyvédek "névértéke" és a főbíróval való ismeretségük fontos informális szerepet játszik a bíróság működési gyakorlatában. Ez persze szintén a „vezető ügyvédek” megbízását finanszírozni tudó, gazdaságilag erős feleknek kedvez.

Gyakran merülnek fel kifejezett korrupciós vádak a bíróság nyilvántartó irodájának ügykiírási gyakorlatával kapcsolatban is, amely egyes konkrét ügyek meghallgatását és tárgyalását látszólag minden ok nélkül soron kívül előre sorolja, míg másokról mintha igyekezne inkább elfelejtkezni. Még a Legfelsőbb Bíróság egyes főbírái is nyilvános elégedetlenségüknek adtak

hangot a nyilvántartó iroda racionálisan nem indokolható, olykor a kiemelt ügytípusok főbírói kijelölésével is szembe menő ügykiírási gyakorlata kapcsán. Melyet sokak szerint a vagyonos és jó kapcsolatokkal rendelkező feleknek kedvező „informális tényezők” látszanak befolyásolni.

Így a magát a „nép bíróságaként” hirdető Legfelsőbb Bíróság „kétfokozatú” igazságszolgáltatást nyújt: gyors lezárásokat egyes konkrét ügyekben és ügycsoportok, és hosszas várakozási időket más ügyek és ügycsoportok kapcsán. A pálya pedig rendre a gazdaságilag erősebb és jobb kapcsolatokkal rendelkező feleknek látszik lejtteni. Nem véletlen tehát, hogy az SLP-k befogadására vonatkozó szigorúbb intézményi szabályozás elleni fellépés élharcosai maguk a befolyásos ügyvédekből álló kamarák, egyesületek és szakmai nyomásgyakorló csoportok voltak. Ahogyan az sem meglepő (de talán megmosolyogtató), hogy kommunikációjukban ők is a széles néptömegek alkotmányos joghoz való hozzáféréseinek „közérdekére” hivatkoztak. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 2., Sch.: Causes and Consequences of Delay)

V. 2. A kinevezések rendszere

Az indiai igazságszolgáltatási rendszer egyik sajátos vonása, hogy a Legfelsőbb Bíróság új bíróinak kinevezését maguk a bírói hatalom vezető reprezentánsai végzik el: ennek megfelelően a feladatot egy, az India főbírójából és a Legfelsőbb Bíróság négy rangidős bírójából álló kollégium látja el. A kollégium nem csupán a Legfelsőbb Bíróság bíróinak kinevezésére tesz a gyakorlatban kötelező érvényű ajánlásokat, de -más testületi összetételben- jelentős szerepet játszik a felsőbbbíróságok bíróinak kinevezésében is. A világ legtöbb országával ellentétben így sem a végrehajtó, sem a törvényhozó hatalom nem játszik lényegi szerepet a jelölési folyamatban. A kollégium a tanácskozását követően továbbküldi a jelölti ajánlásokat tartalmazó listát az elnöknek, aki általában jóváhagyja azt. Ennek a kvázi-automatizmusnak az oka, hogy bár a bírákat formálisan kinevező indiai elnöknek jogában áll visszaküldeni a kollégium jelölti javaslatát újragondolásra, azonban köteles kinevezni a jelöltet abban az esetben, ha a kollégium tagjai erre adott válaszként egyhangúlag megismétlik korábbi javaslatukat. Az ezzel járó politikai vereséget pedig az elnökök érthető módon igyekeznek elkerülni.

India alkotmányának 124. cikke kimondja, hogy „[a] Legfelsőbb Bíróság minden bíróját az Elnök nevezi ki.” Azonban egyúttal azt is előírja, hogy az elnök a Legfelsőbb Bíróság bíróját „a Legfelsőbb Bíróság és az Állami Felsőbíróságok bíróival való, általa szükségesnek mértékűnek

tartott konzultációt követően” nevezi ki. Ezen túl pedig azt is előírja, hogy a Legfelsőbb Bíróságra való kinevezések kapcsán „India főbírójával minden esetben konzultálni kell”.

A függetlenség kikiáltása utáni, de még a kollégiumi rendszer bevezetését megelőző időszak gyakorlatában az érintett szereplők ezt a rendelkezést egybehangzóan úgy értelmezték, hogy India főbírója tanácskozási jogával élve javaslatot tehet az elnök felé, aki ezt a véleményt szabadon mérlegelve nem köteles elfogadni azt. Az ezt módosító gyakorlatban azonban a kinevezések általában a főbíró hozzájárulását élvezték. Ha egy adott jelölést az elnök elutasított, a főbíró új és új jelölteket javasolt, egészen addig, amíg kölcsönösen elfogadható személyi kompromisszumra jutottak.

A főbírói kinevezések a rangidősségre vonatkozó szokásjogi gyakorlatot követik, mely szerint a Legfelsőbb Bíróság mindenkor leghosszabb szolgálati idővel rendelkező bírója lesz a testület vezetője, egészen a 65 éves nyugdíjkorhatárának betöltéséig. Ez a normát már 1951-ben kihívás érte, amikor az első főbíró, H.J. Kania főbíró elhunytát követően a Nehru-kormányzat a rangidős megkerülésével egy politikai értelemben lojálisabb bírót kívánt kinevezni főbírónak. Erre adott reakcióként a testület fennmaradó része kollektív lemondással fenyegette meg Nehru miniszterelnököt, kikényszerítve ezzel a rangidősségi normához való visszatérést.

Ezt követően a rangidősség gyakorlata egészen 1973-ig érvényesült zavartalanul, amikor is Indira Gandhi miniszterelnök a kormányzat hatáskörét az alkotmánymódosítások tekintetében nagyban korlátozó *Kesavananda Bharati* ügyben született legfelsőbb bírósági döntést követően három rangidős bíró megkerülésével a jog- és társadalompolitikai célkitűzései (és azok asszertív végrehajtása) iránt kollégáinál megértőbb A.N. Ray bírót nevezte ki főbírónak. Az 1975–1977 közötti szükségállapot alatt Gandhi a Legfelsőbb Bíróságra és annak főbírói posztjára való kinevezéseket az őt támogató bírák jutalmazására, és politikai ellenlábásainak szankcionálására használta fel. Például az *ADM Jabalpur* ügyet követően, melyben a bíróság effektív jóváhagyta az alapvető jogok érvényesülésének felfüggesztését, az egyedüli ellenvéleményt megfogalmazó rangidős H.R. Khanna bíró megkerülésével egy nem rangidős kollégáját nevezte ki főbírónak.

A Gandhi radikálisan többségelvű politikájával szembenálló jogászi szakma egy szervezett részének a most már a tömegdemokratikus felhatalmazással bíró végrehajtó hatalom által dominált kinevezési gyakorlattal szembeni ellenérzései az 1981-es *Első Bírák* ügyben (*S.P. Gupta kontra India Unió*) artikulálódtak. A beadvány benyújtóinak állítása szerint az alkotmányszövegben egyébként világosan szereplő, és különösebb értelmezési nehézségeket

fel nem vető „konzultáció” (consultation) kifejezést mint „egyetértést” (!) (concurrence) kell értelmezni, ezzel effektív vétójogot (!) adva a Legfelsőbb Bíróság főbírájának a Legfelsőbb Bíróság bírójának kinevezésében. A Legfelsőbb Bíróság elutasította ezt az értelmezést, és a szöveghely egy szoros textuális olvasata alapján megerősítette, hogy az alkotmányszöveg szerint nézeteltérés esetében a végrehajtó hatalom akaratának kell érvényesülnie a Legfelsőbb Bíróság főbírájának ettől eltérő véleményével szemben. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 5., Sch.: An Executive-Led Appointments System Prevails)

A végrehajtó hatalmat érő sorozatos, az igazságszolgáltatás működésének befolyására irányuló korrupciós és hatáskörtúllépési („court packing”) vádak, illetve az ezekre irányuló médiafigyelem által gerjesztett általános bizalomvesztés nyomán az 1993-as *Második Bírák* ügy tűzte újra napirendre ezt a kérdést. A bíróság a korábbival szöges ellentétben álló aktivista döntésében effektív politikai véleménynyilvánítással élve kimondta, hogy a végrehajtó hatalom sorozatos hatáskörtúllépéseket követett el, ezáltal csorbítva az igazságszolgáltatás függetlenségét. Ezért az alkotmányszövegtől eltávolodva (jogilag kevésbé, azonban politikailag annál inkább értelmezhető, kvázi szankciós jelleggel) ezúttal már azt hangsúlyozta, hogy az alkotmányszövegben szereplő „konzultáció” kifejezés a Legfelsőbb Bíróság bírójának kinevezési gyakorlatában a Legfelsőbb Bíróság főbírájának „kifejezett egyetértését” kívánja meg.

Ez a döntés hozta tehát létre a kollégiumot. És annak sajátos, az igazságszolgáltatás akaratérvényesítését abszolutizáló jelölési mechanizmusát. Amennyiben a végrehajtó hatalom első körben, jelzésként elutasította a kollégium jelölési javaslatát, úgy a kollégium ismételtén felterjeszthette a korábbi javaslatot, amely ekkor már -a kollégium összes tagjának véleményegyezése esetén (!)- kötelező érvényűvé vált a végrehajtó hatalomra nézve. Ennek nyomán pedig -ahogy láttuk- végső soron sem a végrehajtó, sem a törvényhozó hatalom nem játszik érdemi szerepet az indiai Legfelsőbb Bíróság bírójának kinevezésében.

1998-ban a *Harmadik Bírák* ügyben született döntésében a bíróság azt hangsúlyozta, hogy a bírói függetlenség és pártatlanság érvényesüléséhez elengedhetetlen, hogy a kinevezésekben továbbra is az igazságszolgáltatás akarata érvényesüljön a kollégiumi rendszer fenntartása révén. Miközben a tartós kritikák hatására általános jelleggel tért ki a rangidősség, a szakmai érdemek és a társadalmi sokszínűség szempontjainak kölcsönös fontosságára a jelöltek kiválasztása során. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 5., Sch.: The Collegium is Created)

2014-ben aztán Modi miniszterelnök átható intézményi reformok ígéretével kormányra jutott, a Gandhi korszakot követő korábbi kormányzatoknál asszertívebb adminisztrációja egy parlamenti alkotmánymódosítás révén az alkotmányszöveget egy intézményi működés keretei közt konkretizáló kinevezési bizottság létrehozását célozta. Ennek megfelelően ez a Legfelsőbb Bíróság főbíráját, az állami felsőbbbírók két rangidős bíráját, a szövetségi igazságügyi minisztert és két köztisztviselőnek örvendő „tekintélyes személyt” foglalt volna magában. Ezáltal potenciálisan 3:3 arányban kiegyenlítette volna a végrehajtó és az igazságszolgáltató hatalom akaratérvényesítési lehetőségét, és közelítette volna az indiai bírói kinevezési gyakorlatot a Nemzetközösség azon common law jogrendszerű országainak körülbelül 80 százalékához, amelyekben korábban már hasonló összetételű bizottságokat hoztak létre a bírói kinevezések kezelésére. Azonban a 2015-ös *Negyedik Bírák* Ügyben a Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek minősítette a javaslatot, mivel az véleménye szerint veszélyeztetette volna az alkotmány alapvető jellemzőjeként felfogott bírói függetlenség elvét.

A bíróság ezáltal fenntartotta a kollégiumi rendszert, de -inkább csak egy legitimizáló célzatú intézményi retorikai stratégia részeként- nem szubsztantív és „fokozatosan megvalósítandó”-reformokat javasolt, például az átláthatóság növelését, egyértelmű alkalmassági kritériumok meghatározását, egy a kollégium mellett működő állandó titkárság létrehozását és panaszkezelési mechanizmusok bevezetését. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 5., Sch.: The Supreme Court Rejects A New Appointments Process Proposed By the Parliament)

A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a jelenlegi kollégiumi kinevezési rendszert számos kritika érte. Elsőként, az átláthatóság már említett hiánya jelent problémát. A kollégium ülései nem nyilvánosak, belső működése transzparens formában nem megismerhető, és az általa hozott döntések - bár a kollégiumi határozatokat a kritikák hatására 2017 óta online formában már közzéteszik- nélkülözik a szubsztantív indoklásokat.

Másodszor, az átláthatóságot nélkülöző kinevezések kapcsán felmerült a klientizmus és a „kéz kezet mos” vádjá, mely szerint a kinevezéseket szakmai szempontokon túlmutató személyes motívumok is befolyásolják. Például az egyik tagállami felsőbbbíró főbírája azt állította, hogy jelzést kapott, mely szerint a Legfelsőbb Bíróság főbírája azért nem támogatta a Legfelsőbb Bíróságra való kinevezését, mivel korábban megtagadta azt az informális kérést, hogy a normális ügymenettől való eltéréssel kinevezze a főbíró egy fiatal nőrokonát az általa elnökölt felsőbbbírószékre. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 5., Sch.: Problems with Judges Appointing other Judges in Practice)

Harmadszor, a kollégium kinevezési rendszere nem felel meg annak a Legfelsőbb Bíróság retorikájában egyébként gyakorta hangoztatott társadalmpolitikai célnak, mely szerint az államrendszer intézményeinek India társadalmi sokszínűségét kell visszatükrözniük. Míg a regionális és vallási alapú képviselet arányossága az indiai társadalmi béke hagyományos alapjaként biztosított, addig a nők, illetve a társadalom mintegy 25%-át kitevő alacsonyabb kasztokhoz tartozó személyek és a hátrányos helyzetű törzsek tagjai tartósan alulreprezentáltak a Legfelsőbb Bíróság testületében.

Bár a legutóbbi kinevezések kapcsán ezen a területén kisebb, az indiai modernizáció mentén lezajlott szociodemográfiai változások által is indukált elmozdulás történt, addig a kollégiumi kinevezési rendszer továbbra sem tükrözi a kortárs indiai társadalom széles rétegei és annak demokratikusan felhatalmazással bíró kormányzata által megfogalmazott, az államrendszer más intézményeiben dinamikusabban érvényesített elvárásokat. Így például míg karrierjük során az állami felsőbb bíróságok férfi főbíráinak 36%-át léptetik elő a Legfelsőbb Bíróságra, addig a női főbírák esetében ez az arány mindössze 25%. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 5., Sch.: Do the Collegium's Judicial Appointments Reflect India's Prioritization of Gender and Caste Diversity?)

V. 3. A „vezető ügyvédek” szerepe: India jogászi sztárkultusza és annak következményei

A „vezető ügyvéd” (Senior Advocate) címet India Legfelsőbb Bírósága vagy valamelyik tagállam felsőbb bíróság adományozza, és ez az indiai gyakorló jogászi szakma egyik legnagyobb presztízsű címét jelenti. A cím odaadományozása egy olyan szakmai elites csoportba emeli kitüntetettjét, amelybe az indiai ügyvédek kevesebb mint 1%-a tartozik bele.

A vezető ügyvédek egy nagymértékben specializált szerepkört töltenek be a Legfelsőbb Bíróság és az egyéb felsőbb bíróságok előtt zajló peres eljárásokban. Egyrészt az ügyfelekkel való közvetlen kapcsolattartás helyett az ügynevezett ügyvivő tanácsosokra (briefing counsel) támaszkodnak, akik strukturált formában közvetítik feléjük az ügyfél igényeit, és közvetítőként eljárva megszervezik, hogy a bíróságon a kívánt vezető ügyvéd képviselje az ügyüket. Másrészt a privilegizált helyzetű vezető ügyvédek nem foglalkoznak az ügyindítással és egyéb, kvázi adminisztratív jellegű ügyvédi feladatok ellátásával. Ez a feladat az ügynevezett „nyilvántartott ügyvédek” (Advocates-on-Record, AOR) hatáskörébe tartozik, akik számára a Legfelsőbb Bíróság egy szigorú szakvizsga letételét követően ítéli oda a címet. Az AOR-ok feladataikre jellemzően az ügyiratok elkészítésére, az egyes konkrét ügyekre vonatkozó összefoglalók

elkészítésére, és az ügy bíróság előtti prezentálása kapcsán a vezető ügyvédeknek nyújtott tanácsadásra korlátozódik.

Ez a nagymértékben specializált és intézményesített munkamegosztás a vezető ügyvédek számára lehetővé teszi azt, hogy működésüket szinte teljes egészében a bíróság előtti szereplésre összpontosítsák. Ennek révén pedig jelentős tapasztalatot halmoznak fel a Legfelsőbb Bíróságon, és tartós szakmai ismeretséget alakítanak ki annak bíráival. A vezető ügyvédek így jogi jártasságukon és retorikai képességeiken túl a bíróságra gyakorolt személyes befolyásukról is ismertek, ami jelentős díjazást von maga után.

Az egyes, jellemzően mindössze másfél perces időtartamú (!) SLP meghallgatásokon való részvételükért, melyek célja annak eldöntése, hogy a kérelmezők által az ügyükben beterjesztett indítvány egyáltalán alkalmas-e érdemi tárgyalásra, jellemzően 100.000 és 500.000 indiai rúpia (azaz az átlagban másfél perces meghallgatásonként körülbelül 1.000 és 6.000 amerikai dollár) közötti díjazást kérnek ügyfeleiktől. Azokon a hétfői és pénteki napokon, amikor a bíróság kétfős tanácsokban ülészeve, teljes munkaidejében csak SLP beadványokat tárgyal, egy vezető ügyvéd akár 10-15 meghallgatáson is részt vehet, ezáltal valóban tetemes bevételhez jutva.

A vezető ügyvédek informális hierarchiájának csúcsán azok az úgynevezett „nagy ügyvédek” (grand advocates) foglalnak helyet, akik az indiai jogász szakma élő legendáinak számítanak. Ez a körülbelül 40-50 fős csoport nemzetközi összehasonlításban is páratlan befolyással, tekintéllyel és díjazással bír: bevételeik összehasonlíthatóak a nagy bollywoodi filmsztárokéval, és „jogászai celebritásokként” szerepelnek a médianyilvánosságban. A „nagy ügyvédek” hosszú évtizedek gyakorló jogászai tapasztalatán túl jellemzően kormányzati vagy államigazgatási múlttal, és ebből fakadóan kiterjedt politikai kapcsolatokkal is rendelkeznek. Így az elmúlt években több egykori igazságügyminiszter mellett egy korábbi pénzügyminiszter, egy volt felsőházi tag és egy visszavonult legfőbb ügyész is ebbe a körbe tartozott.

A vezető ügyvédek kivételezett helyzete, valamint az ezen a szakmai elitcsoporton belül is kiemelt kasztot képező „nagy ügyvédek” celebritás státusza az indiai jogász szakma hierarchikus jellegét tükrözi vissza. Amelyben egy, néhány kiterjedt politikai és médiakapcsolatokkal rendelkező ügyvédből álló szűk foglalkozási elitcsoport sajátítja ki magának a fizetőképes ügyfelek, a jelentős bevételek, a nagy láthatóságú ügyek és a szakmai tekintély jelentős részét.

Ebből kifolyólag a „nagy ügyvédek” bevételeik maximalizálás céljából gyakran olyan jelentős ügytömeget vállalnak el, melynek szakszerű egyidejű vitelét aztán már egyszerűen nem képesek

ellátni. Ezért a „nagy ügyvédek” rendszeres halasztásokat kérnek, amelyeket a bíróság - impliciten tekintélyükre és a bírák velük fennálló régi ismeretségre tekintettel- jellemzően jóvá is hagy. Ez a bíróság által irányukban gyakorolt kivételes bánásmód a „nagy ügyvédeknek” az intézményre gyakorolt jelentős személyi befolyását tükrözi, akik maguknál a bíráknál is hosszabb múlttal, kiterjedtebb kapcsolatrendszerrel és jelentősebb tapasztalatokkal rendelkeznek a Legfelsőbb Bíróságon.

Ez a „nagy ügyvédek” és a bírák közt fennálló sajátos dinamika részben a Legfelsőbb Bíróság kinevezési gyakorlatából fakad. A Legfelsőbb Bíróság bíráit jellemzően az ötvenes éveik végén vagy a hatvanas éveik legelején nevezik ki, és mivel a kötelező nyugdíjkorhatár miatt csupán 65 éves koruk betöltéséig szolgálnak, így átlagosan öt-hat évnyi tapasztalatot halmoznak fel a Legfelsőbb Bíróságon. Ezzel szemben a „nagy ügyvédek” gyakran már húszas-harmincas éveikben megkezdik ügyvédi karrierjüket a Legfelsőbb Bíróságon. Az eltérő karrierutak okán így nem ritka, hogy egy vezető ügyvéd gyakorlati tapasztalata az ügyben eljáró bírónál ötször-tízszer hosszabb időszakon nyugszik. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 3., Sch.: Handpicked Stars of the Bar)

Az indiai közvélekedés úgy tartja, hogy a vezető ügyvédek a Legfelsőbb Bíróság előtt zajló eljárás egészére jelentős befolyással bírnak. Azonban a statisztikák alapján ez leginkább az ügyek legelső -ugyanakkor kritikus fontosságú- szakaszára igaz. Az ügyek túlnyomó többsége—több mint 80 százaléka—SLP-ként érkezik a bíróság elé, melyek elfogadásáról vagy elutasításáról a meghallgatásukra kijelölt kétfős bírói tanács tagjai gyakorlatilag szabad mérlegelésük alapján dönthetnek. A meghallgatásnak ez az előzetes szakasz az, amikor a legtöbb kérelem *in limine* elutasításra kerül. Ennek megfelelően a vezető ügyvédek itt játszanak egyértelmű kulcsszerepet. Annak ellenére, hogy az ügyvédi kamara tagságának kevesebb mint 1 százalékát teszik ki, a vezető ügyvédek az SLP meghallgatások közel 40 százalékában vállalnak részt, döntő befolyást gyakorolva arra, hogy mely ügyek haladhatnak tovább az bíróság előtt zajló eljárásban.

Ebben a korai szakaszban a vezető ügyvédek gyakorlatilag a Legfelsőbb Bíróság „kapuőreinek” szerepét játsszák. Amikor egy vezető ügyvéd képviseli a kérelmezőt, az elfogadás esélye jelentősen növekszik. Míg a beadványok sikerességi aránya ebben az előzetes szakaszban az ügyben eljáró vezető ügyvéd megbízása nélkül mindössze 34 százalék volt, addig vezető ügyvéd megbízása esetén ez az arány majdnem megduplázódva mintegy 60 százalékra növekedett. Ez a különbség pedig a vezető ügyvéd megbízásával járó jelentős ügyképviseleti előnyre utal, amely magával vonja az általuk igényelt kiemelkedően magas díjazást is. Ugyanis

az első meghallgatás az, amely jellemzően eldönti az ügy további sorsát: amennyiben a beadvány it sikerrel jár, úgy az esetek túlnyomó többségében továbbléphet a teljes körű tárgyalás felé, amennyiben pedig nem, úgy az ügy a legtöbb esetben lezárul. A statisztikák szerint a kezdeti szakaszban sikeres kérelmek 88 százaléka végül teljes körű tárgyalásra kerül. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 3., Sch.: Gatekeepers to the Court)

Bár ahogy láttuk a vezető ügyvédek a kezdeti szakaszban más ügyvédeknel jóval magasabb arányban sikeresek az SLP-k befogadásának elérésében, azonban a teljes eljárási folyamat végére eljutó SLP ügyekben elért összesített győzelmi arányuk már alacsonyabb, mint más, „közönséges ügyvédeké”. Míg a teljes eljárási folyamat végére érő SLP ügyekben a győzelmi arány az 1%-hoz tartozó vezető ügyvéd megbízása esetén 57 százalék, addig a 99%-hoz tartozó „közönséges ügyvéd” megbízása esetén 60 százalék volt. Mindez arra utal, hogy a vezető ügyvédek gyakran olyan, jogilag kevésbé alátámasztott ügyek képviselőit is elvállalják, melyeknek az ő „névértékük” nélkül kevés esélyük lenne a bíróság általi befogadásra. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 3., Sch.: Why Do Senior Advocates Have Power over the Court’s Docket?)

Ennek az a magyarázata, hogy az évente több tízezer kérelmet tárgyaló Legfelsőbb Bíróság rendkívüli ügymennyiséget kezel. Így a több mint harminc bíró munkája mellett is képtelen kellő figyelmet fordítani minden egyes, még kezdeti szakaszban lévő ügyre. A Legfelsőbb Bíróság azon, az 1970-es évek óta tartó törekvése, hogy „a nép bírósága” legyen, hatalmas számú beadványt vonzott be: évente több, mint 60.000 ügy érkezik be. Ennek az ügytehernek a kezelése érdekében a bíróság hétfőnként és péntekenként kizárólag azon meghallgatások lebonyolításával foglalataskodik, amelyek ezen beadványok elfogadásáról vagy elutasításáról döntenek. Ezekon a napokon a bírák a legkisebb létszámú, kétfős tanácsokban ülnek össze, és körülbelül ezer meghallgatást tartanak meg.

A meghallgatások így rendkívül gyorsak. Az esetek többségében a bírák, mielőtt meghoznák döntésüket, kevesebb mint 100 másodpercet töltenek az ügy releváns tényeinek és a jogi képviselő érveinek a meghallgatásával. Ebben az idő- és információhiányos eljárási környezetben gyakran egy szubjektív elem, az ügyet képviselő ügyvéd személye értékelődik fel azon tényezővé, amelyre a bírák befogadási döntésük meghozatala során támaszkodnak. Ez magyarázza a vezető ügyvédek kiemelkedését, akik hosszú karrierjeik folyamán jó rapportot alakítottak ki a bírói testület tagjaival, és jelentős bírósági tapasztalatuk révén széleskörű szakmai elismertségnek örvendenek.

Tény tehát az, hogy a bírák a befogadásról szóló döntésük meghozatalában gyakran nem annyira a beadvány megalapozottságára, mint inkább az azt képviselő ügyvéd személyére támaszkodnak. A vezető ügyvédek azonban értelemszerűen önérdekelt szereplőkként vesznek részt a folyamatban. Megbízásuk arra vonatkozik hogy elérjék a megbízóik által megkívánt jogi eredményt — és ennek megfelelő tetemes sikerdíjban részesüljenek. Maga az első meghallgatás ráadásul nem érvényesíti a kontradiktórius eljárás elvét, hiszen ekkor még kizárólag a kérelmező(k) ügyvédje van jelen. Továbbá a vezető ügyvédek megbízása az átlagemberek számára nem elérhető: ez -különösen az indiai jövedelmi viszonyok között- kizárólag a nagyon tehetős ügyfelek privilégiuma. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 3., Sch.: An Overwhelmed Court Looking for Familiar Faces)

Tehát a vezető ügyvédeknek a Legfelsőbb Bíróságra gyakorolt befolyása nem tényleges jogi tapasztalatukra vagy kiemelkedő szakmai készségeikre épül (melyek mentén például sikeresebben ítélnék meg a beadványok jelentőségét és megalapozottságát), mint inkább a bírák feléjük fennálló személyes elfogultságából ered, melyet a bírósággal fennálló tartós szakmai viszonyuk indukál. A „vezető ügyvéd” cím odaítélése mentén intézményesített bizarr jogász sztar-kultusz révén már pusztán jelenlétük is növeli ügyfeleik esélyét arra, hogy az általuk képviselt ügy a beadvány tényleges jogi megalapozottságától függetlenül továbbléphessen az érdemi eljárási szakaszba.

A Legfelsőbb Bíróság előtt tornyosuló rendkívüli ügyteher, melynek döntő többségét mára SLP-k teszik ki így egyrészt a magát a „nép bíróságaként” láttatni akaró intézmény saját, átgondolatlan szabályozási politikájának, másrészt pedig a gyakorló jogász szakma erre adott önérdekű válaszának a következménye. Ehhez a helyzethez következő három kulcsszereplő járult jelentős mértékben hozzá.

Egyrészt maga a Legfelsőbb Bíróság, amely azáltal, hogy nem határozott meg világos és következetes irányelveket az SLP-k elfogadására vonatkozóan, szabályosan megnyitotta az utat a beadványok áradata előtt. Azok számára, akik egy alsóbb bíróságon már ügyvesztessé váltak, azonban képesek kitermelni a magasabb jogi költségeket, érdemes SLP-t benyújtani a Legfelsőbb Bírósághoz. Ha másért nem is, de időhúzási célzattal. Így a Legfelsőbb Bíróság évente több tízezer kérelmet kap. Ez a munkateher aztán azzal jár, hogy a bíróság a maga megfeszített munkamenete mellett sem képes átlagban több, mint másfél percet szánni egy-egy beadvány elbírálására.

Másrészt azok a „nyilvántartott ügyvédek”, akiknek közvetlen anyagi érdekelttségük fűződik ahhoz, hogy a jogorvoslatot kereső felek a lehető legnagyobb számú beadványt nyújtsák be, függetlenül azok tényleges megalapozottságától. Ahogy láttuk, az indiai jogászai gyakorlatban világosan elkülönül a beadványok benyújtása és az ügyek általános jogi adminisztrációja a bíróság előtt, a meghallgatások alkalmával végzett jogi képviselőtől. Ebben a munkamegosztásban a „nyilvántartott ügyvédek” feladata a petíciók benyújtása, az ügyek általános jogi adminisztrációja és a meghallgatások ütemezése. Azonban a bíróság előtt nem ők, hanem a náluk jóval jelentősebb anyagi ellentételezésben részesülő vezető ügyvédek érvelnek a beadvány mellett. A nyilvántartott ügyvédek bevételei így az ügyenkénti díjazás gyakorlata nyomán az általuk benyújtott ügyek számának függvényében alakulnak: azaz minél több ügyet nyújtanak be, praxisuk annál nagyobb bevétel termel majd a számukra.

Harmadrészt azok a vezető ügyvédek, akik -ahogy láttuk- gyakran még kevésbé megalapozott ügyekben is el tudják érni az SLP-k befogadását. Ezáltal pedig perlésre ösztönzik az alkotmányos jogorvoslatban, vagy akár csak az ügyük elhúzódásában érdekelt, erős gazdasági pozícióval bíró feleket. Ez a dinamika aztán egy öngerjesztő folyamatot hív életre. Mivel a Legfelsőbb Bíróságot szabályosan elárasztják a gyakran kétes jogi megalapozottságú SLP-k, ezért egyre inkább a vezető ügyvédek presztízsére és szakértelmére támaszkodik annak eldöntésében, hogy mely ügyeket fogadja be. A vezető ügyvédek által a bíróságra gyakorolt jelentős befolyás okán pedig egyre több gyenge beadvánnyal, de erős gazdasági háttérrel bíró felperes bízza meg őket ügyének képviselésével, ezzel még tovább növelve az SLP-k számát. Mindez pedig arra készíti a bíróságot, hogy az ügyek szelekciójában még inkább a vezető ügyvédekre támaszkodjon, ezzel csak még tovább mélyítve a problémát.

A Legfelsőbb Bíróság SLP-kkel kapcsolatos megközelítésének szociológiai hatásvizsgálata így egy mély ellentmondásra mutat rá. Retorikája szerint a Legfelsőbb Bíróság az indiai átlagemberek, különösképp a marginalizált csoportok tagjai számára igyekszik biztosítani a jogorvoslatához való széleskörű hozzáférés lehetőségét. De mindeközben éppen azon szűk gazdasági elitek reprezentánsainak kedvez, akik megengedhetik maguknak a nemzetközi összehasonlításban is roppant költséges jogi képviselést.

Így egyfelől a bíróság kevésbé definiált és rögzített szabályokat alkalmaz az SLP-k befogadására, mivel eszmei célja, hogy a „nép bíróságaként” működjön, amely a társadalom bármely rétegéből érkező kérelmezők számára nyitott. Másfelől azonban ezeknek a kétes jogi megalapozottságú SLP-knek a befogadása statisztikailag igazoltan is jelentős mértékben függ

azoknak a jogászi celebritásokként fellépő vezető ügyvédeknek a szerepvállalásától, akik „percdíjukat” tekintve nem csupán India, hanem a világ legdrágább ügyvédei közé is tartoznak.

Ezáltal a Legfelsőbb Bíróság SLP-kre vonatkozó gyakorlata egy olyan -az igazságszolgáltatás belső működési szempontjai mentén szemlélve diszfunkcionális, társadalmi hatásait tekintve pedig erózió- intézményi és jogászi kultúrát táplál, amely a politikai és a médianyilvánosságbeli tőke jogászszakmai tőkévé való könnyed átranzformálhatósága révén szimbiotikus viszonyt keletkeztet a vezető ügyvédek elitesoportja, és a Legfelsőbb Bíróság bírái között. Ezzel informális legitimitációt nyújtva az indiai jurisztokratikus berendezkedésnek. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 3., Sch.: How Did the Supreme Court Get Here?)

V. 4. A korai nyugdíjazás és a rövid mandátumidők hatásvizsgálata

Az Indiai Alkotmány előírja, hogy a Legfelsőbb Bíróság bírái 65 éves korban nyugdíjba vonuljanak. A korai nyugdíjkorhatár egy sajátos, az India brit gyarmati korszakából átöröklött (egyébként az olyan common law mintaországok, mint az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok „life tenure” gyakorlatával szöges ellentétben álló) intézményi gyakorlatot jelenít meg. Ekkor a gyarmati felsőbbbíróságokon dolgozó bírák számára a nyugdíjkorhatárt hatvan évben állapították meg, míg a Szövetségi Bíróság bírái hatvanöt éves korukig maradhattak hivatalukban. Ez az eltérés a kor intézményi kontextusában arra szolgált, hogy nyugdíjazásukat követően a gyarmati felsőbbbíróságok bíráit az ekkoriban alacsonyabb presztízsű szervnek tekintett, ezért állandó létszámhiánnyal küzdő Szövetségi Bíróságon betölthető pozíciók elvállalására ösztönözze. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 6., Sch.: The Retirement Age Dates Back to British Colonial Courts)

Az indiai alkotmány kidolgozói a függetlenség kikiáltása után, az intézményi öröklés-intézményi transzformáció dinamikáinak menetében is fenntartották ezeket az idővel egyre diszfunkcionálisabbá váló nyugdíjkorhatárokat. Egy 1963-as alkotmánymódosítás végül a felsőbbbírósági bírák nyugdíjkorhatárát hatvanról hatvankét éves korra emelte, azonban a Legfelsőbb Bíróság bíráinak nyugdíjkorhatárának hetven évre emelését célzó javaslatok végül nem kerültek beemelésre.

Ez az örökség a kortársi intézményi gyakorlatban már komoly problémákat vet fel. A 65 éves nyugdíjkorhatár miatt a bírák gyakran úgy kényszerülnek visszavonulni, hogy még hosszú

évekig aktívak lehetnének be a jogi-jogászi szférában. Ugyanakkor a szabályozások megtiltják számukra, hogy jövedelmező ügyvédi magánpraxisba kezdjenek, Ez a helyzet aztán arra készteti őket, hogy visszavonulásukat követően új karrierlehetőségeket keressenek, gyakran az államigazgatásban. Mindez azonban etikai-összeférhetlenségi problémákat vet fel.

A problémákat tovább súlyosbítja, hogy a Legfelsőbb Bíróság bíráit jogászi karrierútjukat tekintve gyakran viszonylag későn nevezik ki. Mivel 65 éves korukban kötelezően nyugdíjba vonulnak, így sokuk mindössze pár évet tölt a testületben. Ez az időszak pedig -különösen a jelentős elméleti szintetizáló készséget kívánó, így az alkotmánybírói szerepkörhöz szilárd alapokat adó akadémiai jogászi szférától távolabb álló bírák esetében- gyakran nem elegendő ahhoz, hogy jelentősebb mértékben hozzájáruljanak az alkotmányelmélet és a joggyakorlat fejlesztéséhez, vagy tartós intézményi célokat valósítsanak meg.

Ráadásul ahogy láttuk az Indiai Legfelsőbb Bíróság főbíróját hagyományosan a rangidősség elve alapján nevezik ki. Vagyis elődje nyugdíjba vonulásával az lesz a soros főbírói tiszttel betöltője, aki a leghosszabb ideje dolgozik a bírói testületben. Ez azt eredményezi, hogy a főbírók jellemzően rendkívül rövid ideig, átlagosan kevesebb mint két évig töltik be hivatalukat. Ez a gyors rotáció további instabilitást okoz mind az intézményi működésben, mind a joggyakorlat alakításában. Mivel a főbíróknak egyszerűen nincs elég idejük arra, hogy hosszú távú intézményi vagy eljárásjogi reformokat vezényeljenek le, vagy hogy tartós ítélkezési prioritásokat határozzanak meg.

A Legfelsőbb Bíróság főbírói tisztségének „forgóajtószerű” jellege, amelynek során nemzetközi összehasonlításban nagyon rövid ideig, átlagban 18 hónapig maradnak hivatalukban, már régóta fennálló problémát jelent. Az Indiai Jogi Bizottság már 1958-ban tudatosította ennek a rendszernek a hátrányait, és egy szakvéleményében a bírák hivatali idejének meghosszabbítását javasolta a törvényhozásnak. A bizottság a fenti szempontok mentén hangsúlyozta, hogy a Legfelsőbb Bíróság egy bírójának ideális esetben legalább tíz évig kellene hivatalban lennie ahhoz, hogy megvalósulhasson a hatékony igazgatás, és fenntarthatóvá váljon az ítélkezési folyamatok folytonossága, a főbíróknak pedig legalább öt-hét éves hivatali időt kellene betölteniük ahhoz, hogy elvégezhessék az intézményi-szervezeti vezetőkként tőlük elvárható munkát. Mindazonáltal ez az ajánlás mind a mai napig sem került megvalósításra, és a jelenleg érvényes, a bírók és főbírók rövid hivatali idejét konzerváló rendszer továbbra is „forgóajtós” igazságszolgáltatást eredményez.

Ezt a problémát a rendelkezésre álló történeti statisztikák is alátámasztják. A két szélsőséges esetet jeleníti meg a leghosszabb ideig hivatalban lévő Y.V. Chandrachud főbírói mandátuma, aki valamivel több, mint 7 éven át töltötte be ezt a tisztséget, valamint Kamal Narain Singh főbíróé, aki mindössze három hétig (!) volt hivatalban, és vélhetően nyugdíj- és karrierszempontok miatt vállalta el ezt a rövid megbízatást. 1950 és 2018 között egy legfelsőbb bírósági elnök átlagos hivatali ideje körülbelül 18 hónap volt. Az újabb adatok további csökkenést mutatnak: a 2014 áprilisa és 2022 augusztusa között nyugdíjba vonult tíz főbíró hivatali idejének átlaga mindössze 264 nap, vagyis nagyjából kilenc hónap volt.

Az főbírónak jelentős és szabályozatlan mérlegelési jogköre van az ügyek kiosztásában és a bírói tanácsok összetételének meghatározásában. Azonban a gyakori személycserék további instabilitást idéznek elő, mely aláássa a Legfelsőbb Bíróság kohézív és hatékony intézményként való működését. Az intézményi prioritások gyakorta változnak, az idő rövidege jelentette nyomás pedig gyakran egy asszertívebb-voluntaristább szerepfelfogás felé orientálja a főbíró.

A rövid hivatali idő jelentette problémák nem csupán a főbírói tisztelet érintik. 1969-ben a Legfelsőbb Bíróság bíráinak átlagos hivatali ideje 6,6 év volt. Az idő múlásával ez még tovább csökkent, mivel a bírakat egyre idősebb korban nevezik ki, miközben továbbra is kötelesek 65 éves korukban nyugdíjba vonulni. Így azok a bírák, akiket 2010 áprilisa után neveztek ki és 2021 áprilisáig nyugdíjba vonultak, átlagosan kevesebb mint öt évet tölthettek hivatalukban. A hivatali időszak korlátozott hossza pedig akadályozza a bírakat abban, hogy átfogó és koherens jogértelmezést alakítsanak ki, vagy következetes precedensalkalmazást hozzanak létre. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 6., Sch.: Indian Supreme Court Justices Spend Less than Five Years on the Bench on Average)

Nemzetközi összehasonlításban az alkotmánybíróságok körülbelül 45 százalékának bíraira vonatkozik az előírt nyugdíjkorhatár intézménye. Ezen szabályozások 61 százalék állapított meg magasabb korhatárt annál, mint ami az Indiai Legfelsőbb Bíróság bíraira vonatkozik. Így az indiai bírák, akik számára 65 éves korban kötelező a nyugdíjbavonulás, és átlagosan kevesebb mint öt évet töltenek a bírói testületben, más országbeli kollégáiknál jelentősen rövidebb hivatali idővel rendelkeznek. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 6., Sch.: Judges in Apex Courts Around the World Spend More Time on the Bench)

A rövid hivatali idők egy másik, az intézmény belső működéséi zavarain túlmutató problémát is megalapoznak. Különösen a bírák nyugdíjazásának közeledtével figyelhető meg, hogy egyes bírák döntései a kormánynak kedveznek. Ennek egyik oka, hogy a nyugdíjazás utáni

pozíciók nagy része – amilyenek például a szakmailag releváns bizottságokban vagy magas presztizsű állami testületekben betöltött szerepek – az államigazgatás hatáskörébe tartozó kormányzati kinevezések függvénye. A bírói döntések és a kormányzati érdekek közötti kölcsönhatás különösen azokban az esetekben válik szembetűnővé, amikor a bírák közelednek a nyugdíjkorhatárhoz, és a közeljövőben nem várható az inkumbens kormányzat pozícióját fenyegető választás. Ilyenkor a bírák tudva azt, hogy a jelenlegi kormányzat várhatóan a nyugdíjazásuk idején is hatalmon marad majd, erősebb ösztönzést éreznek arra, hogy a kormány javára döntsenek. Ezzel szemben a közelgő választások, amennyiben azok bizonytalan kimenetelűnek ígérkeznek, csökkentik annak valószínűségét, hogy a bírák a kormányzati érdekekhez igazodjanak. Mivel nem tudhatják, hogy a jelenlegi kormányzat hatalmon marad-e.

Az empirikus kutatások valóban alátámasztani látszanak azt, hogy a bírák megbízatásuk végéhez közeledve nagyobb valószínűséggel döntenek a kormány javára. Különösen az olyan nagy láthatóságú ügyekben tesznek így, amelyek jelentős politikai téttel bírnak mind a kormány, mind annak ellenzéke számára (megapolitical cases). Ez a gyakorlat azonban -különösen, amikor ez a politikai ellenzék támogató médiaelitek részéről szenzacionalizált-tömegmediatizált formában kerül tálalásra- alááshatja a bírói kar pártatlanságába és függetlenségébe vetett közbizalmat. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 6., Sch.: Judges Pander to the Government)

A korai nyugdíjkorhatár következményei ezáltal közvetlenül érintik az intézményi legitimitáció kérdéskörét is. Ranjan Gogoi bíró 2020-ban, mindössze négy hónappal a Legfelsőbb Bíróság főbírói tisztségéből való nyugdíjazása után elfogadta a Rajya Sabha, az indiai kétkamarás parlament felsőházának tagságára való kormányzati jelölést. Ez az ellenzéki médiakampányokba torkolló ügy annak opportunisztikus politikai felhasználásaitól függetlenül is a jelenlegi rendszer valós etikai kihívásaira mutatott rá. A jelölés felvetette egy, a főbíró és a Modi-kormányzat közti esetleges „kéz kezét mos” megállapodás lehetőségét, és kétségeket vetett fel Gogoi főbírói döntéseinek pártatlanságával kapcsolatban. Különösen a mandátuma végéhez közeledve meghozott, nagy politikai téttel bíró legfelsőbb bírósági döntések vonatkozásában. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 6., Sch.: Pandering to the Political Branches: Short Tenures and Early Retirements)

Gogoi példája rávilágít arra, hogy a korai nyugdíjazás rendszere materiális ösztönzőket teremt a hivatali idejük végéhez bírák számára, hogy működésüket összhangba hozzák a kormányzati érdekekkel. Tekintve, hogy a kormányzat szerepel a Legfelsőbb Bíróságon a leggyakoribb peres

félként -abban a 2010 és 2014 közötti időszakban, melyből empirikus adatok állnak rendelkezésre, az esetek 73 százalékában –, valóban fennállhat a kockázata annak, hogy a bírák döntéseiket a kormányzati érdekekhez igazítják, hogy így biztosítsák nyugdíjazásuk utáni pozíciójukat. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 6., Sch.: The Government: A Major Litigator Before the Supreme Court)

Mindazonáltal ez az implicit és sok szempontból erózív mechanizmus a demokratikus választások révén társadalmi legitimitással rendelkező kormányzati érdekek felé mutató visszacsatolást kényszeríti ki. Ezáltal pedig a jurisztokratikus uralom egy etikai szempontból kétségtelenül ellentmondásos, ráadásul a globális jogász elitek transznacionális intézményhálózatai által kínált „alternatív ösztönzőkkel” való összehasonlításban vélhetően roppant gyenge gátját jelenti.

Az intellektuális érettségük és szakmai pályájuk csúcsán, mindössze 65 éves korukban nyugdíjazott bírák gazdasági helyzete tovább nehezíti a helyzetet. Bár -más jogász szakmákkal összehasonlítva indiai mértékben sem kiemelkedő- nyugdíjat kapnak, a hivatali idejük alatti életszínvonal fenntartása gyakran nehézséget okoz a nyugdíjazás előtti és utáni jövedelmük közti diszkrétancia okán. Ráadásul pozíciójuk a kiemelt bérezésen túl számos azon felüli juttatással jár a lakhatás, a mobilitás és a reprezentáció terén, amelyeket nyugdíjazásukat követően már nem élvezhetnek, így ezek biztosítása már a magánköltésüket terheli meg.

A magánpraxisba való átmenet törvényi tilalma szintén jelentős potenciális jövedelmi forrástól fosztja meg őket, így sokuk kormányzati pozíciókban igyekszik elhelyezkedni. Például olyan bírói fórumokon vagy kormányzati bizottságokban foglalva helyet, ahol korábban élvezett pozíciójuk szakmai prémiumot jelent, és az ott megszerzett alkotmányjogász tapasztalatuk könnyen kamatoztatható. A specializált bíróságok számának és szerepének az elmúlt években lezajlott növekedése tovább bővítette ezen pozíciók számát, ezzel még inkább vonzóvá téve a kormányzati továbbkalkalmazás lehetőségét a nyugdíjazott bírák számára.

Egy újabb tendenciát jelent a magánarbitráció indiai térnyerése, ahol a széles szakismerettel rendelkező és magas szakmai presztízzsel bíró nyugdíjazott bírák gyakran keresett döntőbírákká válnak. Bár ez a tevékenység jelentős pénzügyi ösztönzőket kínál, azonban etikai kérdéseket vet fel az ezt a jövőbeni karrierutat megcélzó bírák működésének az erős gazdasági csoportok magánérdekeitől való át nem hatottsága kapcsán. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 6., Sch.:Judges Need Employment After They Retire)

V. 5. A főbíró által gyakorolt informális befolyás

A Legfelsőbb Bíróság főbírája mind az alkotmányozók eredeti szándéka, mind a testületi jelleget és a kollegialitást hangsúlyozó intézményi retorika szerint is csupán „első az egyenlők között”: azaz nem a testület valamilyen értelemben vett felettese. Szavazata nem nyom többet a latban tesületi kollégáinál, és kizárólag rangidőssége okán tölti be ezt az előnyök helyett elvileg csupán adminisztratív többletfeladatokkal (és némi többletjuttatással) járó formális-reprezentatív tisztet. Ugyanakkor az indiai Legfelsőbb Bíróság működési gyakorlatában a főbíró az intézmény vezetőjeként széles körű informális befolyást gyakorol, beleértve a „Master of the Roster” néven ismert ügyelosztási hatáskört. Ez lehetővé teszi számára, hogy az ügyek hozzárendelési gyakorlata révén jelentős általános és konkrét befolyást gyakoroljon az egyes ügyekben megszülető legfelsőbb bírósági döntésekre.

A kisebb jelentőségű, kvázi rutinszerű ügyeket olyan kéttagú bírói tanácsokhoz rendelik hozzá, melyek egy tárgyköri alapon működő rendszer szerint üléseznek. Így például a főbíró kijelöli, hogy a munkaügyi vonatkozású ügyeket innentől fogva egy adott összetételű kéttagú bírói tanács tárgyalja meg, ennek megfelelően pedig az ügykezelő adminisztrátor a tárgykörbe tartozó egyes ügyeket automatikusan ehhez a tanácshoz rendeli majd hozzá. A tárgyköri-alapú ügyelosztásnak ez a rendszere eltér a jelentősebb alkotmányjogi kérdéseket felvető, és/vagy jelentős társadalmi-politikai relevanciával bíró konkrét ügyek kiszignálásától. Ezeket a főbíró a közvetlenül általa, eseti jelleggel felállított nagyobb taglétszámú tanácsokhoz rendeli hozzá. Az ilyesfajta, általában öttagú „alkotmányos tanácsokat” a főbíró akkor állítja fel, amikor a bíróságnak korábbi precedenseket kell felülvizsgálnia, vagy az alkotmány értelmezését érintő lényeges kérdéseket kell eldöntenie.

Az 1950 és 1967 közötti időszakot vizsgálva az egyéni panaszosok 39,6%-ban váltak ügynyertessé a kormányzattal, mint alperessel szemben. A főbíró stratégiai ügyelosztás mentén érvényesített preferenciái nagy mértékben alakították ezeket az eredményeket. Például Subba Rao utóbb beismerte, hogy főbírói időszaka alatt az általa elvárt eredmények elérése érdekében alakította ki a tanácsok létszámát és összetételét. Míg a markáns alkotmánybírói profíllal rendelkező Rao főbírói kinevezése előtt az elé kerülő ügyek 10,3%-ában fejtett ki különvéleményt, addig főbíróként már egyetlen esetben sem került kisebbségbe azon hetvenhét ügy közül, amelynek tárgyalásában részt vett. Holott tizenhat nagyjelentőségű ügyben megosztott döntés született. Hasonlóképpen, az időszak kilenc korai főbírája közül hat egyetlen

alkalommal sem került kisebbségbe, azaz a testület többségének véleménye mindig az övéhez igazodott.

Az 1950 és 2009 közötti átfogó időszakot nézve a főbírók mindössze az esetek 0,7%-ában fejtettek ki különvéleményt az alkotmányos tanácsokban, az ilyen ügyekben szokásos 15%-os általános különvélemény-rátával szemben. Az ezt követően, 2010 és 2015 között működött harminckilenc alkotmányos tanácsban hozott döntések során a főbíró soha nem került kisebbségbe a testület többségével szemben. Annak ellenére sem, hogy az „alkotmányos tanácsok” által tárgyalt, nagyobb horderejű ügyek esetében a különvélemények megfogalmazásának gyakorisága tizenkétszer nagyobb volt, mint az alacsonyabb taglétszámú bírói tanácsok által tárgyalt, jellemzően kisebb súlyú ügyek esetében.

A főbírók túlreprezentáltsága az alkotmányos tanácsokban az ügyelosztási hatáskör stratégiai alkalmazását példázza. 1950 és 2009 között a főbírók az alkotmányos tanácsok 77%-ában vettek részt. 2010 és 2015 között ez az arány már 88%-ra növekedett, miközben a főbíró négyszer akkora valószínűséggel vett részt az ilyen tanácsokban, mint az utána következő rangidős bíró. Eközben a testület más bírójának esélye arra, hogy kijelölésre kerüljenek egy alkotmányos tanácsba, mindössze 13% volt.

A főbírók gyakorta azon bírót jelölik ki az „alkotmányos tanácsokba”, akik bírói kinevezése saját főbírói idejük alatt történt, miközben más, az őket megelőző főbírók alatt kinevezett, így jelentősebb tapasztalattal rendelkező és az intézményi hierarchiában rangidősebb bírót teljességgel kizárnak ebből a körből. Hasonlóképpen, amíg egyes, a főbíró által vélhetően „problémásnak” tekintett bírók soha nem kerültek kijelölésre az alkotmányos tanácsokba, addig azok, akik szavazati mintázataik alapján ideológiailag közelebb álltak az őket kinevező főbíróhoz, szinte minden egyes „alkotmányos tanácsba” kijelölésre kerültek.

A 2016 és 2019 közötti időszakban működött „alkotmányos tanácsok” empirikus vizsgálata megerősítette, hogy ezen tendenciák továbbra is fennállnak. Az „alkotmányos tanácsok” által tárgyalt harminckilenc kiemelt jelentőségű ügyből harminckettő tárgyalásakor a főbíró elnökölt. Ennek során csak egyetlen esetben került kisebbségbe, és fejtett ki különvéleményt. Ez az eset az egyetlen ilyen esetet jelentette a 2010 és 2019 közötti időszak hetvennyolc „alkotmányos tanácsának” működési gyakorlatában.

A statisztikai adatok így azt mutatják, hogy a bírónak a nagyobb létszámú, jellemzően kiemelt jelentőségű ügyeket megtárgyaló „alkotmányos tanácsokhoz” való hozzárendelése nem véletlenszerűen történik, hanem egy, egyértelműen a főbírónak kedvező stratégiai mintázatot

követ. A főbírók aránytalanul gyakran jelölik önmagukat ezekbe a tanácsokba. Eközben egyes, hozzájuk kevésbé lojális bírákat teljesen kizárnak ezek tagságából, miközben más, hozzájuk inkább lojális bírákat aránytalan mértékben premizálnak. Hasonlóképpen, míg más, az alkotmányos tanácsokban helyet foglaló bírák az ott tárgyalt konkrét ügyekben gyakrabban fogalmaznak meg ellenvéleményt, addig maga a főbíró szinte soha nincs ellenvéleményen, azaz a tanács többségi véleménye szinte minden esetben az ő álláspontjához igazodik.

A fentiek mentén a főbíró azon hatásköre, hogy meghatározott ügyeket meghatározott bírácoknak szignáljon ki, eszközként szolgálhat számára a Legfelsőbb Bíróság által meghozott döntések kimenetelének befolyásolására. A hatáskör gyakorlását szabályozó világos eljárásjogi szabályok hiányában pedig mindehhez minimális az elszámoltathatóság és transzparencia társul. A főbírók ezt a hatáskört a gyakorlatban annak érdekében alkalmazzák, hogy az általaluk elnökölt testület többi tagjánál jelentősebb befolyást gyakoroljanak a legfontosabb politikai következményekkel és társadalmi hatásokkal járó alkotmányossági kérdések eldöntésére, ezeken keresztül pedig magára az intézmény általános szakmai diskurzusának alakítására is.

Ennek révén a főbíró általános befolyása kiterjed a Legfelsőbb Bíróság által meghozott döntésekre is, beleértve még azon tanácsok döntéseit is, amelyek munkájában személyesen nem vesz részt. Ezért az intézmény azon retorikai állításával szemben, hogy a főbíró csak „első az egyenlők között”, státuszát pedig csupán rangidőssége adja, a hatáskör gyakorlásának empirikus vizsgálata éppen arra mutat rá, hogy az ügyelosztási hatáskör a főbíró tisztét a Legfelsőbb Bíróság konkrétan zajló döntéshozatali gyakorlatában is világosan bírótársai felé emeli.

Az a kezdettől fogva fennálló lehetőség, hogy a főbírók ezt a hatáskörüket stratégiai célzattal használják fel az egyes ügyek kimenetelének számukra kedvező befolyásolására, az indiai kontextusban egyre növekvő szerepet kapott. Mivel a Legfelsőbb Bíróság 1950-es létrehozásakor magát a főbíró is beleszámolva csupán nyolc tagból állt, bírái pedig jellemzően nagy létszámú, precedensképes alkotmányos tanácsokban üléseztek, így a főbíró ügyelosztási hatásköre ekkor még kevésbé szolgált stratégiai befolyásolási eszközként.

Azonban a bíróság munkaterhének növekedésével a bírák száma folyamatosan nőtt, ezzel párhuzamosan pedig a tanácsok mérete jelentősen lecsökkent. Így például a nagy létszámú „alkotmányos tanácsok” száma a bíróság első huszonöt éves működésének évi átlagát jelentő hetvenegyről azt az azt követő időszakban mindössze tizenegyre csökkent, és a két-háromfős tanácsok kezdtek el dominálni a bíróság működési gyakorlatát. A kisebb létszámú tanácsokhoz

hozzárendelhető jelentősebb számú bíró révén a főbíró stratégiai mérlegelési lehetősége jelentősen kibővült. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 4., Sch.: Strategic Assignments—An ongoing concern.)

Azt a jurisztokráciára vonatkozó szakirodalomból jól ismert problémát, hogy ezt a hatáskört a főbírók visszaélészerűen használhatják az általuk kívánatosnak tartott bírósági döntések eléréséhez, végül egy 2018. január 12-én, a Legfelsőbb Bíróság négy rangidős bírójának által megtartott sajtótájékoztató tudatosította a szélesebb nyilvánosságban. A négy rangidős bíró felháborodásának adott hangot azzal kapcsolatban, hogy Dipak Misra főbíró a fontos politikai és szervezeti-intézményi vonatkozású ügyek kapcsán folytatólagosan racionális ügytechnikai szempontok mentén nem igazolható stratégiai ügyelosztást alkalmazott. A Misra főbíró az időszakban az igazságszolgáltatás sorozatos hatáskörtúllépéseivel szemben egyre asszertívebbé váló Modi kormányzat felé tett közeledési kísérletei okán (melyek közül a leglátványosabb a nemzeti himnusz mozifilmek előtti lejátszásának és ünnepélyes állampolgári meghallgatásának, mint „alkotmányos kötelezettségnek” a kimondása volt) politikai motivációkat sem nélkülöző sajtótájékoztató így a szignálási hatáskör gyakorlásával -illetve, ahogy látjuk majd, sokkal inkább az e hatáskör gyakorlójának személyével- kapcsolatos elégedetlenségre mutatott rá a bírói kar egy részéről.

Ennek aprópóját az adta, hogy nem sokkal a sajtótájékoztató előtt egy kétagú bírói tanács egy olyan, részben korrupciós vonatkozású ügyet tárgyalt, amely Misra főbíró potenciális személyes érintettségét is felvetette. A kétfős tanácsban helyet foglaló Chelameswar bíró emiatt arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ügyet annak súlyossága és a főbíró lehetséges érintettsége miatt egy, a bíróság öt rangidős bírójából álló különleges alkotmányos tanácsnak kellene megtárgyalnia. Így kívánta ugyanis megkerülni a főbíró hatáskörét az ügyében eljáró bírói tanács összeállítására. Egy Misra főbíró által összeállított és elnökölt öttagú bírói tanács aztán ezzel szemben úgy döntött, hogy az ügyelosztási hatáskör, ahogy minden esetben, így most is a főbíróé illeti meg.

Ezt az elvi döntést a Legfelsőbb Bíróság a későbbiekben két olyan konkrét ügyben is megerősítette, melyek benyújtói megkérdőjelezték az ügyelosztásnak a főbíró kizárólagos hatáskörévé való gyakorlását. A beadványok közös lényegi felvetése az volt, hogy az intézményi korlátok és az átlátható működési szabályok hiánya lehetővé teszi a főbíró számára azt, hogy az ügyek adott bírókhoz való hozzárendelése révén jelentős személyes befolyást gyakoroljon az egyes ügyekben megszülető bírósági döntésekre.

Az egyik esetben Asok Pande beadványában egy transzparens és formalizált eljárás bevezetését javasolta a tanácsok összeállításában, mely szerint a rangidős bírácoknak a nagyobb taglétszámú „alkotmányos tanácsokba” történő kvázi automatikus kijelölése jelentené az általános normát. És minden ettől való eltérést írásban, világos fegyelmi következmények tudatában kellene megindokolnia a főbírónak. A bíróság azt megalapozatlannak találva elutasította Pande keresetét. Ezen túl pedig a beadványában szereplő „botránys” és „sugallmazó” állításai miatt döntésében szabályosan megróttta a kérelmezőt, nagyobb körültekintést és társadalmi felelősségtudatot előírva számára a jövőbeli beadványainak megfogalmazásában. A döntés ennek kapcsán hangsúlyozta a főbíró iránti bizalom fenntartásának társadalmi és jogászszakmai fontosságát, mint aki az intézmény vezetőjeként a Legfelsőbb Bíróság függetlenségének, és a bírác pártatlanságának és függetlenségének személyi biztosítékát jelenti.

A másik esetben a korábbi igazságügyi miniszter, Shanti Bushan beadványában azt javasolta, hogy a szignálási hatáskört a kollégiumnak kollektíven, testületi módon kellene gyakorolnia. Ezt a javaslatot a bíróság a gyakorlatban kivitelezhetetlennek találta, mivel az ügyelosztásra vonatkozó döntések egyes esetekben - például amikor egy bíró váratlan egészségügyi probléma miatt ki kell, hogy zárja magát egy ügy tárgyalásából- akár egyetlen nap alatt zajló gyors intézkedést igényelhetnek. Így az indoklás szerint a nem napi rendszerességgel ülésező kollégium nem tudná hatékonyan ellátni ezt a feladatot.

A Legfelsőbb Bíróság tehát döntéseiben mindkét beadványt elutasította, ezáltal megerősítette a fennálló, a főbíró kizárólagos illetékességét jelentő gyakorlatot. Bár a sajtótájékoztató a témakör-specifikus ügykiosztás terén némi átláthatóságot hozott, azonban a konkrét ügyek kiosztása továbbra is a főbíró diszkrécióján alapul. Ez a nem formalizált hatáskör egy, a Dipak Misra főbíróval szemben megindítani kívánt impeachment-indítvány során merült fel újra. Mivel a vád szerint a politikailag érzékeny ügyeket visszatérően személye iránt lojális bírác egy előre meghatározott csoportjának szignálta ki, az általa elvárt döntések elérése érdekében. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 4., Sch.: An Extraordinary Press Conference)

Az indítvány végül elutasításra került, némileg megmosolyogtató módon éppen egy olyan bírói tanács által, amelynek összeállítója Dipak Misra főbíró volt. 2018 októberében aztán a sajtótájékoztatón a transzparencia és az elszámoltathatóság melletti nyilvános kiállásával prominens szerepet vállaló Ranjan Gogoi váltotta Misra főbíró a Legfelsőbb Bíróság élén. Bár ez a váltás lehetőséget adott volna a hatáskört érő, éppen általa is megfogalmazott kritikák kezelésére, Gogoi bíró főbíróként mégis folytatta a korábbi gyakorlatot. Ennek során maga is hatásköri visszaélések vádjával szembesült, különösen egy ellene felhozott szexuális zaklatási

vád ügyét tárgyaló bírói tanács számára kedvező, „kézivezérelt” összeállítása kapcsán. (Chandra – Kalantry – Hubbard, 2023: Ch. 4., Sch.: From Trust to Accountability)

VI. A politika eljogiasítása és a jog, mint a politikai hadviselés eszköze Thaiföld hidegháború utáni alkotmányjaiban

Bevezetés

A hidegháború lezárultát követő harmadik demokratizálódási hullám által érintett országok tömegesen vezették be a bírói felülvizsgálat mechanizmusait. Különösen azokat az önálló szakosított alkotmánybíróságokat, melyeket a hatékony demokratikus átmenet olyan alapintézményeinek véltek, melyek a jogállamiság egyfajta „veszélyhelyzeti intézményeiként” az alkotmány sérelmének megakadályozásával és az állampolgárok jogvédelmének megvalósításával gátat vetnek majd a potenciális autokrata vezetők rendszerátalakító törekvéseinek. Ennek megfelelően míg az alkotmánybíróságok felállítását a demokratikus átmenet folyamatának részeként a jogállamiság kulcsfontosságú, a demokratizáció elősegítő folyamatának tekintették, addig a bírói hatalom megnyírbálását és határok közé kényszerítését -a kulturális és államszervezeti kontextusra való teljes tekintet nélkül- szinte minden esetben úgy szemlélték, mint a „demokratikus visszacsúszás” jelét.

Ezzel párhuzamosan a liberális jogelmélet területén (részben annak eredendő antipolitikai jellege, részben pedig erős ideológiai elfogultságai okán) a legritkábban reflektáltak arra a meghatározó szerepre, amit a bírói függetlenség liberális jelszava mögé bújó, széleskörű hatalmi jogosítványokkal felvértezett önálló szakosított alkotmánybíróságok a választói felhatalmazásra épülő tömegdemokrácia leépítésében játszhatnak, és amelynek révén ők maguk válnak az államrendszer működésének középponti szereplőivé. Hasonlóképpen nem kapott kellő figyelmet a „politika eljogiasításának” és a „a jog eszközével megvalósuló politikai hadviselésnek” (lawfare) a minden racionálisan gondolkodó kutató és politikai szereplő számára magától értetődő összefonódása. (Mérieau, 2022a: pp. 475-476.)

A politika eljogiasításának liberális komplexumát Hirschl nyomán úgy közelíthetjük meg, mint a bíróságok és a jog eszközrendszerének egyre fokozódó igénybevételét az alapvető erkölcsi-etikai jellegű társadalmi kérdések, a közpolitikai viták és a közjogi konfliktusok kezelésében.

Az ezek mentén az államrendszer vonatkozásában megvalósuló igazságszolgáltatási hatalomátvétel (puccs) területeit pedig a következőkben jelöli meg: 1) a végrehajtó hatalom jogosítványainak bírói ellenőrzése a makroközgazdasági szintű politikai tervezés vagy a nemzetbiztonsági intézkedések terén (azaz a hagyományos alkotmányelméletek által „politikai kérdésekként” leírt, a végrehajtás prerogatíváját jelentő terület eltűnése); 2) a választási eljárások bíróságok általi ellenőrzése; 3) a rezsimváltások legalitásának, folyamatának és irányának bíróságok általi befolyásolása; és 4) a kollektív nemzeti identitás és a nemzetépítési folyamatok meghatározásával vagy létjogosultságával kapcsolatos politikai küzdelmek bíróságok általi ellenőrzése.

A „lawfare”-nek a politika eljogiasításához szorosan kapcsolódó fogalma annak belpolitikai vonatkozásban a bíróságok olyan irányú közvetlen politikai felhasználására utal, amelynek célja a politikai ellenfelek demokratikus politikai versengésen kívüli semlegesítése azáltal, hogy -többnyire a vezetőikkel és szervezeteikkel szembeni büntetőjogi szankciókat alkalmazva- megakadályozzák őket abban, hogy egyáltalán elinduljanak a választásokon. A „lawfare” a politika eljogiasítása nyomán egy olyan általános kontextusban nyer teret, amelyet a jog liberális koncepciójának a szakmai- és értelmiségi tömegnyilvánosságban végbemenő „fetiszizálása”, és a jogállamiság liberális eszméjének (ideológiájának) hegemoniája jellemez. Mivel a tömegdemokrácia és a liberalizmus fogalmi és működési feszültségétől „nagyvonalúan” eltekintve a jogállamiság fogalmát a demokrácia pozitív értékeit mintegy magától értetődően magába foglalónak tekintik, így a demokratikus működés csupán mint a jogállamiság (azaz a jog, *in concreto* a bírák uralmának) járulékos eredménye jelenik meg. Ezzel legitimálják azt -a jurisztokrácia értelemalapját jelentő, lényegileg antidemokratikus állítást és működési gyakorlatot, mely szerint a jogállamiságnak a végrehajtás és a törvényhozás radikális megerősödése kiváltotta politikai szűkeshelyzetekben átmenetileg felül kell írnia a népi felhatalmazásra épülő tömegdemokratikus működést. Állítólagosan éppen a demokrácia „megmentése (sic!)” érdekében. (Mérieau, 2022a: pp. 476-478.)

A „globális alkotmányosság” tendenciájának megfelelően Thaiföldön az 1990-es években lezajlott demokratikus átmenet 1997-ben egy erős hatalmi jogosítványokkal rendelkező alkotmánybíróság létrehozásához vezetett. Melynek reszortja -a korszak mainstream, „jó kormányzásra” irányuló közpolitikai elképzeléseinek (mint a globális liberális kormányzás kvázi-ideológiájának) megfelelően- a fiatal thai demokrácia megvédelmezése volt a populizmustól, a korrupciótól és a tekintélyelvű visszarendeződés jelentette veszélytől. Azonban az alkotmánybíróságokat a demokratizálódással összekapcsoló elméletekkel

ellentétben az alkotmányossági felülvizsgálat intézménye, és az önálló szakosított alkotmánybíróság bevezetése Thaiföldön a kezdetben még virulens parlamentáris tömegdemokrácia permanens válságához, és a demokratikus működés időről-időre való rendszeres felfüggesztéséhez vezetett el.

Ráadásul éppen az ország legképzettebb és legnagyobb presztizsú értelmiségi elitcsoportja, a döntő részben nyugati elitegyetemeken tanult liberális királypárti közjogászok részéről, akik a demokratikus átalakulás korábbi szellemi és politikai hajtóerejét jelentették. Azonban egy populista tömegpolitizálási gyakorlattal szembesülve az államberendezkedés és saját privilégiumaik védelmében a jogot -ironikus módon a modellértékűnek tekintett konszolidált nyugati demokráciákból származó alkotmányos mechanizmusok helyi adaptációja révén- fokozatosan politikai eszközszerepe kényszerítették, fokozatosan az osztályerőszak és az osztályelnyomás fegyverévé transzformálva azt át. (Mérieau, 2022a: pp. 475.)

A thaiföldi alkotmánybíróság így valóban eszközszerepet játszott a demokratikus leépülés és az autokratizálódás kettős folyamatában azáltal, hogy aktívan részt vett mind a tömegpolitika eljogiasításában, mind a választott politikusok elleni jogi fellépésben. A thai igazságszolgáltatási politika első pillantásra egy, a fejlődő világból ismerős képet mutat egy átpolitizált, függetlenséget nélkülöző és elszámoltathatatlan bírói testületről, amely egy olyan katonai vezetés eszközeként és szócsöveként működik, melynek célja a politikai ellenfelek elnémítása. A valóság azonban ettől teljességgel eltér. Ahogy látjuk majd, a magasan kvalifikált és a szakmai étosz egy sajátos (igaz, antidemokratikus változata) által áthatott bírói karral rendelkező thaiföldi professzionális igazságszolgáltatási rendszer mind intézményi, mind funkcionális értelemben független a hadseregtől és a kormányzattól is.

A kormányzat, legyen az akár polgári, akár katonai jellegű, nem nevezi ki a Legfelsőbb Bíróság vagy az Alkotmánybíróság bíráit: az előbbieket, akiket szigorú szakmai versenyvizsgákon keresztül, valós érdemeik alapján rekrutálódnak, élethossziglani megbízatást élveznek; az utóbbiakat egy bonyolult, a bírói kar által dominált eljárás keretében nevezik ki. A bírói karon belül egy maguk közül választott hivatásos bírákból álló, szakmai köztisztviselőként álló bírói bizottság határoz az előléptetésekről. Maga az Alkotmánybíróság is nagyrészt maguk közül választott, hivatásos bírákból áll, akiket külső kényszerek vagy intézményesített politikai beavatkozások nélkül választanak meg. Valójában a thaiföldi bíróságok, beleértve az alkotmánybíróságot is, nemcsak intézményileg függetlenek a hadseregtől és a kormányzattól, hanem egyenesen egy öncélú és autonóm működési logika szerint járnak el. (Mérieau, 2022a: pp. 482-483.)

Hasonlóképpen, annak ellenére, hogy az alkotmánybíróság szavazási mintázata a létrehozásától napjainkig egyértelmű politikai elfogultságot mutat a Shinawatrák „politikai dinasztiájával” és azok politikai szövetségeseivel szemben, addig a bírósági döntéshozatalban ez a mindenkori kormány színezetétől függetlenül, általános és tartós jelleggel, lényegében megszakítások nélkül nyilvánult meg. (Dressel-Tonsakulrungruang, 2018) A tömegdemokratikus politikával és annak szimbólumaival, a Shinawatrákkal szemben az alkotmánybíróság konzekvensen, még azok a katonai és gazdasági establishment egy befolyásos részének támogatását élvező korai kormányzata alatt is a militáns bírói aktivizmus stratégiáját alkalmazta, amelyben a többségi demokrácia működését ellentétbe hozzák a jogállamiság elvével, majd a bíróságokat, mint ellentöbbségi intézményeket, azzal a voluntarista küldetéssel vértetik fel, hogy a jogállamiság elvét még a többségi demokráciával szemben is érvényesítsék.

Ennek magyarázata, hogy nemzeti küldetéstudattal rendelkező, szakmailag zárt vezető szellemi elitcsoportként a bírák számára a politika végső kérdése abban jelentkezik, hogy hogyan lehet biztosítani azt, hogy a *khon di* (a „jó”, azaz az etnikai, morális és szellemi értelemben magasabb rendű emberek, a tiszta származású thaiok, a hívő buddhisták és igaz királpártiak) legyenek azok, akik meghatározzák a nemzet fejlődésének irányát, nem pedig a tanulatlan, vidéki, helyi „kiskirályok”. Véleményük szerint a választási felhatalmazásra épülő tömegdemokratikus népképviselői rendszer -legalábbis Thaiföld konkrét esetében – egyelőre nem képes ezt kielégítő módon biztosítani. Mivel a thaiföldi „köznép” tagjai nem rendelkeznek kellő szellemi képességekkel és képzettséggel, így szavazataikat olyan korrump, helyi politikai főnököknek adják el, akik erkölcsi romlottságuk és önzésük okán képtelenek megérteni a nemzeti érdeket, és kizárólag magánhatalmuk kiterjesztésében érdekeltek – akár a dharm hierarchikus társadalmi erényrendszerének csúcsán álló monarchával szemben is. (Mérieau, 2022a: pp. 491-492.)

Az alkotmányosság militáns thai modelljének középpontjában tehát egy modernizáló-államépítő projekt, a társadalom politikai és erkölcsi világának felülről-lefelé való totális újraszervezése és mobilizálása áll, melyet a thai alkotmányosság sajátos buddhista-királpárti felfogása közvetít a művelt és vagyonos nagyvárosi (felső-)középosztály tagjai felé. A cél Thaiföld alkotmányos rendjének és társadalmi hierarchiájának védelme, amelyet az alkotmány „demokrácia a királlyal mint államfővel” (a továbbiakban a szakirodalomban elterjedt angol rövidítéssel: DKHS) néven határoz meg. A bírói aktivizmus ezáltal a tömegdemokratikus felhatalmazással bíró választott kormányok egy lényegileg antidemokratikus, egyben

extralegális politikai szempontrendszernek, a DKHS-nek való megfelelésének az ellenőrzésére szolgál.

Thaiföldi értelmezői és adaptálói -nyugati iskolázottságú, nemzetközi olvasottságú akadémiai jogászok tekintélyek- számára a politika eljogiasítása olyan, a nyugati demokráciák által széles körben alkalmazott progresszív koncepció volt, amely összhangban állt a korban uralkodó, a demokráciát a jogállamisággal összekapcsoló liberális értelmezésekkel. Olvasatukban a politika eljogiasítása az önálló, szakosított alkotmánybíróság létrehozásának természetes következményeként az államrendszer szintjén adható legjobb válasz volt azzal a veszéllyel szemben, melyet a „parlament diktatúrája” jelentett a monarchikus államberendezkedésre nézve. A „jurisztokratikus monarchia” koncepcióját egyenesen a globális alkotmányosság időszakának olyan ideológiai kulcsszlogenjeivel kötötték össze, mint a modernizáció, a demokratizálódás, a jó kormányzás és a jogállamiság. Ilyenként pedig a politika eljogiasítása kifejezetten kívánatos fejlemény volt a thaiföldi politika körülményei közt jelentkező kihívásokra tekintettel. Mindez összeesengett azon jog- és politikatudósok aggodalmaival is, akik úgy látták, hogy a Parlament (úgynevezett) diktatúrájának az 1997-es alkotmánnyal való semlegesítésére tett kísérletek végső soron sikertelenek voltak, mivel Thaksin „Thai Rak Thai” pártjának sikerült abszolút többséget szereznie a Parlamentben, ami példa nélküli esemény volt a thaiföldi politikatörténetben. Ez felfogásukban a parlamenti diktatúrához való visszatérést és az alkotmányos keretekkel való visszaélést jelentett, és mint ilyen, igazolta a legagresszívebb bírói aktivizmust is. Ezt a logikát a bíróság közvetlenül megjelenítette a Shinawatrákhoz kötődő pártszervezetek felosztatásáról szóló 2008 és 2020 közötti különböző határozataiban. (Mérieau, 2022a: pp. 493-494.)

Az kor mainstream politikatudományi diskurzusának megfelelően az alkotmányjogászok a parlament diktatúrájának ódivatú, az alkotmányos monarchia eszmekörében gyökerező fogalmát a „választási autokráciának” a globális liberális narratívában prominensé váló fogalmanak mentén aktualizálták újra. Ezzel igazolva azt a mögöttes narratívát, mely szerint a (liberális-monarchikus) jogállamiság érvényesülése abszolút jogi és morális (!) elsőbbséget élvez az (illiberális-demokratikus) többségi rendszer működésével szemben. Thaksin ellenfelei - a hadsereg és az igazságszolgáltatási rendszer személyi állománya, valamint az udvarban politikai befolyással bíró jogtudósok- így a többségi demokráciával szembenálló politikai törekvéseiket így azok legitimálása érdekében a racionális-felvilágosult elitek „jogállamisága” és az irracionális-reakciós néptömegek „populizmusa” közti szembenállásról szóló globális elitista-liberális diskurzushoz kötötték hozzá. (Mérieau, 2022a: pp. 491-492.)

A prominens thai politikatudósók, jogtudósók és bírák (akik a katonai uralom alatt, a 70-es évek második felétől a diákság baloldali részét érő, minimálisan a felsőoktatásból és a politikából kiszorító represszáliák nyomán egy relativ homogén világnézeti tábort képeznek) így döntő részben osztják azt a meggyőződést, hogy a tömegdemokratikus politika érvényesülése veszélyt jelent a király előjogaira és a DKHS államrendjének egészére nézve, ami az autonóm alkotmánybíróság alkotmányértelmezési gyakorlatát és a többségi logika alól hasonlóképpen kivett független alkotmányos szervek működési gyakorlatát konzekvensen az antidemokratikus döntések irányába billenti el. Így azok egy magasabb „elitmoralitás” nevében időről-időre ideológiailag motivált, a jog eszközével lefolytatott szabályos leszámolásokba kezdenek a „romlott” tömegdemokrácia szimbólumaiként szolgáló „korrupt politikusok” ellen. A rendszer csúcán helyet foglaló alkotmánybíróság pedig a későbbi katonai puccsok legalitását megalapozó „alkotmányos puccsok” kidolgozójává és levezénylőjévé lesz. A „lawfare” így nem a politika eljogiasítására irányuló liberális „politika” működési zavarát, hanem annak logikai végpontját jeleníti meg. Amely a gyakorlatban a többségi demokrácia felszámolásához, és annak jurisztokratikus irányú „meghaladásához” vezet el. (Mérieau, 2022a: pp. 493-494.)

Thaiföld valójában nem annyira kivétel, mint inkább olyan szélsőséges eset, amely az államszervezet gyakorlati működésének militáns-liberális trendjét jeleníti meg. Ennek keretében az alkotmánybíróságok kvázi-büntetőjogi szankciós jogköröket gyakorolnak, és kifejezett felhatalmazást vindikálnak maguknak arra, hogy a demokratikus felhatalmazással rendelkező választott politikusokat eltávolítsák a politikából, feloszlassák azok pártszervezeteit, sőt, egyes esetekben akár komplett kormányzatok ellen is büntetőeljárások sorát indítsák meg a hivatali idejük alatt folytatott, a demokratikus népakaratot artikuláló (!) politikai gyakorlatuk okán. (Mérieau, 2022a: pp. 494-495.)

A thaiföldi eset így illusztratív példát jelent az alkotmánybíróságoknak az államrendszer más, demokratikus felhatalmazással szereplőinek kárára megvalósuló függetlenségével és politikai elszámoltathatatlanságával szemben. Ahogyan a thai példa rámutat, éppen a választott kormányzatokkal szemben széleskörű vétőjoggal rendelkező aktivista bíróságok intézményi függetlenségének és szakmai autonómiájának liberális dogmája az az elv, amely azokat egy antidemokratikus-jellegű intézményi elitpolitizálás keretében indirekt hadviselőkké transzformálja át. (Mérieau, 2022a: pp. 495-496.) Mindez persze a jogállamiság ideológiájának a politikai demokráciával szembeni primátusát valló militáns liberalizmus számára nem annyira problémás, mint inkább kívánatos vonás. Ennek árát azonban a végsőkéig polarizálttá váló, a csendes polgárháború állapotába alásüllyedő társadalmak fizetik meg.

VI. 1. Az 1997-es alkotmány

Az „új alkotmányosságot” Thaiföldön a katonai kormányzat 1992-es bukását követő években lezajlott politikai-társadalmi változások vezették be, a retorikai igazolás szerint mint a tömegdemokrácia létrejöttével együttjáró korrupció visszaszorítására szolgáló eszközrendszer. Az alkotmányosság ezen „korszerű és nyugatias” felfogása szolgáltatott aztán indokot arra, hogy a demokratikus átmenet folyamatában az igazságszolgáltatást széleskörű vizsgálati, szankciós és vétőjogokkal ruházzák fel a megválasztott politikusokkal szemben. A jogállamiság globális diskurzusát a thai kontextusban az 1997-es ázsiai pénzügyi válság aktualizálta, amely arra kényszerítette a politikai vezetést, hogy kölcsönt vegyen fel a Nemzetközi Valutaalaptól, és hogy ennek feltételeként közeledjen a Világbank által megfogalmazott politikai-társadalmi elvárásokhoz.

Feltörekvő liberális demokráciaként Thaiföld látszólag az olyan kialakulóban lévő demokráciák nyomvonalán haladt, mint Dél-Afrika és Dél-Korea, amelyeket a Világbank „globális modellnek” tekintett a korrupció elleni intézményes küzdelemben, és amelyek erős alkotmánybíróóságokon alapuló államberendezkedése a kortárs liberális-kozmpolita értelmezés szerint segítette a két országot az autoriter rendszerből a liberális demokráciába való átmenetben. Az új alkotmányosság thaiföldi változata azonban végső soron éppen a többségi-elvű demokráciára épülő parlamentarizmus rendszerének normálműködését gátolta meg.

Az alkotmányreform az 1992-es „fekete május” eseményeit követően került a közvélemény napirendjére. Ennek eredményeként az 1991-es „permanens” alkotmányt több jelentős módosításnak vetették alá, melyek a választott politikai szereplők szerepének megerősítése révén elmozdulást jelentettek a demokrácia többségi felfogása felé. Ennek keretében a parlament elnöki tisztségét a szenátus elnökének rovására a képviselőház elnökére ruházták át, valamint előírták, hogy a mindenkori miniszterelnöknek a parlament egyik megválasztott képviselőjének kell lennie. Az alkotmányt végül 1996-ban úgy módosították, hogy az rendelkezzen az alkotmányozó gyűlés felállításáról. (Mérieau, 2022b: pp. 177-178.)

A kiegészítés egy a monarchista elitkörökben zajló, közel két évig tartó vita eredményeként született meg, amely arról szólt, hogy az 1992-es általános választások nyomán demokratikus felhatalmazással bíró választott politikusokat egyáltalán szükséges-e bevonni az alkotmányozó folyamatba (!). Néhányan egyenesen azt javasolták, hogy a király éljen a maga előjogával, és a bevett eljárásrendet megkerülve személyesen kezdeményezzen alkotmánymódosítási

folyamatot. Végül a parlament kiválasztott egy-egy képviselőt Thaiföld mind a 76 tartományából, valamint 23 további, a királyi udvari körök bizalmát élvező közjogi és államigazgatási szakértőt, hogy megalakítsák a 99 tagú alkotmányozó gyűlést. A gyűlés végül 1997 januárjában ült össze, hogy saját tagjai közül megválassza a 29 tagú alkotmányozó bizottságot. A tagok között prominens jogászok és politikusok szerepeltek, akik a liberális királypárti értékrendet valló technokrata elitcsoportból kerültek ki. A bizottság elnöki tisztét az Egyesült Királyságban tanult jogász és korábbi „király által kinevezett” miniszterelnök, Anand Panyarachun kapta, míg a Franciaországban tanult Bowornsak Uwanno-t az alkotmány-előkészítő bizottság főtitkárává nevezték ki.

Maga a szövegezési folyamat bár nagymértékben részvételi-jellegű, azonban végső soron az udvarközeli liberális-királypárti elitek által dominált és felülről-lefelé irányuló volt. A „nép alkotmányának” nevezett új alaptörvény a népszavazás általi megerősítés elhagyása ellenére is nagyfokú társadalmi legitimitást élvezett. Az új alkotmányt végül 1997. október 11-én hirdették ki. Az alkotmány-előkészítő bizottság tudatosan egy olyan alkotmányt dolgozott ki, amelynek fő explicit célkitűzése a korrupció elleni küzdelem technokrata jelszava volt. A bizottság főtitkára, Bowornsak Uwanno már egy pozitív értelmiségi visszhangot kiváltó korábbi tanulmányában is javaslatokat fogalmazott meg egy, a korrupciót kizáró alkotmány megalkotásának alapelveiről, így szakértelme, illetve pozíciójának tekintélye révén képes volt uralni az alkotmányozási folyamatot. Ennek érdekében az alkotmány-előkészítő bizottság munkatervét és menetrendjét is úgy alakította ki, hogy az általa kidolgozott korrupcióellenes mechanizmusokat a leghatékonyabban óvja a szerzőtársak kritikáitól és változtatásai javaslataitól. Ezért közvetlenül a benyújtási határidő lejárta előtti utolsó napirendi pontként tűzte ki a téma tárgyalását.

Bowornsak számára így az 1997-es alkotmány legfontosabb célkitűzése az volt, hogy Thaiföldet egy, a „pénzközpontú politika”, azaz a helyi erős emberek által dominált politikai klientizmus rendszeréből egy, a magukat magasabb erkölcsi-szellemi nívón állónak tekintő hagyományos udvarközeli elitcsoportok által felügyelt átmenet folyamatában a korrupciót felszámoló participatív demokráciává alakítsa át.

Bár az új alkotmány továbbra is megmaradt a parlamentáris kormányzás westminsteri rendszerénél, ugyanakkor a kormányzati stabilitáshiány problémáját a francia és a német modelleken alapuló „racionalizált parlamentarizmus” mechanizmusainak átvétele révén kívánta kezelni. A képviselőknek így először le kellett mondaniuk a parlamenti mandátumukról, hogy miniszterré válhassanak, ahogy a francia modellben, és a miniszterelnök ellen benyújtott

bizalmatlansági indítványok betérjesztését az utódjára való javaslatételhez kötötték, ahogy a német modellben. Bowornsak elképzelése szerint mindez azt a célt szolgálta, hogy ne térhessen vissza a korábbi parlamentáris kormányzatokat sújtó, kormányválságok sorozatába torkolló és a parlamentáris demokrácia legitimitását elerodáló „parlamentáris diktatúra”. (Mérieau, 2022b: pp. 178-179.)

Bowornsaknak a kormányzati stabilitás biztosítása kapcsán tett erőfeszítései azonban másodlagosak voltak első számú prioritásához, a korrupció elleni küzdelemhez képest. Mivel ez szorosabban illeszkedett az ekkoriban Thaifölddel foglalkozó nemzetközi szervezetek, különösen az ENSZ Fejlesztési Programja és a Világbank érdekeihez és célkitűzéseire. Amelyek egy olyan, a nyugati nagyvállalatok számára gazdasági előnyöket és működési stabilitást biztosító „fair” versenykörnyezet kialakításában voltak érdekeltek, amit az egyben gazdasági oligarchákként is funkcionáló helyi „politikai főnökök” és családi „klánjaik” működése a korábbiakban nagyban megnehezített.

Az 1997-es alkotmány a Világbankbank Az állam a változó világban című jelentése nyomán, amely a dél-afrikai parlamenti ombudsmanok és a hongkongi független korrupcióellenes bizottság mintájára független felügyeleti intézmények létrehozását támogatta a korrupció nyomon követése és szankcionálása érdekében, hét független alkotmányos szervezetet hozott létre, amelyek feladata a korrupció elleni küzdelem volt a nyilvánosság bevonásával. Köztük a választási bizottságot, a nemzeti korrupcióellenes bizottságot és az ombudsmanokat, amelyek mindegyike az Alkotmánybírósághoz fordulhat. A magánszemélyek közvetlenül a három független alkotmányos szervnek nyújthatnak be beadványt a korrupcióval kapcsolatos vádakkal kapcsolatban; ezek kivizsgálják az ügyet, és továbbítják a beadványt az Alkotmánybíróságnak, amely ezt követően a korrupciós cselekményekben érintett politikusok menesztéséről dönthet.

A hagyományos udvarközeli eliteknek a thai választópolgárokkal és a választott politikusokkal szembeni általános kulturális bizalmatlansága nyomán a nyilvánosság bevonásának igénye inkább csak a korrupció elleni küzdelemre szorítkozott: az alkotmány a szavazatvásárlás csökkentése érdekében kötelezővé tette a választásokon való részvételt, rendelkezett arról, hogy a választáson való indulás feltétele a felsőoktatási alapdiploma megszerzése, és kimondta, hogy a népszavazások nem lehetnek jogilag kötelező érvényűek. Ezzel szemben az alkotmányos őrsemeknek kiemelkedő erősségű hatásköröket juttatott. Az Állami Számvevőszék mellett a Választási Bizottság, a Nemzeti Korrupcióellenes Bizottság és az ombudsmanok alkották a korrupcióellenes rendszer pilléreit. Az alkotmány által felállított korrupcióellenes rendszer

csúcán pedig maga az Alkotmánybíróság foglalt helyet, amelynek feladata az egész rendszer feletti -lényegében politikai- kontroll volt.

Az 1997-es Alkotmánybíróságot így olyan átfogó, az államrendszer egészének működési szempontjából középponti bíróságként tervezték meg, amely roppant kiterjedt hatáskörrel rendelkezik a megválasztott politikusok menesztésére és a politikai pártok felosztatására. A bíróságnak ez a koncepciója a Németországban tanult jogász, Kamonchai Rattanasakawong tervezetén alapult, amely a kontinentális Európa eltérő alkotmánybíráskodási modelljeinek – Olaszország, Németország, Ausztria és Franciaország- összehasonlító tudományos elemzésén nyugodott. A tervezetben Kamonchai azt javasolta, hogy Thaiföld alakítson ki egy olyan német-ihletésű alkotmánybíróságot, amelynek kilenc tagját a parlament választja ki egy, a politikai pártok által dominált jelölőbizottság által összeállított listáról. Javasolta továbbá, hogy a bíróság kapjon széles hatáskört a politikai pártok felosztatásának elrendelésére és a választások érvényességének megállapítására, és hogy a bíróság hozza nyilvánosságra az egyes ügyekre vonatkozó indoklásokat, beleértve a különvéleményeket is. (Mérieau, 2022b: pp. 179-181.)

A javaslat kedvező fogadtatásra talált (kivéve a Legfelsőbb Bíróság azon bírái körében, akik a hagyományos hatásköreik csorbítását látták egy önálló alkotmánybíróság létrehozásában), és a thaiföldi alkotmánybíróság végül valóban a német *Bundesverfassungsgericht* modelljét vette mintának. Kamonchainak a bírák számára és a kinevezés módjára vonatkozó javaslatait azonban végül politikai okokból elutasították. Ahelyett, hogy a német modellhez hasonlóan a politikai pártok jelölnék őket, a bíróság tagjainak kinevezése alapvetően a bírói kar hatáskörébe tartozott. A tervezetben szereplő kilenc helyett összesen tizenöt bíró került kijelölésre: hét bíró, akiket az igazságszolgáltatási szervek választanak ki, és nyolc olyan „magasan képzett személy” (öt jogtudós és három politikatudós), akiket egy akadémikusokból, politikusokból és a Legfelsőbb Bíróság elnökéből álló jelölőbizottság választ ki. Ez a tervezet az alkotmány megalkotóinak a politikusokkal szembeni általános bizalmatlanságát és azon törekvését tükrözte, hogy az alkotmánybíróság ne a választott politikusi réteg akaratát képviselje, hanem független és szakmai testület legyen.

Ennek megfelelően az alkotmány kidolgozói határozottan elutasították egy francia mintájú, a végrehajtás és a törvényhozás kinevezettjei által dominált alkotmánytanács létrehozását, ahogy maga az „alkotmánybíróság” elnevezés is -amelyet a szintén felmerült „alkotmánytörvényszék” és „alkotmánybizottság” alternatívák helyett választottak ki- a testületnek az államrendszeren belüli önállóságát és függetlenségét, egyben közvetlenül az igazságszolgáltatási funkciót betöltő jellegét volt hivatott tükrözni. Az alkotmány kidolgozóinak fő célja ezzel az volt, hogy

egy aktivista szellemű, ezáltal a tömegdemokráciát és a választott politikai szereplők működését erős és szilárd határok közé szorító alkotmánybírárságot hozzanak létre.

Az 1997. évi alkotmány végleges változatában így egyértelműsítették, hogy az alkotmánybírárság szigorú értelemben vett bírósági szervezet. Joghatósága kiterjedt a jogszabályok (*in abstracto* és *in concreto*) felülvizsgálatára, ideértve a pénzügyi tárgyú jogszabályokat és a szükségállapotban meghozott rendeleteket is, valamint a politikusok és a politikai pártok működésének vizsgálatára. A választási vitákban és a független alkotmányos szervek közötti hatásköri összeütközések esetén is a legfőbb döntőnői pozícióval bírt. A bíróság korrupciós vádak nyomán meneszthetett választott politikusokat, és kimondhatta egy politikai párt feloszlását, ha megállapította működésének alkotmányellenességét. Az Alkotmánybírárság határozatai véglegesek és kötelezőek voltak minden más alkotmányos szervre nézve. (Mérieau, 2022b: pp. 179-183.)

Az 1997-es alkotmány az átfogó korrupcióellenes rendszer részeként két másik jogintézményt hozott létre: a Közigazgatási Bíróságot és a Legfelsőbb Bíróság Politikai Tisztségek Betöltőivel Foglalkozó Különleges Osztályát. A Közigazgatási Bíróság a francia és a német modellek nyomán jött létre. A Legfelsőbb Bíróság Különleges Osztálya a francia *Cour de Justice de la République*-on alapult. Feladata a Nemzeti Korrupcióellenes Bizottsághoz benyújtott beadványok nyomán a politikusok feltételezett korrupciós ügyeinek elbírálása volt. Fellebbezésre nem adott lehetőséget, és gyorsított eljárást alkalmazott. A cél az volt, hogy gyors eljárási mechanizmus álljon rendelkezésre a politikusok elmarasztalására annak érdekében, hogy még a hivatali idejük alatt felmenthessék őket tisztségükből. Amint az ügy a bíróság elé került, a vádlottat automatikusan kizárták a hivatalviselésből.

A korrupcióellenes keretrendszer így az Alkotmánybírárságot, a Közigazgatási Bíróságot, a Legfelsőbb Bíróság Politikai Tisztségek Betöltőivel Foglalkozó Különleges Osztályát, a Választási Bizottságot, a Nemzeti Korrupcióellenes Bizottságot és az ombudsmanokat foglalta magában. Vagyis különböző lokális jogrendszerekből származó, szakosított civil jogi és common law jellegű intézmények egy rendkívül kiterjedt kombinációját mozgósította a korrupció (és potenciálisan az udvarközeli elit preferenciáival szembemenő választott politikusok) elleni küzdelem érdekében.

Ezen túlmenően a korrupcióellenes keretrendszer nagyban támaszkodott egy nagy hatáskörű, hibrid szenátusra, amelyet kvázi igazságszolgáltatási feladatkörrel ruháztak fel. Az 1997 alkotmány alapján a szenátus teljes mértékben választott testület volt: 200 tagját az angolszász

„first past the post” választási módszerrel választották meg. A szenátust „semleges szakértői” testületnek és „a bölcsek tanácsának” szánták, hogy ellensúlyozza az alsóház instabil politikai viszonyait, ezért tagjainak tilos volt politikai párttagságot vállalniuk, és politikai kampányban részt venni. Ez a pártpolitikától elvben távolságot tartó thai szenátus ugyanakkor széles hatáskörrel rendelkezett a miniszterelnök és a választott parlamenti képviselők felelősségre vonása, valamint a független alkotmányos szervek tagjainak kinevezése terén.

Így az udvarközeli elitek szemponjai szerint „helytelenül eljáró” politikusok jogi szankcionálására, és ezáltal politikai működésük ellehetetlenítésére az 1997-es alkotmány három különböző utat is felkínált: a szenátus általi vádemelést amerikai mintára, a francia mintájú gyorsított bírósági eljárást és a politikai pártok német mintájú felosztatását az Alkotmánybíróság által. De az alkotmány kidolgozói által követett eredeti modellekkel ellentétben ezek a mechanizmusok inkább a korrupció „közönséges” eseteit szankcionálták, nem pedig olyan a közvetlenül az államrendszert fenyegető cselekedeteket, mint a hazaárulást, a hivatali visszaélését vagy az alkotmányos rend elleni szervezkedést. Ezeken túl az alkotmány egy bizalommegvonási-visszahívási eljárás útját is megnyitotta a választópolgárok szervezett csoportjai előtt: 50.000 választópolgár indítványozhatta az impeachment-eljárás megindítását egy, a szenátusnak benyújtott beadvány révén. (Mérieau, 2022b: pp. 183-184.)

Az állami intézmények „depolitizálásának” célkitűzése részeként az 1997-es alkotmány kidolgozói „a demokrácia a királlyal, mint államfővel” (DKHS) monarchikus államideológiai koncepcióját már közvetlenül alkotmányos szintre emelték. Mint a „romlott” tömegdemokratikus politika ellenszerét, és az annak folyamataiba beavatkozó jogászi és katonai elitintervenciók jövőbeni igazolásának értelemalapját. Az 1997-es alkotmány több rendelkezése is explicit módon hivatkozott a DKHS-re. Elődeitől eltérően azonban ezt már nem csupán deklaratív vagy szimbolikus jelleggel tette ezt. A most már az Alkotmánybíróság értelmezésének tárgyát képező DKHS-nek joghatásai vannak. A DKHS egyik első érdemi említése a korábbi alkotmányos hagyományokon alapuló deklaratív-szimbolikus 3. cikkelyen túl, amely Thaiföldet „a királlyal, mint államfővel rendelkező demokratikus rendszernek” nyilvánítja, a 7. cikkelyben található, mely szerint ha az Alkotmány egyetlen rendelkezését sem lehet közvetlenül alkalmazni valamely ügyre, akkor azt a „demokrácia a királlyal mint államfővel” rendszere „szokásainak” megfelelően kell elbírálni. Ez volt az első -igaz, homályos nyelvezetű- alkotmányszintű rögzítése annak a thai elitek által propagált államideológiának, hogy a DKHS-re önmagában jellemző, és/vagy abból közvetlenül levezethető „szokások” léteznek, melyeknek orientálniuk kell az államrendszer működési gyakorlatát.

A kifejezés második és harmadik érdemi előfordulása az 1997-es alkotmány 47. és 63. cikkelyében található, amelyek egyaránt a politikai pártok feloszlatásáról rendelkeznek abban az esetben, ha az adott párt a DKHS alapelvei ellen vét. A 47. cikkely így szól: „Minden személynek joga van ahhoz, hogy összefogjon és politikai pártot alakítson abból a célból, hogy a nép politikai akaratának teljesítése érdekében politikai tevékenységeket folytasson a DKHS-szel összhangban, az ebben az Alkotmányban foglaltak szerint. A politikai párt belső szervezeti felépítésének, működésének és szabályzatának összhangban kell állnia a DKHS alapelveivel.” A 47. cikkely a második és harmadik bekezdésben felhatalmazta az Alkotmánybíróságot, hogy döntsön a kérdésben, és megszüntesse a pártok alkotmányban foglalt elveket sértő működését. Ezáltal a „militáns demokrácia” egy formáját honosította meg Thaiföldön, amely az 1949-es német alaptörvény és az 1987-es dél-koreai alkotmány hasonló rendelkezéseihez hasonul. A kifejezés harmadik előfordulását tartalmazó 63. cikkely még inkább a militáns demokrácia német modelljét utánozta.

A 63. cikkely felhatalmazta a bíróságot, hogy feloszlassa azokat a politikai pártokat, amelyek veszélyeztetik a DKHS elvét. Ezzel átvette a német alkotmány 18. cikkének azon elemeit, amelyek felhatalmazták az alkotmánybíróságot, hogy meggátolja, hogy bárki demokráciaellenes cél érdekében visszaélhessen jogaival, valamint a 21. cikket, amely felhatalmazza a bíróságot, hogy feloszlassa a demokrácia ellenes pártokat. Az 1997-es thai alkotmány e két cikkelye tehát jogerőre emelte a DKHS-t, mint az alkotmány közvetlenül kikényszeríthető részét. Eközben az alkotmánybíróságra hárult azzal a feladattal, hogy döntései mentén konkretizálja a DKHS tartalmát. Ezzel megnyitotta az utat a bíróság előtt, hogy a saját politikai preferenciáinak megfelelően határozza meg ezeket a jelentéstartalmakat.

A negyedik és az ötödik érdemi előfordulás célja a polgárok és a köztisztviselők korona iránti hűségen alapuló magatartásának szabályozása volt. A 66. cikk, amely a Thai nép kötelességeiről szóló fejezet része, a következőképpen szól: „Minden személynek kötelessége a Nemzet, a Vallás, a Király és a DKHS fenntartása ezen Alkotmány értelmében.”. Az ötödik előfordulás minden thaiföldi bíró számára kötelező hűségesküt vezetett be, melyet a Királyra, az Alkotmányra és a DKHS-re tesznek le: {Hivatalba lépését megelőzően a bírónak ünnepélyes nyilatkozatot kell tennie a Király előtt a következő szavakkal: „Én, (a nyilatkozattevő neve) ünnepélyesen kijelentem, hogy hűséges leszek Őfelségéhez, a Királyhoz, és a kötelességeimet a Király nevében, minden részrehajlás nélkül, az igazság, a nép és a Királyság közrendje érdekében híven teljesíteni fogom. Továbbá minden tekintetben fenntartom és betartom a DKHS-t, a Thaiföldi Királyság Alkotmányát és a törvényt (sic).”}

A hűségeskünek az alkotmányszövegbe való beemelésével és az abban szereplő sorrendiséggel az alkotmány kidolgozói a normák egy explicit hierarchiáját állították fel: eszerint a DKHS államideológiája elsőbbséget élvez az alkotmányszöveg kifejezett rendelkezéseivel szemben. Ezen túl a legmagasabb presztizsú kvázi-közjogi szereplőn, a királyi régensen (a thai politikai teológiában betöltött jelentésében: a király szolgálatának abszolút politikai-valláserkölcsi kötelességét az alattvalók közül egyedülként teljességgel betöltő, ezáltal a legmagasabb szintű állampolgári karmikus erényt felhalmozó buddhista hívőn) kívül a bírák az államrendszer egyedüli olyan szereplői, akik döntéseiket a király nevében eljárva, annak közvetlen ágenseiként hozzák meg.

Végül a hatodik érdemi előfordulás kizár minden, a DKHS-szel összeegyeztethetetlen alkotmánymódosítást: „Tilos minden olyan alkotmánymódosítási tervezet, amely a DKHS megváltoztatására vagy az államforma megváltoztatására irányul”. A rendelkezés így ismét az alkotmánybíróságot hatalmazta fel a DKHS jelentésének tartalmi meghatározására, amelynek alapján bármilyen alkotmányrevíziót elutasíthat. Ennek révén az Alkotmánybíróság jelentős felülvizsgálati jogkörre tett szert az alkotmánymódosításokkal kapcsolatban. (Mérieau, 2022b: pp. 184-187.)

Első pillantásra legalábbis szokatlan, hogy az alkotmány kidolgozói -elkötelezett monarchisták léte- ilyen jelentős hatalommal ruházták fel az alkotmánybíróságot, amikor az alkotmányos szokások általános értelmezőjévé és konkretizálójává tették, és felhatalmazást adtak neki a politikai pártok felosztatására és az alkotmány módosításának ellenőrzésére. Ráadásul mindezt éppen a DKHS értelmezése kapcsán. Az alkotmányos monarchiákban az alkotmánybíróságok a királyi szuverénekhez hasonló funkciót töltenek be, az alkotmányos szervek közötti kivételes konfliktusok legfőbb döntőbírájaként. Ezért a monarchiák csak ritkán működtetnek önálló, szakosított alkotmánybíróságokat.

Az udvarközeli hagyományos liberális monarchista elitek azonban a névleg az 1997-es alkotmány által kialakított jurisztokratikus államberendezkedést valójában éppen a köztisztületben álló Bhumibol király elhunytja esetén várhatóan bekövetkező hatalmi vákuum betöltésére alkalmas, ezáltal pedig magát a monarchikus államformát konzerválni képes politikai eszköznek tekintették. Azaz az egyébként messzemenőig királyhű eszmeiséggel átitatott alkotmánybíróságot egy jövőbeni, potenciálisan inkompetens monarcha effektív helyettesítőjének szánták. Az 1997-es alkotmány kidolgozóit vezérlő politikai megfontolás szerint az ekkor által felállított alkotmánybíróság végső biztosítékként szolgált a széleskörű tömegdemokratikus felhatalmazással bíró, a néptömegeket mobilizálni képes választott

politikusok „hatalommal való visszaélése” (azaz szélsőséges esetben a fennálló monarchikus államrend megváltoztatása melletti potenciális fellépése, és az ezzel óhatatlanul együttjáró elitcsere) ellen.

Az uralkodói halál és az azt követő trónutódlás végül nem következett be az 1997-es alkotmány időszaka alatt, amely egyszerre jelentette Bhumibol király uralkodásának és a választási tömegpolitikának a fénykorát. Ezáltal összeütközéshez vezetett el az államrendszer monarchikus-jurisztokratikus és tömegdemokratikus elemei között. Már 1998-ban számos új politikai párt alakult, hogy megmértesse magát az 1997-es alkotmány alapján megtartandó első választáson, amelyet 2001-re tűztek ki. 1998-ban az új elit egy reprezentánsa, az egykori rendőrből kínai-származású családjának a katonai elit egyes tagjaival ápoló „üzleti kapcsolatai” révén rövid idő alatt távközlési milliárdossá lett Thaksin Shinawatra új, a földművelésből élő, kevésbé képzett vidéki népesség és a városi alsóbb osztályok tömegtámogatására alapozva pártot alapított „Thai Rak Thai” („A thaiok szeretik a thaiokat”) néven. 2001-ben megválasztották miniszterelnöknek. A vagyon eltitkolásának vádjával ellene szinte azonnal megindított nyomozás során azonban egy technikai formáságnak hála sikerült megmenekülnie a hivatalából való elmozdítástól. Ezt követően 2005-ben példátlan, szinte abszolút többséggel újraválasztották. 2005 végére aztán újabb, korrupciós vonatkozású pénzügyi botrányba keveredett. Erre válaszul a központi régió nagyvárosaiban tömeges tüntetések kezdődtek, amelyek Thaksin lemondását követelték. 2006. szeptember 19-én az udvari körök támogatását élvező hadsereg puccsal átvette a hatalmat, és eltörölte magát az 1997-es alkotmányt is. Az így hatalomra kerülő katonai junta a „Bizottság a DKHS-ért” elnevezést vette fel. (Mérieau, 2022b: pp. 188-189.)

Ironikus módon az 1997-es alkotmány szellemi atyja és fő megszövegezője, Bowornsak Uwanoo egyben az azt eltörlő katonai uralom igazolására irányuló közjogi doktrína kidolgozója is volt. A „demokrácia a királlyal, mint államfővel” közjogi államideológiájának nyomán ő alkotta meg a monarcha és a nép közti „megosztott szuverenitás” doktrínáját, amely szerint a demokratikus államműködést felfüggesztő államcsíny bekövetkezése esetén a szuverenitás a népről visszaszáll az uralkodóra. Amikor aztán az államcsínyt követően az uralkodó aláírásával szentesíti a katonai junta által kiadott átmeneti alkotmányt, azzal egy új jogi és politikai normálhelyzetet teremtve visszamenőlegesen legalizálja a katonai cselekvés által végrehajtott cselekményeket is, és a szuverenitást ismét visszahelyezi a népre. A thai államiság közjogi folytonosságát tehát a tömegdemokratikus epizódok és az azokat lezáró katonai intervenciók menetében közvetlenül a király személye testesíti meg. (Mérieau, 2016: p. 151.)

VI. 2. A 2007-es alkotmány

A puccsot követően a katonai junta azonnali hatállyal feloszlatta a független alkotmányos szerveket, ideértve az alkotmánybíróságot is. A junta 2006. október 1-jén hatályba léptette a 2006-os átmeneti alkotmányt. Ez a dokumentum rövid és lényegre törő volt: nem egészen 40 cikkében amnesztiában részesítette a junta vezetőit, a junta rendeleteit és utasításait mentesítette a bírósági felülvizsgálat alól, kinevezett egy Nemzeti Törvényhozó Gyűlést (NLA), és ígéretet tett egy alkotmány-előkészítő bizottság felállítására, amelynek feladata egy új, demokratikus alkotmány megalkotása lesz. Ismételten hivatkozott a „DKHS alkotmányos szokásaira”, de ennek tartalmiságának meghatározásában a végső szót az NLA-ra bízta.

A 2006-os ideiglenes alkotmány a felosztatott alkotmánybíróság helyébe egy olyan alkotmányos törvényszéket helyezett, amely kizárólag a polgári és a közigazgatási bíróságok hivatásos bíráiból tevődött össze. A Legfelsőbb Bíróság elnökét hivatalból ennek elnökévé, a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság elnökét pedig ennek alelnökévé nevezték ki. A puccs után mintegy 10 nappal a junta drasztikusan kibővítette az alkotmányos törvényszék hatáskörét. Hatályba léptetett egy rendeletet a választási csalás esetén alkalmazandó szankciókról, amely öt évre szóló eltiltást írt elő azon politikusok számára, akiknek pártját az Alkotmánybíróság feloszlatta. Azokat a politikai pártokat, amelyek tagjait választási csalásért elítélték, az 1997-es alkotmány rendelkezéseit fenntartva fel kellett oszlatni, ugyanakkor ezen túl már a párt elnökségi tagjait is öt évre el kellett tiltani bármilyen politikai tevékenységtől.

Értesülések szerint a tervezet szerzője az Államtanács egyik erős embere, Meechai Ruchupan, az Amerikai Egyesült Államokban képzett jogász volt. A 2006-os átmeneti alkotmány egy 100 tagú, a hadsereg által kinevezett alkotmány-előkészítő gyűlés felállításáról rendelkezett. Ennek elnökévé Noranit Settabutr politológust jelölték ki. Az alkotmány-előkészítő gyűlés saját tagjai közül 25-öt választott ki az alkotmányszövegező bizottságba, míg 10 további tagot a hadsereg nevezett ki. Ezek között prominens jogászok is szerepeltek, köztük az Egyesült Államokban tanult Thongthong Chandransu, az Egyesült Királyságban tanult Jaran Phakdithanakul és a Thaiföldön tanult Vicha Mahakun. Az említett két utóbbi elnökölt a politikai intézményekkel, illetve a bíróságokkal foglalkozó albizottságokban. A Franciaországban tanult jogász Somkit Lertpaithoon lett az alkotmánytervezési bizottság főtítkára.

Az alkotmányt nyolc hónap alatt, januártól augusztusig szövegezték meg, majd több televíziós vitaműsorban tárgyalták meg, és végül 2007 augusztusában népszavazásra bocsátották, mivel az ország még mindig statárium alatt állt. Az alkotmányt a voksolók 58 százalékos többsége

jóváhagyta, de a részvétel viszonylag alacsony, 60 százalékos volt. A népszavazási kampány során a hadsereg nagyban támaszkodott a monarchia és a király személyes népszerűségére, hogy ezzel is alátámassza az alkotmány legitimitását.

Bár a 2007-es alkotmány egy gyökeresen eltérő alkotmányozási folyamat eredményeképpen született, a most elfogadott alaptörvény mégis nagyban hasonlított az 1997-es alkotmányra. Legfontosabb eltérésként tovább bővítette az igazságszolgáltatás hatáskörét, különösen a megváltozott összetételű alkotmánybíróságét. Az alkotmánybírák száma az 1997-es 15-ről 2007-ben kilencre csökkent. A bíróság 2007-es kiadásában már több közigazgatási bíró és politikatudós nyert helyet, mint az 1997-es változatban. Eközben a kinevezési bizottságból már kizárták a politikai pártok képviselőit. A bírói kar túlsúlya a kijelölési folyamat felett így lényegesen megerősödött. A szenátus megőrizte az egyes bírák jóváhagyásában betöltött szerepét. Eközben az Alkotmánybíróság szerepét csak kis mértékben vizsgálták felül és igazították ki. Mivel a 2007-es alkotmány a puccs vezetőinek alkotmányban rögzített jogi immunitást biztosított az általuk elkövetett „hazafias” cselekedetek vonatkozásában, így az Alkotmánybíróság a hadsereg büntethetetlenségének letéteményesévé vált. (Mérieau, 2022b: pp. 189-191.)

Az alkotmányozási folyamat eredménye a „nép alkotmányának” nevezett alaptörvénnyel szemben a „bírák alkotmánya” nevet kapta. Az új alkotmány a jurisztokratikus szerkezetet még inkább kiszélesítette azáltal, hogy növelte a bírói kar általánosságban vett hatáskörét, és különösen az Alkotmánybíróságét, amelyre széles körű kinevezési jogkört ruházott a magasabb állami tisztviselők megválasztása tekintetében: most már részben az Alkotmánybíróság nevezte ki a szenátust, amely egy félig kinevezéseken alapuló, félig választott 150 tagú testületté alakult át. A kijelölt többségű szenátus intézmények visszavezetése lényeges visszalépést jelentette a pre-demokratikus múlthoz. A szenátus kinevezési bizottsága az Alkotmánybíróság, a Választási Bizottság, az ombudsmanok, a Nemzeti Korrupcióellenes Bizottság, az Állami Számvevőszék, a Legfelsőbb Bíróság és a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság egy-egy tagjából állt.

A szenátus mellett az alkotmánybíróság is felhatalmazást kapott a teljes korrupcióellenes intézményi struktúra vezetőinek kiválasztására, amint részt vett a Nemzeti Korrupcióellenes Bizottság, a Választási Bizottság és az Állami Számvevőszék vezetőinek kinevezési folyamatában. Így a független alkotmányos szervek vezetői, az igazságszolgáltatás vezetői és a szenátus tagjai kölcsönösen egymást nevezték ki. Mindez egy olyan, a tömegdemokratikus felhatalmazáson alapuló kormányzati akarattól függetlenített struktúrát hozott létre, amelyben nincs számonkérhetőség.

Az Alkotmánybíróság új hatásköröket is nyert, így a kihirdetés előtt kötelezően felülvizsgálja az sarkalatos törvényeket, és ellenőrzi a nemzeti szerződések ratifikálásának folyamatát. A 2007-es alkotmány megkönnyítette az alkotmánybírósághoz való hozzáférést is. Az ombudsmanok már *suo moto* folyamodhatnak a bírósághoz. Eközben a parlamenti modelltől való eltávolodással az ombudsmanok szerepe megváltozott: függetlenítették őket a törvényhozó hatalomtól, és mostantól az igazságszolgáltatás nevezte ki őket. Végül a Nemzeti Emberi Jogi Bizottság jogosultságot nyert arra, hogy beadványt nyújtson be az Alkotmánybírósághoz; akárcsak az állampolgárok a *Verfassungsbeschwerde* vagy alkotmányjogi panasz modellje alapján. De ami ennél is fontosabb, a bíróság nemcsak a politikai pártok feloszlatására kapott felhatalmazást, hanem arra is, hogy a pártok vezetőit belátása szerint eltilthassa a politikai tevékenységtől, azzal az indokkal, hogy „kísérletet tettek a királlyal, mint államfővel rendelkező demokrácia megdöntésére”. (Mérieau, 2022b: pp. 189-191.)

A 2007-es alkotmány még szorosabban összekapcsolta az alkotmánybíróságot a monarchiával azáltal, hogy az alkotmányszöveg egészének vonatkozásában fenntartotta és hangsúlyozta a DKHS államideológiájának érvényesülését. Ennek megfelelően a 2007-es alkotmány változatlanul megőrizte a DKHS bíróság előtti érvényesíthetőségét rögzítő valamennyi rendelkezést, ahogyan újra megerősítette a thai népnek a DKHS fenntartására vonatkozó kötelezettségeiről szóló rendelkezéseket, amelyek most az „alkotmány védelméről” szóló alcím részét képezték. Ezt a kifejezést már az alkotmányhoz kapcsolódó különböző állampolitikai dokumentumokba is beillesztette, a DKHS előmozdítását az állam és az állami szervezetek, beleértve a független alkotmányos szervek alapvető kötelességévé emelve. Összességében a 2007-es alkotmány az elődjéhez képest lényegesen többször, közel 20 alkalommal említette a DKHS-t.

A 2007-es alkotmány kidolgozóit az a politikai kényszer vezette, hogy olyan intézményi mechanizmusokat építsenek ki, amelyek megelőzik egy esetleges válság kialakulását abban az esetben, ha a trónon egy alkalmatlan uralkodó követné a népszerű, ám idős királyt. Alkotmányjogászok lévén ezzel egyidejűleg intézményi érdekük fűződött az alkotmánybíróság jogosítványainak kiszélesítéséhez, és a bíróságokat felmagasztaló, a jogállamiságról szóló globális hatalmi diskurzus tükrében az alkotmánybíróság megfelelő és a kritikákkal szemben ellenálló intézmény volt e válsághelyzeti szerep betöltésére. A 2007-es alkotmány kezdeti tervezeteiből már kiderült, hogy céljuk az volt, hogy válság esetén az alkotmánybíróságnak ne csupán a kormányfő és kormányának menesztésére, hanem a kormányfő utódjának kijelölésére is hatáskört adjanak. Az alkotmány-előkészítő bizottság első, 2007. január 22-i ülésén az

alkotmány kidolgozói egy munkaanyagban nyíltan kimondták, hogy „nem engedhetjük, hogy egy elmozdított kormány mint ideiglenes kormány irányítsa az országot”, és „ehelyett a Király nevében eljáró, a három bíróság elnökéből (!) álló válságtanácsot kell felállítani”. Ez egyértelműen azt a szándékot mutatta, hogy válság esetén a király helyett az alkotmánybíróság gyakorolja be a miniszterelnök személyének kijelölésével és a kormányalakítással való megbízással kapcsolatos hatásköröket. (Mérieau, 2022b: pp. 191-194.)

A 2007-es alkotmány alapján 2007 decemberében és 2011 júliusában tartottak választásokat. Mindkétszer Thaksin-párti jelöltek nyertek: 2008-ban Thaksin korábbi lojális „alvezére”, a népszerű televíziós szakács Samak Sundaravej, 2011-ben pedig Thaksin húga (és kritikusi szerint száműzetéséből szabályosan kézi irányított „bábja”), Yingluck Shinawatra. A két demokratikusan létesített kormányzat közötti időszakban az alkotmánybíróság beavatkozásának és a hadsereg támogatásának köszönhetően Abhisit Vejjajiva ellenzéki pártvezér lett a miniszterelnök, 2009 és 2011 között kormányozva az országot. Eközben a Thaksin-párti vörösingesek tömegtüntetéseket szerveztek, és új, demokratikus választásokat, valamint a „bírák alkotmánya” helyett új, „népi” alkotmányt követeltek. Végül elérték Yingluck megválasztását, de az új alkotmány kidolgozását nem sikerült kiharcolniuk.

Három hivatali év után Yinglucknak is szembe kellett néznie a „Bizottság az Abszolút Demokráciáért a Királlyal, mint Államfővel” nevű Thaksin-ellenes udvarközei „NGO” által szervezett tömegtüntetésekkel, amely mögött éppen a demokratikus átalakulást korábban propagáló liberális kiráypárti reformerek álltak. A 2006-os eseményeket megismételve a hadsereg a politikai válság megoldásának szükségességére hivatkozva 2014. május 20-án szükségállapotot hirdetett ki, felfüggesztette a parlament működését, végül 2014. május 22-én eltávolította Yingluckot a hatalomból. A magát „Nemzeti Tanács a Nyugalomért és a Rendért”-nek (NCPO) nevező junta eltörölte a 2007-es alkotmányt, a monarchiára vonatkozó fejezet kivételével. Emellett az alkotmánybíróság személyi összetételét és szervezetét is érintetlenül hagyta. (Mérieau, 2022b: p. 194.)

VI. 3. A 2017-es alkotmány

Egy hónappal később, 2014. július 22-én a junta vezetője, Prayuth Chan-Ocha hatályba léptette a 2014-es átmeneti alkotmányt, egy 48 cikkből álló alkotmányos dokumentumot, amelyet a többek közt a puccsok közjogi igazolása mentén kifejtett munkásságáról ismert Wissanu Kreangam alkotmányjogász segítségével dolgoztak ki. Az alkotmány több alkotmányos szövet

hozott létre, köztük a Nemzeti Reformtanácsot (NRC), egy 250 tagú testületet, amelynek tagjait a hadsereg nevezte ki a nemzeti reformok előmozdítására, valamint a 220 tagú Nemzeti Törvényhozó Gyűlést (NLA), amelyet a katonai junta azért jelölt ki, hogy egykamarás törvényhozásként működjön. Továbbá szokás szerint mentességet biztosított a puccs vezetőinek büntetőjogi felelősségre vonása, és az ennek körében végrehajtott cselekedeteinek bírósági felülvizsgálata alól. Az újdonságot annak az (igaz átmeneti jelleggel, de) nyílt katonai diktatúrát bevezető rendelkezésnek (44. cikk) a beemelése jelentette, amely a hadsereg vezetőjének teljes törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalmat adott. Ebben a tekintetben ellentétben állt a 2006-os ideiglenes alkotmánnyal, és inkább a demokratikus változásokat megelőzően kiadott ultrakonzervatív-monarchista katonai diktatúrák átmeneti alkotmányainak hagyományára utalt vissza.

Elődeihez hasonlóan a 2014-es ideiglenes alkotmány is előírta egy alkotmány-előkészítő bizottság felállítását. A 36 tagú testület elnökévé az 1997-es „nép alkotmányának” fő szerzőjét, Bowornsakot nevezték ki az NRC, az NLA, a junta és a kabinet együttes jelölésével. Az alkotmány-előkészítő bizottságban a hadsereg tagjai és neves jogtudósok vettek részt, köztük a Németországban tanult Banjerd Singkaneti. A legtöbb neves jogtudóst a hadsereg nevezte ki effektív törvényhozóvá: a társadalmi legitimitás megteremtése érdekében Thaiföld kilenc vezető egyetemének rektora csatlakozott az NLA-hoz, köztük a Franciaországban képzett közjogász, Somkit Lertpaithoon. A bizottság 2015 áprilisában fejezte be munkáját. A hadsereg meglegedésére a tervezet átfogó módon (egy 15 soros bekezdésben) rögzítette a 2014-es átmeneti alkotmány immunitási rendelkezéseit.

Cserében az első szövegtervezet minden eddiginél erőteljesebben jelenítette meg a királpárti jogtudósok államszervezeti törekvéseit, akik a monarchia hosszú távú megőrzését illetően inkább az alkotmánybíróságot, mint az egyre kevésbé kifinomult módszerekkel operáló, tömeges letartóztatásokat foganatosító és kínvallatások gyanújába keveredő hadsereget szerették volna központi szereplőként látni, és a pretoriánussal szemben a jurisztokratikus jelleget kívánták erősíteni. Ennek megfelelően a tervezet az 1997-es és a 2007-es alkotmányoknál is egyértelműbben rögzítette az Alkotmánybíróságot, mint olyan korlátot, amely gátat szab nem csak a választott politikusok rendszerellenes törekvéseinek, hanem a királyi előjogok esetleges kiszámíthatatlan gyakorlásának is. Beleértve a (leendő) uralkodó által a „DKHS szokásainak” olyan meggondolatlan értelmezését és gyakorlatát, amellyel a monarchia jövőjét veszélyeztetné. (Mérieau, 2022b: pp. 194-195.)

A tervezetet éppen emiatt heves bírálatok érték az udvari körök részéről. Egy második, 2015 augusztusában véglegesített tervezet a hadsereg és a rendvédelmi szervek felé tett közjogi gesztusként létrehozta volna a „Reform és Megbékélés Stratégiai Bizottságát”, amely a három haderőnem vezetőiből és az országos rendőrfőkapitányból állt volna. És felhatalmazást kapott volna arra, hogy tetszése szerint felülbírálja a kormányzat alkotmányos hatásköreit, ha ezt a „reform és megbékélés” céljai érdekében szükségesnek ítélik. A buddhizmussal átítatott tervezet emellett létrehozott egy, a „Jó politikai vezetőkre” vonatkozó önálló fejezetet is, amely a jó erkölcsöt, az erényt és a király iránti lojalitást írta elő. Ezen alapulva az alkotmány-előkészítő bizottság még egy „Nemzeti Erény Gyűlést” (!) is előirányozott a választási politika ellenőrzésére a választásokon indulni kívánó jelöltek „morális karakterének” egy „erényközpontú” elbírálásán keresztül. Mindez az egyes tartományokban működő helyi „Erénytanácsok” működését is megkívánta volna.

A tervezet eközben fenntartotta a félig kinevezettekből álló, kiterjedt jogalkotási hatáskörrel rendelkező szenátus intézményét. A szenátus nem csupán javasolhatott, hanem effektív törvényhozóvá válva közvetlenül el is fogadhatott volna törvényeket. Végül soha nem volt még olyan alkotmány, amely ennyire egyértelműen kikényszerítette volna a DKHS iránti hűséget. Az Alkotmány első fejezete így a „A DKHS alapelvei” címet kapta. Az áprilisi tervezethez képest a 7. cikkely új változata kibővítette az Alkotmánybíróság hatáskörét, hogy az alkotmányos válság esetén ne a kifejezett alkotmányszöveg, hanem teljes egészében a DKHS - általa definiált- „szokásai” alapján járhatson el. Mindez még a királynak és a katonai vezetőknek is túl sok volt a közjogászok politikai ambíciójából és az alkotmánybíróság hatalmi túlsúlyából, ezért a tervezetet szeptemberben az NRC 135:105 arányban -kidolgozói számára megalázó módon- elutasította. A katonatiszti delegáltak demonstratív többsége ellene szavazott, ami azt sugallta, hogy vélhetően maga a király utasította arra a hadsereg vezetését, hogy folytsák el a szuperjurisztokratikus tervezetet. A szavazás eredményeképpen pedig mind az NRC-t, mind az alkotmány-előkészítő bizottságot feloszlatták. (Mérieau, 2022b: pp. 194-196.)

Az NCPO vezetője, az effektív katonai diktátor Prayuth Chan-Ocha ekkor új alkotmány-előkészítő bizottságot nevezett ki, amely az NRC korábbi tagjaiból áll, és amelynek elnöke Meechai Ruchupan alkotmányjogász, az Államtanács tagjaként a király és az udvari körök bizalmasa, az 1991-es és 2006-os puccsokat követő átmeneti alkotmányok korábbi kidolgozója, és az 1997-es alkotmány nyilvános kritikusa volt. Az ekkor felállított bizottság kevesebb jogászból, és ezen belül is kevesebb közjogászból állt, mint elődei. A harmadik tervezetet 2016 januárjában nyújtották be; ez eltörölte a Nemzeti Erénygyűlést, valamint a helyi

erénytanácsokat, és a kormányzattal szemben háttérbe szorította a rendkívül ellentmondásos Stratégiai Bizottságot is. A 7. cikket módosítva jelentősen gyengítették azt, és az alkotmányszöveg vége felé, a 207. cikkbe, az Alkotmánybíróságról szóló fejezeten belülre helyezték át.

A 2016 márciusi keltezésű negyedik tervezetben a 7. cikk helyébe az 5. cikk lépett, amely a „DKHS szokásai” alapján kialakított válságkezelési hatásköröket az alkotmánybírósághoz rendelte. Így az alkotmánybíróság értelmezései révén már nem csupán az alkotmányos válsághelyzet feltételeit teremthette meg önjáróan (a miniszterelnök menesztésével és a kormányzó párt feloszlatásával), hanem arra is felhatalmazást kapott, hogy megállapítsa, hogy létezik-e olyan alkotmányos rendelkezés, amely közvetlenül alkalmazható a kialakult alkotmányos válsághelyzet kezelésére vonatkozóan. Ha úgy látja nincs ilyen, akkor az alkotmánybíróság összehívja a három bíróság elnökét, hogy olyan megoldást keressenek, amely nem magán az alkotmányszövegen, hanem a DKHS (a gyakorlatban szabadon meghatározható) „szokásain” alapul.

A Mechai-bizottság ezzel párhuzamosan „átmeneti rendelkezéseket” iktatott be, amelyek szerint a szenátus egy 250 tagú, a hadsereg által öt évre kinevezett testület lesz, amelynek hivatalból tagjaivá válnak a három haderőnem irányítói és a rendvédelem vezetői is. Így a tervezet úgy teremtett új elitkonszenzust, hogy a választott törvényhozás rovására mind a katonaság, mind az igazságszolgáltatás szerepét megerősítette az államműködés vonatkozásában. Ezzel a jurisztokrácia és a katonai diktatúra egy olyan sajátos elegyét alkotva meg, amely tetszés szerint aktivizálódhat az állandó lehetőségként lebegtetett szükségállapot kihirdetése esetén.

Az alkotmány tervezetében néhány alapelvet azáltal „betonoztak be”, hogy módosításukat különleges felülvizsgálati eljárás alá vonták. Így jártak el a népszavazással, az alkotmányossági felülvizsgálattal és királyi vétójoggal is. Az érintett alapelvek mindenekelőtt a monarchiával (elsősorban a titkos tanács létezésével és szerepével), a két törvényhozási testület összetételével (elsősorban a kinevezett szenátussal), valamint a bíróságokkal (elsősorban az alkotmánybíróság létezésével és működésével) és magával az alkotmánymódosítás szabályaival foglalkoztak. Az alkotmányos rugalmatlanság így „rögzült”, és a monarchikus államberendezkedés alapvető intézményei különösen megszilárdultak a demokratikus akarattal szemben. A 2016-os tervezet egy sor alkotmányos korlátot vezetett be az „alapelvek” felülvizsgálatára, mindenekelőtt a DKHS-re vonatkozóan. Ez lehetővé tette, hogy a DKHS-t egy hármas alkotmányossági vétó védje meg az alkotmány módosításától: a nép a népszavazáson keresztül,

az alkotmánybíróság az alkotmányossági felülvizsgálat gyakorlásával, a király pedig a királyi szentesítés megtagadásával.

Az alkotmánytervezetről 2016 augusztusában tartottak népszavazást. Az alkotmány-tervezet mellett egy további kérdést is népszavazásra bocsátottak, amely arról szólt, hogy a (kinevezett) szenátus részt vehet-e a miniszterelnök kinevezésében, ha az alsóház ebben politikai patthelyzet miatt akadályoztatva van. Ez lehetővé tenné egy „kívülálló miniszterelnök”, adott esetben egy magas rangú katonatiszt, mint egyfajta választott diktátor alkotmányos felhatalmazását (amint a 2019-es választásokat követően a korábbi szükséghelyzeti katonai diktátorból alkotmányos polgári miniszterelnökké „átalakuló” Prayuth Chan-Ocha által kapott 500 parlamenti szavazatából 249 a junta által kinevezett szenátoroktól érkezett).

A népszavazást megelőző hetekben a katonai junta mindenfajta, a „Nem” szavazat mellett végzett kampánytevékenységet betiltott. A népszavazáson mind az alkotmánytervezet, mind a szenátusnak a miniszterelnök-választásban való részvételére vonatkozó kérdés a szavazatok 60 százalékát szerezte meg - annak ellenére, hogy a muszlim többségű déli tartományok, amelyek egyébként (részben a helyi vezetők személyes „érdekeltségei”, részben a represszióktól való félelem, részben a Thaksin-kormányzat alatti katonai intervenciók tapasztalatai okán) rendszerint támogatják a hadsereget, elutasították a tervezetet annak explicit buddhista retorikája és értékvilága miatt. Az így népszavazás által megerősített alkotmánytervezetet megküldték a királynak, akinél királyi jóváhagyásra várt. Ez a nap nem jött el, mivel Bhumibol király 2016. október 13-án elhunyt. (Mérieau, 2022b: pp. 196-198.)

Az új király, Vajiralongkorn, aki decemberben lépett trónra, nem volt hajlandó aláírni a dokumentum akkori szövegváltozatát, és változtatásokat kért a szövegben. A király jobbára előkelő európai nyaralóhelyeken és síparadicsomokban folytatott extravagáns életvitele okán különösen azt az alkotmányos követelményt akarta elhagyni, hogy a királynak tartós külföldi tartózkodása idejére a nevében eljáró régentst kell kineveznie. A régensi követelmény e módosítását a junta által kinevezett NLA 2017. január 13-án egyhangú szavazással hagyta jóvá. Vajiralongkorn emellett a DKHS „szokásainak” válság esetén történő alkalmazásáról szóló 5. cikk módosítását is kérte. Az 5. cikk módosítására egy 10 tagú bizottságot neveztek ki. Ezáltal Vajiralongkorn vissza akarta szerezni a királynak a válsághelyzetben gyakorolt azon hagyományos hatásköreit, amelyeket az alkotmánytervezet (éppen az impulzív személyiségével szembeni fenntartásai nyomán, amely botrányai ismeretében nem volt éppen indokolatlan) átruházott tőle az alkotmánybíróságra. A királyi „kérésnek” megfelelően az alkotmánybíróság

így elvesztette a DKHS „szokásaival” kapcsolatos döntéshozatali és értelmezési hatáskörét. Végül a király 2017 áprilisában írta alá az új alkotmányt.

A 2017-es alkotmányban a „demokrácia rendszere a királlyal mint államfővel” továbbra is kiemelt hangsúlyt kapott. A DKHS megmaradt egy örökkévalósági záradéknak, amely nem módosítható: „Tilos az Alkotmány olyan iránú módosítása, amely a királlyal mint államfővel rendelkező demokratikus kormányzati rendszer megváltoztatására vagy az államforma megváltoztatására irányul”. Ezen túl maga a DKHS szokásaira vonatkozó 5. cikk is örökkévalósági záradékká vált, míg az Alkotmánybíróságra vonatkozó rendelkezések szuperkorlátozottá váltak, és ezek minden módosításának tárgyában a rendes alkotmánymódosítási eljáráson túl kötelező népszavazás is tartandó. Ezáltal az Alkotmánybíróságnak a politikai pártok feloszlására és vezetőinek a politikától való eltiltására vonatkozó hatásköre megnőtt, bár a hatáskörbővítés kikerült az alkotmány szövegéből, és a 2017-es párttörvénybe került át.

Végül elődeihez hasonlóan a 2017-es Alkotmány is az alkotmánybíróságot bízta meg azzal, hogy gyakoroljon szigorú felügyeletet a parlament működése és hatásköreinek gyakorlása felett. Ez egy olyan megelőző stratégiai lépés volt a szövegezők részéről, amellyel el akarták kerülni az új király és a parlament közötti közvetlen konfrontációt a királyi előjogok terjedelméről. (Mérieau, 2022b: pp. 198-199.)

Az 1997-es, a 2007-es és a 2017-es alkotmányok a westminsteri típusú alkotmányos szerkezet elemeit vették át, amelyeket a racionális parlamentarizmus francia és német eredetű alkotmányjogi elemeivel ellensúlyoztak, miközben létrehoztak egy központi hatalmi tényezőként funkcionáló hipererős alkotmánybíróságot, amely egy sor kinevezett testület, köztük a szenátus felett áll. Ezek együttesen a kiforrott jurisztokrácia egy különösen erős változatának képezték az alapját, amely képes volt teljes mértékben felülkerekedni a formálódó parlamentarizmuson. A korrupció-ellenes keretrendszer, amely révén az igazságszolgáltatás fokozatosan *suo moto* jogosítványokat szerzett az önálló vádemelésre, és egyre erősebb hatásköröket a választásokon nyert felhatalmazáson alapuló tömegpolitika elfojtására, funkciót váltott: az eredetileg a korrupció visszaszorítására szolgáló keretrendszer a DKHS államideológiájának fenntartására szolgáló, a hagyományos hatalmi elitek által irányított nem-választott szervezetek rendszerévé vált.

Az 1997 és 2017 közötti időszak alkotmányos fejleményei így -a tömegdemokrácia módszeres erodálása mentén- meglehetősen lineáris fejlődést mutattak: míg az 1997-es alkotmány

egyszerre volt tömegdemokratikus és liberális (éppen ez, a két elem feszültsége okozta a bukását is), addig a 2007-es alkotmány már liberális és ezt biztosítandó antidemokratikus túlsúlyú volt, végül a 2017-es alkotmány félautoriter-jelleget mutatott volt. A DKHS esetében is ugyanez a fokozatosság figyelhető meg. A „DKHS szokásaira” vonatkozó rendelkezéseket először 1997-ben rögzítették, 2007-ben megerősítették, és végül 2017-ben örökkévalósági záradékkal védetté tették. Az alkotmányokat kidolgozó közjogászok az alkotmánybíróságot, mint a DKHS-sel kapcsolatos végső döntőbíró, egyszerre képzeltek el a király államrendszeren belüli helyettesítőjeként és a monarchikus berendezkedés védelmezőjeként. De a katonai és az udvari elitek ellenállása nyomán - legalábbis egyelőre - nem sikerült teljes alkotmányon kívüli „válsághelyzeti hatáskörökre” szert tennie. (Méricau, 2022b: pp. 199-200.)

A hivatkozott irodalmak jegyzéke

Abeyratne, Rehan – Porat, Iddo (2021): Introduction: Towering Judges – A Conceptual and Comparative Analysis. In.: Abeyratne, Rehan – Porat, Iddo (eds.): Towering Judges. A Comparative Study of Constitutional Judges. Cambridge, UK; New York, NY: Cambridge University Press. pp. 1-20.

Abeyratne, Rehan (2021): PN Bhagwati and the Transformation of India’s Judiciary. In.: Abeyratne, Rehan – Porat, Iddo (eds.): Towering Judges. A Comparative Study of Constitutional Judges. Cambridge, UK; New York, NY: Cambridge University Press.

Chandra, Aparna – Kalantry, Sital – Hubbard, William H. J. (2023): Court on Trial. A Data-Driven Account of the Supreme Court of India. H.N.: Viking-Penguin Random House India.

Dressel, Björn - Tonsakulrungruang, Khemthong (2018): Coloured Judgements? The Work of the Thai Constitutional Court, 1998–2016. *Journal of Contemporary Asia*. 49:1, pp. 1-23.

Mérieau, Eugénie (2016): The legal–military alliance for illiberal constitutionalism in Thailand. In.: Brünste, Marco – Dressel, Björn (eds.): *Politics and Constitutions in Southeast Asia*. New York, NY: Routledge. pp. 140-159.

Mérieau, Eugénie (2022a): Democratic Breakdown through Lawfare by Constitutional Courts: The Case of Post- “Democratic Transition” Thailand. In.: *Pacific Affairs*. Volume 95, No. 3 September 2022. pp. 475-495.

Mérieau, Eugénie (2022b): *Constitutional Bricolage. Thailand’s Sacred Monarchy vs. The Rule of Law*. Oxford, UK – New York, NY: HART Publishing.

Porat, Iddo (2021): Towering Judges and Global Constitutionalism. In.: Abeyratne, Rehan – Porat, Iddo (eds.): Towering Judges. A Comparative Study of Constitutional Judges. Cambridge, UK; New York, NY: Cambridge University Press. pp. 21-39.

Roy, Srirupa (2024): *The Political Outsider. Indian Democracy and the Lineages of Populism*. Stanford, California: Stanford University Press.